magazin istoric

ANUL XXIII NR. 12 (273) DECEMBRIE 1989

REALEGEREA TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU ÎN ÎNALTA FUNCȚIE DE SECRETAR GENERAL AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN - EXPRESIE A VOINȚEI POPORULUI ROMÂN DE ÎNAINTARE FERMĂ PE CALEA SOCIALISMULUI ȘI COMUNISMULUI

Marele forum democratic al comuniștilor - Congresul al XIV-lea al P.C.R. - s-a întrunit, vineri, 24 noiembrie 1989, în ședința consacrată alegerii secretarului general al partidului și a organelor centrale ale Partidului Comunist Român.

Propunerea privind reînvestirea tovarășului Nicolae Ceaușescu în suprema funcție de conducere în partid a fost primită cu intensă bucurie și satisfacție, cu puternic entuziasm.

Îndeplinindu-și mandatul de onoare încredințat de cei peste 3,8 milioane de comuniști și afirmînd voința lor nestrămutată, a tuturor oamenilor muncii, de la orașe și sate, a întregii noastre națiuni, delegații au reales, într-o impresionantă unitate de gînd și simțire, pe tovarășul Nicolae Ceaușescu în funcția de secretar general al Partidului Comunist Român, act politic de importanță fundamentală pentru prezentul și viitorul României, înfăptuit într-un moment ce dobîndește o deosebită semnificație istorică.

Prin votul său unanim și entuziast, Congresul a dat cea mai înaltă expresie sentimentelor de nețărmurită dragoste, stimă, prețuire și recunoștință pe care comuniștii, toți cetățenii patriei le poartă, din adîncul inimii, tovarășului Nicolae Ceaușescu, hotărîrii lor de a-i încredința pe mai departe conducerea partidului și a destinelor țării, de a-l urma, cu credință și devotament, în tot ce întreprinde spre binele și fericirea poporului, pentru înflorirea continuă a României, pentru triumful cauzei socialismului și păcii în lume.

ROMÂNIA LA ORIZONTUL ANULUI 2000

Congresul XIV al Partidului Comunist Român — stabilind liniile de dezvoltare a țării în perspectiva următorului deceniu, la hotarul dintre secole și milenii — intră în istorie drept *Congresul victoriei depline a socialismului și adevăratei independențe politice și economice a patriei*, visul dintotdeauna al poporului român. Raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, magistrală analiză a drumului parcurs de poporul român în opera de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a țării spre comunism — exemplară fundamentare științifică a viitorului națiunii — pune cu strălucire în evidență originalitatea, spiritul novator, atitudinea creatoare în planul gîndirii și practicii sociale. Asemenea trăsături definesc personalitatea marelui om politic și de stat, gînditor profund, conducător experimentat al partidului nostru, al națiunii române, militant de frunte al mișcării contemporane pentru progres social și pace, tovarășul Nicolae Ceaușescu, reales de forumul comunist să conducă și în viitor destinele națiunii. Participînd la lucrările Congresului, am fost martorul sentimentelor unanime ale delegaților care văd în realegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu în înalta funcție de secretar general al Partidului Comunist Român garanția sigură pentru înaintarea hotărîtă a României pe drumul socialismului și comunismului, potrivit vrerii națiunii noastre socialiste, căreia marele forum democratic al comuniștilor români i-a dat o expresie pregnantă.

Analizele profunde întreprinse în Raportul prezentat Congresului stimulează și îmbogățesc viața ideologică, demonstrează, încă o dată, că teoria materialismului dialectic și istoric privind mecanismul progresului social, experiența acumulată pe plan național și internațional în făurirea noii orînduiri relevă vitalitatea principiilor socialismului științific, viabilitatea istorică a criteriilor și valorilor civilizației socialiste, concepută și realizată ca treaptă superioară a dezvoltării umane, pe baza adevăratei libertăți și dreptăți sociale, a independenței și suveranității naționale, a celor mai noi cuceriri ale științei.

Cum relevă Raportul, orînduirea socialistă, în a cărei edificare s-a înscris ferm poporul român, implică, prin esența ei social-umană, nu numai schimbarea radicală a vechilor relații sociale de producție,

ci și un progres de ansamblu al noii societăți, într-un ritm mai rapid, progres care privește deopotrivă viața materială și spirituală, afirmarea puternică a conștiinței socialiste, înflorirea personalității umane, iar în spiritul dialecticii materialist-istorice, al concepției științifice despre viață și societate, care guvernează procesul edificării noii orînduiri, elaborarea strategiei dezvoltării acesteia include, ca o condiție esențială, continua examinare a drumului parcurs, stabilirea, pentru fiecare etapă, a obiectivelor ce se cer înfăptuite prin raportarea la criterii, valori și scopuri determinate, proprii civilizației socialiste. „*Edificarea cu succes a noii orînduiri socialiste în patria noastră* — subliniază secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în Raportul prezentat înaltului forum al comuniștilor români — *constituie o continuare legică a procesului istoric de formare a poporului român, a națiunii, a statului național unitar român, a luptei împotriva dominației străine, a asupririi, pentru libertate și independență, pentru progres economic și social*". Numai înțelegînd și prețuind acest trecut de luptă și muncă, „*vom putea să tragem concluzii corespunzătoare pentru activitatea de făurire a socialismului, de dezvoltare viitoare a patriei noastre pe calea socialismului, pentru întărirea independenței și suveranității României!*".

Edificarea și continua dezvoltare a orînduirii socialiste constituie un proces dialectic, în desfășurarea căruia apar — și trebuie depășite — greutăți și obstacole, anumite neajunsuri și lipsuri, se cer soluționate contradicții. Experiența istorică acumulată de noua orînduire, analiza procesului dezvoltării sale pun în lumină, ca o cerință obiectivă, perfecționarea continuă a activității economico-sociale, înnoirea formelor de organizare și conducere în toate domeniile, pe baza aplicării ferme a concepției revoluționare a socialismului științific. Partidul nostru a înțeles pe deplin această necesitate. Apreciind Congresul IX — desfășurat în urmă cu aproape 25 ani — drept un moment istoric hotărîtor pentru dezvoltarea României, tovarășul Nicolae Ceaușescu relevă că partidul nostru a înțeles, încă de atunci, că trebuie să rupă cu dogmatismul, cu șabloanele, cu concepțiile perimate, înapoiate, să repună socialismul științific în drepturile sale. Pe baza analizei critice, autocritice a activității de douăzeci de ani de construcție socialistă, Congresul IX „*a pus cu desăvîrșire capăt stărilor negative, abuzurilor, ilegalităților și a restabilit încrederea în forțele partidului, ale clasei muncitoare, ale întregului nostru popor, redînd întregii națiuni încrederea în forțele proprii, sentimentul demnității, al hotărîrii de a înfăptui neabătut, pe baza principiilor socialismului științific, ale materialismului dialectic și istoric, noua orînduire socială în care poporul constituie factorul fundamental, de a realiza socialismul cu poporul și pentru popor!*". În concepția secretarului general al partidului nostru, nu socialismul a dus la unele stări de lucruri negative într-o țară sau alta, ci încălcarea principiilor sale științifice, nesocotirea cerințelor legilor obiective și, în primul rînd, a necesității dezvoltării continue a forțelor de producție, factorul revoluționar hotărîtor al progresului social.

În aceste condiții, așa cum învederează documentele Congresului XIV, exercitarea rolului conducător al partidului a constituit și constituie factorul determinant al înfăptuirii profundelor transformări care au schimbat radical înfățișarea României. Unul dintre adevărurile fundamentale ale teoriei socialismului științific — conducerea de către partid — își probează viabilitatea sub forma și în conținutul tezei care conferă partidului funcția de *centru vital al întregii societăți*. „*Afirmarea rolului conducător al partidului în societate, recunoașterea acestuia de către întregul popor și consemnarea sa în însăși Constituția țării sînt rezultatul unui proces istoric obiectiv.*

De la înființarea mișcării muncitorești-revoluționare în România, a primului Partid Muncitoresc Social-Democrat, în 1893, și apoi a Partidului Comunist, în 1921, partidul nostru s-a situat întotdeauna ferm în fruntea luptei pentru apărarea intereselor vitale ale clasei muncitoare, ale oamenilor muncii, împotriva fascismului și războiului, pentru răsturnarea vechii orînduiri și înfăptuirea revoluției de eliberare națională și socială, pentru apărarea intereselor supreme ale întregii națiuni, asigurarea independenței și suveranității țării.

În împrejurări grele partidul nostru și-a dovedit calitățile revoluționare, capacitatea de organizare și mobilizare a oamenilor muncii, a clasei muncitoare și a altor forțe progresiste în lupta împotriva vechii orînduiri și apoi în măreața operă de construire a socialismului... Partidul reprezintă centrul vital al națiunii noastre, de la partid radiază spiritul revoluționar, marile impulsuri de înnoire și transformare a patriei noastre, de ridicare continuă a României pe noi culmi de progres și civilizație.

Înfăptuirea măreților programe de dezvoltare a patriei în perioada următoare impune creșterea și mai puternică a rolului politic conducător al partidului, perfecționarea activității sale în concordanță cu noile cerințe și realități".

Originala abordare teoretică și practică datorată tovarășului Nicolae Ceaușescu pornește de la considerentul principial potrivit căruia partidul reprezintă nucleul în jurul căruia gravitează întreaga societate și de la care radiază energia și lumina ce pun în mișcare și asigură funcționarea întregului angrenaj al orînduirii socialiste. În această concepție, partidul comunist, stăpînind cu temeinicie teoria socialismului științific, metoda materialist-dialectică de studiere și interpretare a vieții sociale, constituie factorul subiectiv ce are menirea și capacitatea de a orienta dezvoltarea societății în concordanță cu acțiunea legilor obiective. În jurul său gravitează întreaga societate, de la el emană inițiativele politice, impulsurile ce pun în mișcare și asigură funcționarea armonioasă a complexului angrenaj al orînduirii socialiste românești. Astfel, funcționalitatea optimă a mecanismelor societății noastre depinde tot mai mult de creșterea rolului partidului, de adaptarea permanentă a formelor sale de organizare și activitate la schimbările din viața socială.

Dialectica înfăptuirii principiilor fundamentale ale socialismului științific pe terenul diversificat al condițiilor concrete relevă că noua orînduire se afirmă în procesul dialectic al perfecționării, al soluționării continue a problemelor economice, sociale, politice, în pas cu transformările și posibilitățile fiecărei etape. Concepția teoretică și politică a secretarului general al partidului nostru asupra noii orînduiri pune în centrul atenției concluzia — subliniată cu claritate în Raportul la Congresul XIV — că în dezvoltarea istorică a socialis-

mului, ca practică socială, fiecare nou stadiu şi nouă etapă trebuie să însemne şi o calitate nouă, superioară. Procesul dinamic al dezvoltării României după anul 1965 este, în această privinţă, oglinda preocupării constante a partidului pentru întărirea bazei tehnico-materiale a societăţii pe calea dezvoltării şi modernizării industriei, a reconsiderării locului şi rolului agriculturii în economia naţională, pentru reorganizarea raţională a teritoriului — pornind de la tradiţiile istorice naţionale — şi dezvoltarea armonioasă a fiecărei zone, a tuturor localităţilor, pentru creşterea continuă a eficienţei economice, pentru ridicarea la un nivel superior a ştiinţei şi învăţământului, a activităţii ideologico-educative.

Definind, într-o viziune unitară, cuprinzătoare, obiectivul noului stadiu, superior, al înaintării României pe drumul societăţii socialiste multilateral dezvoltate, directivele pentru cincinalul 1991-1995 şi în perspectiva anilor 2000-2010 pornesc de la necesitatea aplicării ferme a legilor obiective, a principiilor socialismului ştiinţific, situînd, în continuare, în centrul strategiei partidului dezvoltarea forţelor de producţie, perfecţionarea relaţiilor de producţie, a tuturor raporturilor sociale, realizarea unei noi calităţi a muncii şi vieţii, întărirea democraţiei muncitoreşti-revoluţionare, participarea tuturor cetăţenilor la conducerea societăţii, manifestarea deplină a personalităţii umane. *„Programul-Directivă prevede orientările de perspectivă pînă în anii 2000-2010, în care România urmează să realizeze un înalt nivel de dezvoltare economico-socială, astfel încît la începutul celui de-al treilea mileniu să realizăm obiectivul strategic de transformare a României într-un stat socialist multilateral dezvoltat, cu o înaltă civilizaţie materială şi spirituală"*.

În lumina documentelor Congresului XIV, aplicînd cu fermitate principiul înfăptuirii socialismului cu poporul şi pentru popor, partidul acţionează în mod consecvent pentru dezvoltarea largă a formelor democratice de conducere, pentru asigurarea participării clasei muncitoare — clasa cea mai înaintată a societăţii noastre —, a ţărănimii şi intelectualităţii, a întregii naţiuni, la elaborarea şi transpunerea în viaţă a politicii de dezvoltare multilaterală a ţării. *„Socialismul însuşi presupune cea mai înaltă formă democratică, asigură cele mai bune condiţii, incomparabile cu oricare altă formă a democraţiei burgheze, deoarece niciodată nu se poate vorbi de o adevărată egalitate între exploatatori şi exploataţi, între bogaţi şi săraci. Numai şi numai prin făurirea unei societăţi a adevăratei egalităţi şi dreptăţi sociale se poate realiza adevărata democraţie, se pot crea condiţii ca poporul însuşi să fie cel care hotărăşte şi asigură întreaga dezvoltare a patriei, făurirea cu succes a socialismului"*.

A revenit, astfel, revoluţiei şi construcţiei socialiste menirea istorică de a situa masele în mod

real în miezul evenimentelor social-politice, dezvoltarea democrației constituind un factor esențial, una din condițiile de bază ale progresului noii orînduiri. Astfel, problema eficienței sociale a participării maselor la viața politică aduce în actualitate cadrul instituțional, condițiile obiective și subiective ale manifestării diferitelor categorii sociale în sfera conducerii politice.

Experiența istorică arată că dezvoltarea economico-socială depinde nu numai de posibilitățile și resursele materiale, ci și de asigurarea unei conduceri democratice eficiente, exercitată pe temeiuri științifice, de capacitatea de inovare socială a factorului subiectiv. Partidul nostru a pornit și pornește de la adevărul potrivit căruia, în socialism, conducerea politică, apelînd la cuceririle și metodele științei, reprezintă un factor dinamic, mobilizator, capabil să valorifice resursele existente, să promoveze soluții optime, să depășească sau să prevină dificultăți, contradicții, inerente unui domeniu sau altuia. Știința, cuceririle ei din toate domeniile se afirmă, în actuala etapă, atît ca importantă forță de producție, cît și ca fundament al conducerii sociale, ca un puternic factor de educare și formare a personalității umane, încît acumularea de cunoștințe, stăpînirea tot mai temeinică a științei echivalează cu cîștigarea unei inepuizabile forțe de creație.

Sistemul politic al noii orînduiri, caracterizat de coeziunea întregului popor în temeiul unității de scop și acțiune a clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității și celorlalte pături sociale, aduce mereu la ordinea zilei cerințele desfășurării unei ample activități ideologico-educative. Argumentele vieții și, în același timp, perenitatea idealurilor noii orînduiri demonstrează — în lumina relației dialectice obiectiv-subiectiv — că dacă factorii economici, materiali au un rol hotărîtor, celor politico-educativi le revine un rol nu mai puțin important în privința influențării, convingerii și mobilizării maselor, a deschiderii căilor afirmării libertății și creației umane. Este astăzi — în condițiile confruntării dintre socialism și capitalism, ale preocupărilor pentru afirmarea consecventă a principiilor socialismului — o axiomă că teoria și practica edificării noii orînduiri își au izvorul vitalității și ascendenței lor în capacitatea acestora de a se îmbogăți permanent pe baza progreselor științei și cunoașterii în general, a neîntreruptei analize a practicii sociale, a capacității de a sesiza procesualitatea vieții sociale, de a imprima caracter militant și clarviziune activității ideologice și politice, evitînd subiectivismul, voluntarismul, abordarea unilaterală a unei probleme sau alteia. În acest sens — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu —, în teorie, ca și în practica socială, se impun mereu spiritul revoluționar, conștiința revoluționară de muncă și de luptă pentru victoria deplină a noii orînduiri. *„Trebuie să avem permanent în vedere marile schimbări cu caracter economico-social, politic, care s-au produs în țara noastră, dar și pe plan mondial, uriașele cuceriri ale științei și tehnicii, ale cunoașterii umane în general.*

Toate acestea cer o înaltă analiză științifică, materialist-dialectică a noilor probleme, a perspectivelor dezvoltării societății omenești și îmbogățirea, pe această bază, a teoriei socialismului științific, a concepției revoluționare despre lume și viață". Totodată, trebuie *„să intensificăm activitatea de formare și ridicare a conștiinței revoluționare, de formare a omului nou, constructor conștient al socialismului și comunismului, cu înalte trăsături revoluționar-patriotice, cu un larg orizont de cunoștințe teoretice, științifice și profesionale, de cultură generală, cu un spirit revoluționar militant.*

Să dezvoltăm puternic dragostea față de patrie, față de interesele socialismului, ale poporului, spiritul solidorității militante internoționaliste cu toate forțele care luptă pentru socialism, pentru progres, pentru pace".

Asigurînd deplina unitate dintre politica internă și externă, partidul își îndeplinește rolul său pornind de la adevărul fundamental că misiunea sa istorică, îndatoririle față de clasa muncitoare, de poporul român se realizează în cadrul evoluției generale a omenirii spre socialism, în contextul unei multitudini de evenimente și fenomene internaționale, al realității că noua orînduire a ridicat la un nivel superior independența și suveranitatea națională, categorii politice de însemnătate esențială în actuala epocă.

Ca atare, principiile privind egalitatea, respectul independenței, al dreptului fiecărui popor de a-și elabora linia proprie de dezvoltare, conlucrarea și solidaritatea dintre statele socialiste, dintre partidele comuniste și muncitorești în abordarea și soluționarea problemelor de interes comun sînt menite a servi dezvoltării și întăririi solidarității efective și eficiente a țărilor care făuresc noua orînduire, a mișcării comuniste și muncitorești internaționale. Respectarea strictă a acestor principii are menirea să excludă amestecul în treburile interne.

Raportul la Congresul XIV al partidului relevă din nou că îmbogățirea permanentă a teoriei și practicii, originalitatea liniei politice apar ca fiind determinate de explorarea îndrăzneață a drumului parcurs, de proiectarea viitorului social pornind de la realități, de la cerințe obiective, de la concluziile generalizate pe plan teoretic ale practicii sociale, naționale și internaționale.

Înscriindu-se de pe acum în istorie drept marele Congres al victoriilor socialiste, al deplinei independențe economice și politice a României, Congresul XIV își revendică totodată, prin hotărîrile sale de importanță istorică majoră privind realegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu în fruntea partidului, precum și prin adoptarea programelor de dezvoltare politică, socială, economică, a unui amplu program ideologic, rolul de far călăuzitor al perspectivelor națiunii noastre socialiste. Emanație a forței și maturității de creație a comuniștilor români, a poporului român *„lucrările Congresului al XIV-lea, marele forum democratic al comuniștilor* — după cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu —, *au reprezentat cea mai largă dezbatere democratică asupra tuturor problemelor privind stadiul actual și de perspectivă ale dezvoltării României socialiste... Avînd în vedere toate aceste largi dezbateri democratice, se poate afirma, cu deplin temei, că hotărîrile adoptate, în unanimitate, de marele forum al comuniștilor români reprezintă înțelepciunea și voința întregului partid, a întregului nostru popor, care acționează ca un tot unic pentru ridicarea României pe culmi tot mai înalte de progres, civilizație și bunăstare a întregii națiuni*".

Ion MITRAN

Nimeni, în afară de popor, nu poate pretinde că a înfăptuit unirea. Analiza desfăşurării evenimentelor demonstrează elocvent că formarea statului naţional unitar român nu este rezultatul unor înţelegeri încheiate la masa tratativelor, ci rodul luptei întregului popor, însufleţit de năzuinţa seculară a unităţii, de hotărîrea de a împlini visul pentru care s-au jertfit atîtea generaţii de înaintaşi.

NICOLAE CEAUŞESCU

1 DECEMBRIE 1918:

DIN CRONICA LUPTEI PENTRU UNITATE NAŢIONALĂ

Faptă istorică definitorie pentru existenţa naţiunii române, căreia i-a dat profil şi personalitate distincte în marele concert al popoarelor lumii, Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 a fost împlinirea idealului care secole de-a rîndul a înaripat gîndul şi fapta atîtor cărturari şi luptători patrioţi. Dar, înainte de toate, 1 Decembrie 1918 a marcat triumful voinţei nestrămutate a poporului român de a trăi liber şi unit în patria lăsată moştenire de iluştrii săi strămoşi.

Caracterizat, încă din zorii existenţei sale istorice, prin unitate etnică şi lingvistică, prin similitudinea civilizaţiei sale materiale şi spirituale şi prin simultaneitatea evoluţiei politico-economice a tuturor provinciilor pe care le-a locuit, poporul român şi-a axat întreaga sa dezvoltare pe coordonatele unităţii şi independenţei, ce şi-au găsit expresia în istoria sa unică şi unitară, atît în conţinut, cît şi în multiplele el forme de manifestare.

Deşi de scurtă durată, unirea înfăptuită de Mihai Viteazul în anul 1600 — act politic cu adînci temeiii şi motivaţii în însăşi viaţa poporului — a marcat o primă materializare a idealului unităţii, înrîurind profund întreaga evoluţie a poporului nostru.

Lupta pentru unitate şi independenţă naţională a fost o coordonată fundamentală a istoriei româneşti în epoca modernă, imprimînd nota ei dominantă tuturor marilor momente istorice, începînd cu revoluţia din 1784 şi cele din 1821 şi 1848 şi continuînd cu Unirea din 1859 şi Războiul pentru cucerirea independenţei absolute de stat din 1877-1878. În preajma izbucnirii primului război mondial, realizarea statului unitar naţional, atît la români, cît şi la alte popoare din centrul şi sud-estul Europei, devenise o cerinţă istorică imediată, o condiţie primordială a progresului pe plan economic, social şi naţional.

Declanşarea primului război mondial, ascuţirea la maximum a contradicţiilor orînduirii capitaliste au determinat o creştere fără precedent a luptei popoarelor asuprite pentru eliberare şi unitate naţională. Intrarea României în război, în august 1916, alături de puterile Antantei, s-a produs pe fundalul voinţei unanime a poporului român de a pune capăt asupririi şi dominaţiei străine şi de a se uni în cadrele unuia şi aceluiaşi stat, în care să se regăsească toate părţile istorice ale neamului românesc.

Glorioasa epopee din vara anului 1917 s-a înscris la loc de cinste în marea carte a luptelor pentru unitate şi independenţă naţională, fiind o mărturie nepieritoare a eroismului şi patriotismului poporului român, a necontenitei sale iubiri pentru glia străbună.

Sfîrşitul războiului a fost marcat de un puternic avînt al luptelor revoluţionare, care au dus la prăbuşirea imperiilor reacţionare ţarist, austro-ungar, german şi otoman, ce ţineau sub asuprire un mare număr de popoare din centrul şi sud-estul Europei, inclusiv o parte însemnată a poporului român. Pe ruinele acestor imperii, în spiritul legilor obiective ale istoriei, s-au creat state naţionale noi, iar altele şi-au desăvîrşit procesul unităţii lor naţional-statale.

Unirea de la 1 Decembrie 1918 a fost rodul luptei principalelor clase şi pături ale societăţii, a întregului popor român din toate provinciile sale istorice, un act de voinţă unanimă care a asigurat unitatea deplină a naţiunii şi a deschis calea afirmării ei tot mai puternice în viaţa economică şi politică a lumii.

MISIUNEA

BERTHELOT

LA BUCUREŞTI

ŞI IAŞI

General-maior (r) CONSTANTIN ANTIP

În cunoscuta colecţie „East European Monographs", administrată de Columbia University Press din New York, la poziţia CCXIX, a fost publicat, în 1987, cu prilejul împlinirii a 70 ani de la celebrele bătălii de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, volumul Generalul Henri Berthelot şi România. Memorii şi corespondenţă 1916-1919[1]. **În 250 pagini, cartea pune pentru prima oară în circuitul public o bogată şi interesantă selecţie din notele zilnice ale lui Henri-Mathias Berthelot (1861-1931) din timpul cînd s-a aflat în România (octombrie 1916-mai 1918, ca şef al Misiunii militare franceze, şi octombrie 1918-mai 1919, în calitate de comandant al Armatei franceze de Dunăre), însemnări completate, spre un plus de precizie, cu reproducerea integrală sau fragmentară a unor scrisori trimise de generalul francez celor apropiaţi: Louise — cumnată şi Georges — nepot.**

Selecţia se datoreşte avizatului istoric american Glenn E. Torrey[2], în ale cărui preocupări investigarea cadrului participării României la primul război mondial reprezintă o constantă[3].

Considerînd memoriile şi corespondenţa generalului H.-M. Berthelot un izvor de seamă pentru istoria României şi pentru evenimentele de pe frontul est-european al primei conflagraţii mondiale, editorul a întreprins tot ce era necesar spre a încredinţa tiparului un volum conform exigenţelor ştiinţifice. Stă garanţie vastul aparat critic care indică apelul susţinut la mărturii din epocă ale altor personalităţi, precum şi la surse documentare de prima mînă (Arhivele Statului, Biblioteca Centrală de Stat şi Biblioteca Academiei din Bucureşti, Arhivele de război şi Arhivele diplomatice din Paris, fondurile Institutului Hoover de la Universitatea Stanford, California), neignorîndu-se nici lucrările în materie, de la cele mai vechi pînă la cele mai noi, între ele numărîndu-se şi zece cărţi româneşti.

Într-un substanţial studiu introductiv consacrat memorialistului şi circumstanţelor în care şi-a desfăşurat activitatea, Glenn E. Torrey înfăţişează cu pertinenţă şi cu un lăudabil efort de obiectivitate principalele momente din viaţa şi cariera şefului militar francez, coordonatele situaţiei României şi ale frontului de est între 1916 şi 1919. Acest studiu umple de fapt un gol în istoriografie, deoarece, cum specifică chiar de la început autorul menţionat, detaliile asupra biografiei lui Henri-Mathias Berthelot sînt puţin cunoscute, inclusiv în Franţa. E de menţionat că nu acesta e cazul cu România, unde autori ca Nicolae Cerbulescu şi Aurel Cosma jr. au dat, în urmă cu şase decenii, două lucrări cuprinzătoare despre generalul francez, pe care Torrey nu le trece cu vederea. Pe lîngă datele esenţiale privind ascensiunea pe treptele ierarhiei militare[4], istoricul american creionează un sugestiv portret al personalităţii lui Berthelot, reliefînd trăsături ca: inteligenţă superioară şi mare putere de judecată, largă cultură militară, înalt spirit de organizare, ordine şi metodă în muncă, fermitate în susţi-

[1] În această colecţie au mai apărut lucrări despre România, între care *War, Revolution And Society in Romania. The Road to Independence* (Război, revoluţie şi societate în România. Drumul către independenţă), 1983.

[2] *Magazin istoric*, nr. 11/1977, 8/1983.

[3] Cum o demonstrează, printre altele, studiile *Rumania's decision to intervene; Brătianu and the Entente June-July 1916* (Decizia României de a interveni; Brătianu şi Antanta iunie-iulie 1916) şi *The Entente Campaign of 1916* (Campania Antantei din 1916), publicate în *Rumanian Studies. An International Annual of the Humanities and Social Sciences*, Leiden, vol. II (1971-1972) şi vol. IV (1976-1979).

[4] 1881 — admis ca elev al Şcolii militare de la Saint-Cyr; 1883 — promovat în corpul ofiţeresc cu trese de sublocotenent de infanterie; 1890 — absolvent al Şcolii Superioare de Război din Paris; 1910 — înaintat la gradul de colonel, iar în 1913 la cel de general.

nerea demersurilor proprii, optimism imperturbabil în realizarea obiectivelor propuse și sarcinilor primite, autoritate, dar și amabilitate și căldură față de camarazi și subordonați, tact în raporturile cu reprezentanții altor armate, bonomie, jovialitate, simț al umorului. Asemenea calități, îmbinate cu bogata experiență acumulată în domeniul activității de ofițer de stat-major și în practica războiului, îl recomandau pe generalul de divizie Henri-Mathias Berthelot, fost prim-adjunct, în 1914, al comandantului-șef al armatei franceze, generalissimul Joseph Joffre[1], drept candidatul ideal pentru a fi șeful Misiunii militare franceze în România, funcție pe care a primit-o și a început să o exercite în octombrie 1916.

Atît introducerea îngrijitorului ediției, cît și textul propriu-zis al memoriilor generalului Berthelot surprind ambianța în care și-a desfășurat activitatea Misiunea militară franceză în România. Ea a avut ca factori favorizanți: a) solicitudinea manifestată de guvernul și Marele Cartier General Român, prezența misiunii nefiind impusă din afară, ci rezultatul înțelegerii între instanțele supreme statale și militare ale României și Franței; b) faptul că ea și-a înscris activitatea, în ansamblu, în perimetrul configurat de parteneri; c) simpatia vie de care se bucura Franța în țara noastră, în virtutea contigențelor tradiționale dintre cele două națiuni. În legătură cu acest ultim aspect, generalul Berthelot a considerat ca important să semnaleze într-un raport oficial înaintat comandamentului său: „Cred că este util să vă schițez situația pe care o deținem aici... România este sora noastră latină, soră de limbă și soră de gintă. Intelectualitatea ei ne este în general atașată și poporul ei ne privește cu simpatie din instinct, dacă nu prin afinități literare ori sociale. A trebuit ca afecțiunea acestei națiuni față de noi să fie foarte profundă pentru ca ea, împotriva unei dinastii germane și a unei propagande furibunde, să-și fi silit regele să rămînă neutru la începutul războiului și să pășească mai tîrziu de partea noastră; ea știa totuși ce risca".

Desigur, raporturile dintre comandamentele române și misiunea franceză nu au fost lipsite de fricțiuni, unele chiar de durată, cum a fost confruntarea temperamentală dintre amorul propriu al generalului Berthelot și mîndria generalului Averescu, dar ele nu au distorsionat natura și eficiența conlucrării, în scopul înfrîngerii inamicului comun. Așa cum subliniază cea mai recentă monografie dedicată participării României la primul război mondial[2], cu toate contradicțiile inevitabile, mai ales cînd sînt în cauză o mare putere — oricare, fiind pătrunsă prin definiție de complexul suficienței — și un stat mic, aportul Misiunii militare franceze a fost fructuos, pozitiv pentru ambele părți. În viziunea aceleiași monografii, jurnalul generalului H.-M. Berthelot, ca și evocările șefului statului său major, colonelul (ulterior generalul) Victor Pétin, din volumul Le drame rouinain 1916-1918 prezintă o imagine veridică a efortului românesc, a calităților deosebite de luptători ale ostașilor români, punînd în evidență, totodată, capacitatea probată de conducerea politică și militară românească în lupta pentru apărarea ființei statului român, pentru eliberarea țării și realizarea deplinei unități naționale.

Pe bună dreptate, Glenn E. Torrey formulează aprecierea că generalul Berthelot a împărtășit cu poporul român durerea unor înfrîngeri dezastruoase ca și satisfacția victoriilor și a făuririi României Mari, rămasă pentru ofițerul francez a doua patrie, sentiment admirabil exteriorizat în exclamația cu care a întîmpinat hotărîrea unanimă a Parlamentului român din iunie 1917 de a-l proclama cetățean de onoare al României: civis romanus sum!

Salvgardarea ființei statale românești și perspectiva înfăptuirii aspirației seculare de întregire națională aveau să fie intim legate de deznodămîntul campaniei din vara anului 1917, care, pe o porțiune restrînsă de pămînt românesc, a întrunit una din cele mai mari concentrări de forțe beligerante din cîte a înregistrat prima conflagrație mondială: 80 divizii de infanterie, 19 divizii de cavalerie, 923 baterii de artilerie, numeroase alte subunități specializate, în total 800 000 combatanți în linia întîi și aproape 1 000 000 în rezervă.

Pornind de aici, în cele ce urmează, propunem cititorului cîteva secvențe din memoriile generalului Berthelot privind pregătirea și desfășurarea marilor bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

Semnalăm aici faptul că uneori, fie datorită insuficientei cunoașteri a problemelor specifice românești, fie din cauza complexității situației și a succesiunii galopante a unor evenimente alarmante, o serie de aprecieri din jurnalul generalului H. Berthelot trebuie privite cu toată rezerva și nu le-am preluat în acest articol.

„A păstra pînă la capăt o bucată de pămînt românesc"

După cum se știe[3], în campania din 1916, printr-o rezistență înverșunată, printr-o apărare extrem de activă din partea armatei române, frontul a fost stabilizat pe linia Carpații Orientali — Siretul Inferior — Dunărea de Jos. Desfășurările militare românești nu au permis Puterilor Centrale să-și atingă țelul strategic, de a scoate România din război, succesul inamicului fiind relativ, după cum tot relativ a fost și insuccesul nostru, astfel că perspectivele reluării confruntării nu fuseseră închise. Cu toate că războiul pozițional, instalat și pe frontul românesc, limita posibilitățile și anvergura unei ofensive, mai ales în anotimpul iernii, guvernul și comandamentul suprem român au păstrat intactă pe agendă ideea relansării strategiei ofensive.

[1] Generalul Maurice Gamelin e de părere că generalul Berthelot a îndeplinit pe lîngă generalul Joffre rolul pe care l-a avut, pe lîngă generalul Blücher, generalul Gneisenau, șef de stat major al armatei silezicne (1813-1814), în campanile antinapoleoneene, încununate cu victoria de la Waterloo.

[2] *România în anii primului război mondial*, vol. I-II. București, 1987.

[3] *Magazin istoric*, nr. 7,8/1987.

De aceea, fără a întrerupe măcar o clipă participarea la război, în condițiile contactului nemijlocit cu inamicul și în împrejurări dramatice, factorii de decizie ai României au întreprins o vastă acțiune de refacere a potențialului militar, urmărindu-se, potrivit noilor necesități, redimensionarea structurală a armatei, completarea cu efective proaspete, realizarea unei dotări corespunzătoare cu armament și aparatură tehnică modernă, pentru ca marile unități și unitățile să fie comparabile cu ale Aliaților și ale inamicului, perfecționarea pregătirii și instruirii trupelor.

În acest proces complex s-a implicat decis și Misiunea militară franceză, memoriile șefului ei degajînd concluzia că el a avut înțelegerea superioară a faptului că sprijinind punctul de vedere, măsurile și acțiunile guvernului român referitoare la reconsolidarea forței militare proprii servea nu numai cauza României, ci și pe cea a patriei sale și, în ansamblu, a taberei Antantei privind grăbirea înfrîngerii Puterilor Centrale. *„700 000 de oameni* [români] — va spune el cu adresă precisă la guvernul de la Paris, dar cu dorința de a se auzi și la Londra și în alte capitale — *nu sînt o cantitate neglijabilă în cadrul coaliției"*.

O însemnătate hotărîtoare a avut faptul că, deși în acele împrejurări guvernul român controla doar o treime din teritoriul anterior al statului, acțiunea de revigorare a potențialului militar român s-a efectuat pe solul românesc, respingîndu-se ideea avansată în mod repetat de aliatul rus, și agreată la un moment dat și de cel francez și englez, ca refacerea armatei noastre să se facă în exterior, peste fluviul Nistru, chiar peste Nipru. Poziția generalului Berthelot a fost intransigentă, fără echivoc, în acord complet cu cea a guvernului român. Astfel, abordînd cu regele Ferdinand chestiunea retragerii diviziilor române în Rusia, Berthelot nota, la 5 ianuarie 1917, că *„este o datorie de a păstra pînă la*

Secvență din marea epopee a Mărășeștilor

capăt o bucată de pămînt românesc". El a făcut cunoscut acest imperativ şi celorlalţi reprezentanţi occidentali ai Antantei: „*6 ianuarie. Am la dineu pe ataşaţii* [militari] *englez, belgian şi italian: Thomson, de Cumont şi Ferigo. Toţi aprobă punctul meu de vedere în legătură cu menţinerea armatei române pe solul românesc*". La 9 ianuarie i-a raportat şefului statului român despre proiectul unei vizite la Moghilev şi Petrograd spre a trata direct cu generalul Vasili Gurko, şeful Marelui Stat Major Rus, problema menţinerii hotărîte a frontului pe aliniamentele fixate şi a imposibilităţii părăsirii României, cu concluzia netă: „*Regele, guvernul, armata trebuie să rămînă pe pămîntul românesc şi nu pot să plece în Rusia*". Iar după ce s-a întors, într-o scrisoare din 31 ianuarie, arăta: „*Călătoria mea în Rusia mi-a oferit posibilitatea să pipăi cu degetele lucruri extraordinare. M-am dus la Stavka* [Marele Stat Major Rus] *pentru a combate o idee rusească. Bunii noştri aliaţi voiau să trimită armata română retrasă de pe front pentru a se reface foarte departe în spate, chiar pe teritoriul rus. Prin aceasta ar fi rezultat o întîrziere de cel puţin două luni a reluării ofensivei pe frontul oriental; în plus, această măsură ar fi produs un efect extrem de rău asupra populaţiei româneşti care ar privi cu mîhnire plecarea armatei sale; şi în armată însăşi s-ar produce o oarecare demoralizare datorită faptului că ostaşii şi-ar părăsi, ca să spun aşa, căminele. Or, în acest moment al convorbirii cu Gurko, el mi-a zis: dar dumneavoastră sînteţi mai român decît românii! Ce interes aveţi ca armata română să fie refăcută, şi încă aşa de repede!*" Comentînd episodul, şeful statului major al Misiunii militare franceze, V. Pétin, a scris: „*În realitate, noi nu eram mai români decît românii, ci prin acţiunea noastră susţineam cu energie interesele franceze*".

Cu vigoare a protestat Berthelot şi împotriva asentimentului Angliei şi Franţei la transferarea peste graniţe a armatei române. La 21 martie consemna: „*Ieri am suportat un nou atac din partea lui Sir Barclay* [ministrul plenipotenţiar al Marii Britanii în România]. *El a primit de la guvernul său ordinul să sprijine demersul lui Mosolov* [ministrul plenipotenţiar al Rusiei] *de a împinge armata română în Rusia. Pare că nimeni nu-şi dă seama de imposibilitatea acestei măsuri*". Iar în dreptul datei de 31 martie citim: „*Am primit ieri o veste de la Janin* [generalul şef al Misiunii militare franceze în Rusia], *care îmi comunică o telegramă inadmisibilă a lui Painlevé* [ministrul de război al Franţei], *prin care îl face pe Janin judecătorul situaţiei armatei române şi al deciziilor de luat în privinţa ei. Îi răspund prin telegramă că problema deplasării armatei române este rezolvată prin refuzul regelui de a părăsi pămîntul românesc*".

Atitudinea fermă a conducerii politice şi militare române a împiedicat proiectul desţărării armatei române: „*guvernul, Parlamentul, conducătorii şi poporul* — scria generalul Victor Pétin — *s-au ridicat cu indignare contra ipotezei unei replieri de acest gen*", deoarece, în acest fel, România n-ar mai fi fost decît „*un guvern fără ţară*", lipsită de putinţa „*de a dispune de soarta ei însăşi*".

Pe lîngă aria şi infrastructura teritorială, revitalizarea armatei române presupunea neapărat introducerea în dotare a armamentului şi tehnicii de luptă cu parametri la nivelul pretins de războiul aflat în desfăşurare. Pentru generalul Berthelot era clar că acest deziderat nu putea fi materializat decît dacă puterile aliate onorau comenzile făcute de România. „*Noi* — sublinia într-o scrisoare din 19 ianuarie — *începem să ne ocupăm de refacerea armatei române şi punerea pe picior de luptă a 15 divizii, furnizîndu-i şi tot materialul trebuincios. Sper că în trei luni vom obţine rezultate*". Cînd a plecat în Rusia, pe lista de convorbiri ce avea să le poarte şi-a înscris şi reglementarea, cu comisia interaliată, a „*înzestrării României cu material şi muniţii, potrivit posibilităţii de fabricaţie în Franţa şi Anglia*". La 17 februarie, în timpul celei de-a doua călătorii la Petrograd, nota: „*Văd în sfîrşit pe domnul Doumergue* [ministru în cabinetul francez] *care are deplină încredere. Apoi, îi vorbesc colonelului Rémond* [specialist în artilerie] *despre comenzile de material. Dacă Franţa nu este în măsură să le satisfacă, vor trebui obţinute din Anglia*". Estimînd necesarul asigurării capacităţii de luptă a corpurilor de armată române, Berthelot consemna la 1 aprilie: „*Telegramă către Painlevé să nu modifice nimic în ce priveşte dispoziţiile stabilite în legătură cu Rusia şi pentru a sprijini pe lîngă guvernul provizoriu* [rus] *cererile de aprovizionare pentru România. Referitor la aceasta mă văd cu generalul Prezan* [şeful Marelui Cartier General Român]. *Sîntem de acord că armata română are nevoie zilnic de 40 de vagoane de alimente, 30 de furaje şi 20 de vagoane cu diferite alte materiale, adică de 2-3 trenuri pe zi... Dacă se asigură aceste cantităţi putem afirma că, la 1 iunie, Corpul 3 armată va putea intra în luptă, Corpul 5 armată către 15 iunie, iar Corpul 1 armată 15 zile mai tîrziu*".

„Un singur gînd — ofensiva"

Exercitarea de către guvernul român a competenţelor statale privind viaţa internă şi relaţiile internaţionale, măsurile politice, organizatorice şi de înzestrare a armatei au făcut posibilă desfăşurarea în ritm rapid a pregătirii comandamentelor, cadrelor şi trupelor, pentru a fi capabile să îndeplinească misiunile de onoare care le aşteptau. Accentul s-a pus pe asimilarea temeinică a învăţămintelor şi inovaţiilor războiului în curs, pe cunoaşterea şi stăpînirea noilor mijloace de luptă, a celor mai înaintate metode şi procedee de acţiune militară, sub raport tactic şi strategic, în care scop a fost creat un adevărat sistem de centre de instrucţie, şcoli şi cursuri, s-a dat prioritate metodelor intensive, exerciţiilor şi manevrelor. Ca unii care cunoşteau la perfecţie materialul nou, venit în majoritate din Franţa, şi dis-

puneau de o experienţă de luptă de doi ani, căpătată pe un front unde inamicul era reprezentat aproape exclusiv de armata germană, cea mai organizată, mai dotată cu mijloace de ultim tip şi mai exersată dintre toate forţele militare angajate de Puterile Centrale, membrii Misiunii militare franceze au adus o contribuţie notabilă pe direcţia sprijinirii comandamentelor române pentru ridicarea la nivelul cuvenit a gradului de instruire a unităţilor.

Notaţiile generalului Berthelot în legătură cu progresiunea şi calitatea instrucţiei sînt numeroase, multe dintre ele bazate pe prezenţa nemijlocită în poligoane, la exerciţii, manevre. La 9 martie, de pildă, el scria: „*În ciuda intemperiilor, bolilor şi mizeriei, reorganizarea armatei se înfăptuieşte fără încetare şi sînt informat din toate părţile că instrucţia se execută cu multă grijă şi metodă*". La 13 martie: „*Astăzi am văzut Divizia 10* [infanterie]. *La Negreşti colonelul Cihosky, comandantul diviziei, îmi prezintă ofiţerii... Instrucţia de detaliu se află pe o cale bună şi toţi ofiţerii sînt satisfăcuţi de primele rezultate*". 7 aprilie: „*La Dumbrăveni, la Divizia 1 de cavalerie, colonel Schina. Am văzut la lucru cîteva unităţi. Impresia pe care mi-o comunică coloneii Vaulchier şi de Vassoigne* [ofiţeri din cadrul Misiunii militare franceze] *asupra cavaleriei este excelentă... Instrucţia se desfăşoară cu ardoare şi metodă*". 29 mai: „*Astăzi mergem să vedem Divizia 13* [infanterie], *colonel Popescu... Trageri de artilerie, reglări contrabaterie, pregătire de atac. Apoi exerciţii de infanterie. În sfîrşit, defilarea diviziei complete cu cele 12 batalioane, 9 baterii cal. 75 mm şi 2 baterii de obuziere cal. 105 mm. Albert Thomas* [ministrul francez al armamentului, aflat în vizită oficială în România] *este cuprins de admiraţie şi exclamă: «Ai zice că sînt soldaţi de-ai noştri!»*". Relatînd despre vizita la această mare unitate, într-o scrisoare din 31 mai, concluda că „*trupele române sînt în măsură să-şi reia locul pe cîmpul de luptă*".

O impresie deosebită au făcut asupra generalului francez voluntarii transilvăneni şi bucovineni, care depuneau jurămîntul la Iaşi. „*Prima manifestare a speranţei într-o Românie Mare...* — consemnează el la 21 iunie 1917. *Ceremonia are loc pe platoul morii de vînt, în poligonul Diviziei 2. Aceste trupe, echipate şi înarmate de ruşi, se prezintă bine*".

Astfel, în vara lui 1917, cum aprecia şi şeful de stat major al Misiunii militare franceze, V. Pétin. „*armata română a devenit, în mîinile şefilor ei, un instrument minunat pus la punct şi gata să înfăptuiască lucruri mari*". Iar un alt martor direct, Charles Stiénon, evidenţia: „*În primăvara anului 1917, această magnifică armată nu avea decît un singur gînd — ofensiva. Cadre foarte întinerite — aproape toate diviziile sînt comandate de colonei — înrădăcinează în oamenii lor această idee: trebuie reluată Muntenia şi eliberaţi fraţii noştri din Transilvania pe care-i opримă Austro-Ungaria*".

„Cei mai viteji apărători"

Cu decizia idealului eliberării ţării şi înfăptuirii unităţii naţionale depline s-a avîntat armata română în campania din iulie-august 1917, înfăptuind memorabila epopee a Mărăştilor, Mărăşeştilor şi Oituzului, care a proiectat numele acestor modeste localităţi din catagrafia prefecturilor locale în paginile cele mai scînteietoare ale istoriei naţionale şi universale.

Dinamica acestor bătălii a arătat că Marele Cartier General Român, Armatele 1 şi 2, marile unităţi şi unităţi subordonate, cadrele şi ostaşii au ştiut să valorifice din plin pregătirea făcută vreme de o jumătate de an, îmbinînd cu măiestrie tradiţia cu inovaţia, aplicînd calificat, competent, eficient procedeele şi modalităţile de luptă validate de experienţa războiului, în concordanţă cu realităţile locale.

Nepieritoarele fapte de arme săvîrşite de armata română în vestitul „triunghi al morţii" (Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz) ocupă un loc distinct în memoriile generalului Berthelot. La 13 iulie, nota că, împreună cu generalul Constantin Prezan, şeful Marelui Cartier General Român, şi generalul Dimitrie Şcerbacev, comandantul forţelor ruse de pe frontul român, s-a convenit că „*pregătirea atacului va începe în ziua N3*", care va fi 24 iulie pentru Armata 2, comandată de generalul Alexandru Averescu, şi 25 iulie pentru Armata 1, comandată de generalul Constantin Cristescu, apoi de generalul Eremia Grigorescu. Într-o corespondenţă datată 19 iulie, după vizitele efectuate la mari unităţi şi unităţi din dispozitivul de luptă, Berthelot constata că totul era gata pentru acţiune. „*Noi* [comandamentul român] *am concentrat aici o forţă considerabilă în mijloace, artilerie de toate calibrele şi aviaţie; infanteria e bine echipată şi înarmată; ea e nerăbdătoare să pornească la atac*". Peste şase zile, la 25 iulie, îşi însemna primele impresii despre ofensiva de la Mărăşti: „*Atacurile Corpului 2 român şi Corpului 8 rus merg foarte bine. Şi unul şi celălalt au capturat 17 şi 19 tunuri, un numeros material şi au făcut mai mult de 2 000 de prizonieri*". La 26 iulie era informat că ofensiva „*a avansat pînă la Putna şi Soveja, pe un front de 30 de kilometri şi o adîncime de 15 kilometri în unele puncte. Numărul de tunuri capturate se ridică la 46. Averescu a protestat împotriva opririi impuse trupelor sale victorioase*[1]. *În această privinţă îl aprob pe deplin. Este autorizat să împingă frontul pe Putna, între Valea Sării şi Negrileşti şi să pună stăpînire pe Caşin, pentru a asigura o mai bună legătură cu Armata 9 rusă*". La 28 iulie înregistra că „*la Armata 2, Divizia 8* [infanterie] *a curăţit Valea Caşinului... Vouillemin* [ofiţer din misiunea

[1] Se referă la ordinul dat de comandamentul român pentru oprirea ofensivei Armatei 2 române, ca urmare a gravei situaţii create pe frontul rus, unde la 12/25 iulie, forţele germane şi austriece ocupaseră oraşul Tarnopol şi îşi continuau contraofensiva în ritm susţinut. Pentru a preveni un dezastru, comandamentul rus a dispus oprirea oricărei acţiuni ofensive pe frontul din Moldova şi scoaterea unor efective ruse din această zonă.

În misiune pentru viitorul țării

În noiembrie 1918, sublocotenentul aviator Nicolae Tănase a primit ordin să execute un zbor de la Bîrlad pînă la Giurgiu, peste teritoriul ocupat încă de inamic, pentru a preda generalului francez H.-M. Berthelot un plic prin care guvernul român aducea la cunoștința comandamentului aliat hotărîrea sa de a remobiliza armata română și de a începe operațiile în vederea eliberării pămînturilor românești cotropite de armatele Puterilor Centrale.

Să-i dăm cuvîntul aviatorului Nicolae Tănase, pentru a ne relata modul în care și-a îndeplinit misiunea primită.

A. VALERIU

În vederea declanșării celei de a doua mobilizări a armatei române [la 10 noiembrie 1918] și a înfăptuirii reîntregirii patriei, în timp ce mă aflam pe terenul de aviație de la Bîrlad, am primit ordin să mă pregătesc pentru executarea unei importante misiuni aeriene. În acest sens, în cadrul escadrilei [din care făceam parte], a fost revizuit un [aparat] Farman 40 care era mai puțin uzat. Pentru alimentarea aparatului, s-a scurs benzina din toate rezervoarele avioanelor și abia mi-a ajuns ca să mă deplasez la Tecuci, unde se dăduse ordin să mi se facă plinul de benzină și ulei. Ca observator a fost numit sublocotenentul Ramiro Gabrielescu.

În ziua plecării, mi s-a precizat misiunea cu caracter strict secret: trebuia să trec pe deasupra teritoriului încă ocupat de trupele germane și să ajung la Giurgiu, unde se aflau trupele franceze și engleze comandate de generalul francez Berthelot, unde stabiliseră un cap de pod și se pregăteau să înainteze spre nord, către București. Mi-a stabilit ruta: Tecuci-Focșani-Rîmnicu Sărat-Buzău-Mizil-Ploiești-București-Giurgiu. [În drum], urma să răspîndim manifeste ale guvernului nostru de la Iași asupra acestor localități. La plecare [9 noiembrie], mi-a fost înmînat un plic cenușiu ce trebuia dat comandantului șef al armatei franceze și mi s-a atras atenția să nu vorbesc cu nimeni despre misiune. Pentru cei curioși urma să le spunem că plecăm la Iași, la Rezerva generală a aviației, la reparații.

După ce am alimentat avionul pe aerodromul de la Tecuci, avînd la bord și o mare încărcătură de saci cu manifeste, am decolat pe o vreme închisă, cu nori de zăpadă. Astfel, am pornit pentru îndeplinirea acestei misiuni ce era de foarte mare importanță pentru noi românii, pentru viitorul țării, far plicul trebuia să ajungă cu orice preț în mîinile generalului Berthelot.

Trecînd prin localitățile cuprinse în itinerarul stabilit, am aruncat manifestele care îndemnau poporul la luptă împotriva invadatorilor și la unirea provinciilor aflate sub stăpînire străină cu țara; de sus, am văzut lumea cum alerga să culeagă aceste manifeste. Noi le făceam cu mîna. În mod deosebit am fost emoționat cînd am ajuns deasupra Ploieștiului și pe deasupra casei părintești, pe care n-o mai văzusem de mai bine de doi ani. O vedeam cu plăcere și ochii mi se împăienjeniră atunci cînd la fereastră mi se păru că văd silueta mamei și a fraților rămași acolo. Le-am aruncat în curte un plic cu vești. Uitasem în acele clipe că puteam fi atacat de inamic, care, deși în derută, era încă periculos.

După ce am aruncat manifeste și deasupra Bucureștiului, am aterizat în pană seacă de benzină, cu elicea calată, pe un teren situat la marginea orașului Giurgiu, [teren] pe care-l cunoșteam din timpul luptelor de la Dunăre și din Dobrogea din vara și toamna anului 1916. La scurt timp după aterizare, a sosit o mașină în care se afla generalul [pe atunci colonel] Radu Rosetti, atașat militar român pe lîngă comandamentul francez. Ne-a luat și ne-a prezentat generalului Berthelot, căruia i-am înmînat plicul. Am rămas două zile la dispoziția comandamentului francez. Am primit [apoi] ordinul să plecăm și să aterizăm pe aerodromul Cotroceni din București. După o aterizare intermediară pe un teren, din cauza timpului nefavorabil — ceață și burniță —, am ajuns în aceeași zi, 11 noiembrie 1918, la Cotroceni. Aerodromul era pustiu, fără nici o activitate. Puținii locuitori din jur care vedeau după doi ani cocardele tricolore pe aripile avionului și pe noi cei doi aviatori români, ne-au făcut o spontană manifestare de simpatie. A doua zi au sosit încă două avioane ce plecaseră de la Roman, pilotate de maiorul Glosann [Haralambie] și locotenentul Dragomirescu [Ion]. Toate aceste trei avioane au întîmpinat intrarea triumfală a trupelor române în Capitală [la 18 noiembrie 1918] și au aruncat din aer flori la intrarea lor.

franceză] *a plecat să transmită complimentele mele lui Averescu*".

La 11 august, referindu-se la Mărășești, unde bătălia era în plină desfășurare, nota: „*Germanii au angajat 8 divizii. Dar ne ținem ferm; diviziile 5 și 9 au pierderi, însă ele contraatacă și iau prizonieri*".

Realizînd o sinteză, într-o scrisoare din 16 august, remarca: „*Vitejii noștri români continuă să se bată cu mare însuflețire. Mackensen și arhiducele Joseph și-au combinat eforturile pentru a ataca: pe de o parte, urcînd pe Siret cu 12 divizii, pe de alta, coborînd spre Oituz cu cinci* [divizii]. *La început, și sub efectul surprinderii, bravii noștri ruși au debutat prin a ceda, dar noi aveam la dispoziție diviziile române și grație lor lupta a putut fi reluată. Iată, sînt zece zile de cînd se desfășoară bătălia și boșii*[1] *n-au putut cîștiga decît cinci kilometri de teren, și acum sînt aproape zăvorîți. În tot cazul, efortul pe care l-au făcut s-a soldat cu pierderi grele. Prizonierii au declarat că unele companii nu mai aveau decît 25-30*[1] *de oameni, iar un regiment era redus la 200 de oameni*". Observînd că operațiile militare păreau a se potoli, Berthelot releva, la 19 august, că aceasta nu se întîmpla „*din cauză că boșii au încetat să atace, ci pentru că românii se apără bine și execută contraatacuri reușite*". În convorbirea purtată în a treia decadă a lui septembrie, cu un redactor al cotidianului „*România*, organul Marelui Cartier General Român, dînd o elogioasă apreciere valorii arătate de oștirea română la Mărăști, Mărășești și Oituz, șeful Misiunii militare franceze declara: „*Armata română? După cum ați relevat, dușmanii scontau cu o certitudine inevitabilă, acum o lună, înfrîngerea României, evacuarea Moldovei. Răspunsul îl cunoaștem. Armata română a urcat splendid panta pe care coborîse fără vina și fără voia ei. Chemată de suprema încercare a ofensivei trecute și a luptelor de la sud, armata română a dat nenumărate dovezi de eroism. Soldații*

[1] Termen argotic apărut la sfîrșitul sec. XIX, cu nuanță peiorativă, prin care francezii îi desemnau pe germani.

români luptă admirabil. Sînt la înălțimea celor mai viteji apărători. Ei sînt cei mai buni soldați ai lumii".

Așa cum remarcă și Glenn E. Torrey, puternica demonstrație a armatei române din vara lui 1917 a fost singura victorie aliată din acel fierbinte an, victorie care reprezintă unul dintre cele mai impresionante capitole din istoria militară românească[1], o performanță strategică de răsunet internațional. Bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz au zădărnicit cotropirea totală a României și, ca atare, au prezervat entitatea noastră statală, ca factor de continuitate și nucleu al desăvîrșirii unității naționale; în același timp, ele au apărat și cruțat Antanta de lovitura de șoc pe care ar fi primit-o, dacă armatele adverse ar fi pătruns în Ucraina și ar fi destabilizat dispozitivul operativ din Balcani.

Campania românească din 1917 s-a constituit, totodată, într-un strălucit atestat al rolului pe care pot să-l joace țările mici în modelarea evenimentelor la scară mondială. „*În adevăr* — scria în memoriile sale generalul feldmareșal Paul von Hindenburg, șeful de atunci al Marelui Cartier General German — *niciodată o putere atît de mică precum România nu a avut ocazia de a juca în istoria lumii un rol de decizie atît de mare într-un moment atît de important. Niciodată încă două state de o asemenea putere ca Germania și Austria nu fuseseră, ca în cazul de față, la cheremul desfășurării forțelor unei țări a cărei populație însemna cu greu a 20-a parte din propria lor populație*".

Constatarea esențială a șefului militar german poate fi completată cu reflecția francezului Charles Stiénon, și mai înainte citat, care afirma: „*Existența necesară a micilor națiuni, laboratoare politice unde noile idei sînt supuse primei verificări a faptelor, apare și mai indispensabilă după dovada valorii pe care au demonstrat-o în decursul acestui război. Sîrbi, belgieni și români, sub lovitura aceluiași dezastre, relevă același suflet hotărît să lupte pînă la capăt pentru independența lor*".

Într-un moment cînd — cum observa, în vara lui 1918, revista *La Transylvanie*, editată de români la Paris — înseși „*personalități eminente din țările Antantei vor să admită principiul integrității Imperiului habsburgic și se încăpățînează să considere problema naționalităților ca o problemă internă austro-ungară*", popoarele mici, prin lupta lor hotărîtă și totală, au fost factorul fundamental care a prefăcut în cioburi anacronica monarhie bicefală. În același timp, participînd la înfrîngerea militarismului Germaniei wilhelmiene, România și alte state mici au contribuit ca epilogul primului război mondial să însemne — folosind plastica expresie avansată în 1914 de ministrul Rusiei la Viena într-o conversație cu contele Apponyi — desființarea Almanahului Gotha.

Decizia națiunii române de a trăi liberă, independentă și unită într-un singur stat poartă sigiliul eroismului a peste 800 000 luptători cu arma în mînă, la care se adaugă imensele sacrificii materiale. Dînd glas profundei recunoștințe față de dăruirea ostașilor români în războiul pentru întregirea neamului, Rezoluția marelui forum constituant de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, care consacra pentru toate secolele unirea Transilvaniei cu patria-mamă, declara solemn: „*Adunarea națională cu smerenie se înclină înaintea memoriei acelor bravi români care în acest război și-au vărsat sîngele pentru înfăptuirea idealului nostru, murind pentru libertatea și unitatea națiunii române*".

Mesajul patriotic al înaintașilor care au luptat în 1916-1918 pentru edificarea statului național român unitar, întărit de jertfele date în focul revoluției din august 1944, în războiul antihitlerist, în numele dreptului poporului nostru de a-și făuri noul destin potrivit propriei voințe, reprezintă un memento de a ține mereu deschisă cartea de căpătîi — istoria —, deoarece prin ea, cum inspirat zice unul din marii poeți ai românilor, Alexandru Philippide, „*te-ajungi pe tine însuți din urmă și te vezi*". ■

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1987.

ISTORIA ROMÂNILOR ÎN BRAZILIA

„O carte despre trecutul și prezentul poporului român, de care sîntem legați nu numai prin afinitatea de limbă și de origine, dar și prin relații economice, politice și culturale de lungă durată, sporite în etapa actuală prin noi elemente favorizate în mod sigur de similitudinile sau apropierile dintre punctele noastre de vedere în multe probleme complexe și grave ce preocupă lumea contemporană". Am citat din *Cuvîntul înainte* al lucrării *Momentos da historia dos Romenos* (Momente din istoria românilor), apărută în Brazilia sub semnătura profesorului universitar Atico Vilas Boas da Mota și prefațată de senatorul Mauro Borges Teixeira. Lucrarea, editată în excelente condiții grafice de editura braziliană Thesaurus, înfățișează principalele etape ale formării poporului român — „unul dintre cele mai vechi popoare din Europa" — subliniind trăsăturile ce i-au caracterizat evoluția istorică: lupta pentru unitate și independență, aspirația spre dreptate și libertate socială. Cum o ilustrează de altfel și titlurile capitolelor: *Pămîntul românesc — leagăn al unor străvechi civilizații, Statul dac centralizat și independent, Lupta Țărilor Române pentru păstrarea independenței și suveranității lor, Unirea Țărilor Române — Valahia, Transilvania și Moldova — în vremea voievodului Mihai Viteazul, 1821 — etapă importantă în afirmarea națiunii române, Revoluția română, de la 1848 — expresie a dezvoltării unitare a națiunii române, Unirea Principatelor Române — piatră unghiulară a istoriei române, Independența — ideal și cauză a întregului popor român, Marea Unire din 1918, Revoluția socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din România, România pe coordonatele socialismului.* O bogată listă bibliografică și splendide reproduceri color — ce înfățișează figuri și momente din istoria noastră, realizări ale României socialiste de azi — însoțesc această lucrare ce se constituie ca un autentic eveniment editorial.

D. M.

PENTRU CAUZA DREAPTĂ A ROMÂNILOR

Prezentăm în continuare noi pagini din lucrarea semnată de Cornelia Bodea şi Hugh Seton-Watson, R.W. Seton-Watson şi românii. 1906-1920, **apărută la Editura ştiinţifică şi enciclopedică. Textele din corespondenţa şi publicistica istoricului britanic se referă la situaţia României în anii neutralităţii, 1914-1916.**

Robert William Seton-Watson s-a născut la 20 august 1879 la Londra, din părinţi scoţieni. Tatăl său, W.L. Watson, şi-a dedicat activitatea unei cariere comerciale desfăşurată la Glasgow, Calcutta şi Londra. Mama, Elisabeth Seton, era descendentă dintr-o familie cu un rol însemnat în Scoţia secolelor XIV şi XVI. Din respect pentru istoria Setonilor, care a stimulat în mare măsură propriul său interes pentru istorie, Robert William, la majorat, a adoptat numele dublu Seton-Watson.

Familia s-a mutat, încă de pe când era copil, de la Londra, în Scoţia, care a devenit ţara lui pentru următorii treizeci de ani. Părinţii l-au trimis totuşi la şcoală în Anglia, la Winchester, şi la Universitate, la New College (Oxford), unde s-a simţit atras cu pasiune de trecutul şi prezentul Europei. Moartea tatălui său, în 1903, i-a adus o moştenire substanţială, care l-a scutit de obligaţia imediată de a-şi alege o carieră permanent retribuită. S-a decis astfel să călătorească cîţiva ani pe Continent, să studieze atît o perioadă anumită din istoria Europei (preferinţa sa la acea dată era Reforma şi Contra-Reforma), cît şi viaţa politică din Europa contemporană. A petrecut cea mai mare parte din anii 1903-1905 in Franţa, Germania şi Italia (cu deosebire la Berlin şi la Paris). Cunoştea de pe atunci toate trei limbile şi era familiarizat cu literatura lor. La sfîrşitul lui 1905, a venit la Viena, cu gîndul de a petrece şase luni în monarhia habsburgică.

Sosirea lui a coincis cu o dublă criză poli-

1914: neutralitatea era singura cale

La 28 iulie 1914 a izbucnit primul război mondial. În România, acest eveniment a determinat amplificarea curentului popular care exercita presiuni asupra guvernului pentru a cere eliberarea fraţilor asupriţi de dincolo de Carpaţi. A prevalat însă opinia acelor oameni politici care apreciau pe de o parte că statul român nu era suficient de pregătit pentru a intra în război, iar pe de alta că erau necesare obţinerea garanţiilor politice în vederea realizării idealului unităţii naţionale statale. Această poziţie[1] era astfel sin-

R. W. Seton-Watson la masa de lucru

[1] Despre atitudinea principalelor forţe politice din ţară şi a guvernului român faţă de primul război mondial, vezi pe larg *Magazin istoric*, nr. 1,6/ 1973, 8-9, 12/1983.

tică. În Cisleithania[1] se afirma o puternică presiune de masă pentru introducerea votului universal; în timp ce Ungaria era în plină revoltă împotriva suveranului ca rezultat al conflictului privind situaţia armatei ungare[2].

Simpatiile lui Seton-Watson erau împărţite. El venise aici plin de admiraţie pentru împăratul Franz Iosif şi cu o mare încredere, caracteristică aproape tuturor britanicilor cu conştiinţă politică din acea vreme, în rolul pozitiv al Monarhiei, pe care o vedeau ca un element esenţial în acel echilibru de putere ce era în genere considerat a constitui baza necesară păcii şi totodată ca un stat care de secole fusese aliatul Marii Britanii. În acelaşi timp avea o deosebită simpatie pentru maghiari, pe care liberalii britanici, în majoritatea lor, îi vedeau ca pe urmaşii lui Kossuth, gata să facă mari sacrificii pentru libertate.

În mai 1906, Seton-Watson a plecat din Viena într-o primă călătorie în Ungaria. Oamenii politici şi profesorii, către care avea recomandări de la prieteni din Anglia, Paris, Berlin şi Viena, l-au primit cu toată amabilitatea. La Budapesta a cunoscut pe directorul ziarului *Budapesti Hirlap*, Rákosi Jenő, pe contele Albert Apponyi şi pe Láng Lajos, fost ministru al comerţului. Şi-a continuat apoi călătoria spre nord, venind în legătură numai cu maghiari, iar în a doua jumătate a lunii mai a ajuns în Transilvania. Aici a luat pentru prima dată contact direct cu „problema naţionalităţilor" din Ungaria. A avut scrisori de recomandare către saşii din Sibiu, şi aceştia au fost cei care l-au sfătuit să ia legătura cu românii; tot ei i-au dat recomandările necesare.

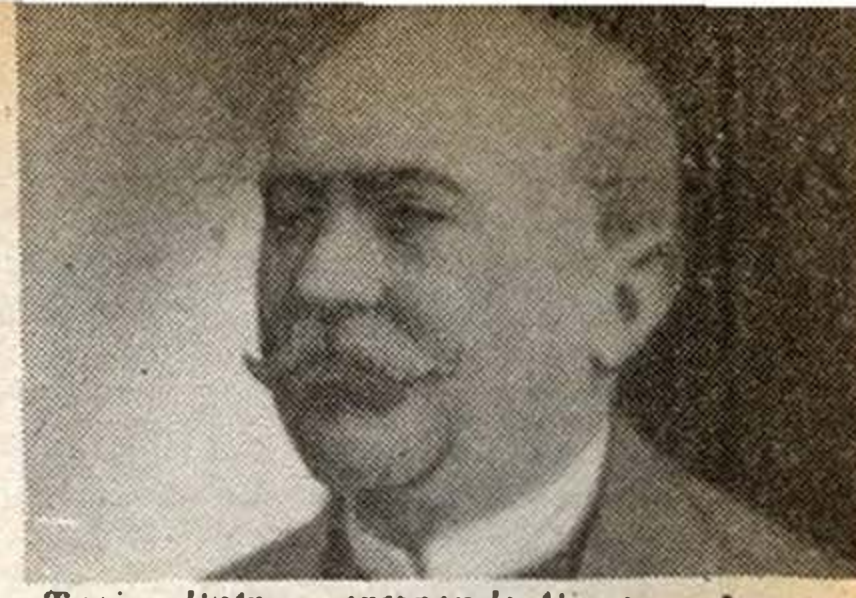

Trei dintre corespondenţii români ai lui Seton-Watson: George Moroianu...

Simpatia crescîndă a lui Seton-Watson pentru aspiraţiile popoarelor nemaghiare din Ungaria a fost o consecinţă firească a conştiinţei sale naţionale de scoţian. Scoţia şi Anglia fuseseră regate vecine, rămînînd însă fără nici o îndoială două naţiuni distincte. Acest gen de relaţii a constituit modelul lui Seton-Watson în considerarea „problemei naţionalităţilor". El a înţeles curînd că fruntaşii politici ai maghiarilor nu acceptau ideea coexistenţei unui număr de naţiuni, avînd fiecare cultura sa naţională, pe bază de egalitate, în cadrul unui stat multinaţional ungar; nu concepeau

[1] Provincie din Imperiul austro-ungar subordonată direct Austriei (*n.r.*).

[2] Situaţia incertă din Balcani — în special relaţiile Monarhiei dualiste cu Serbia — au determinat guvernul de la Viena să hotărască sporirea efectivelor militare. Această cerere a permis grupărilor politice ungare care doreau extinderea funcţiilor statului ungar în imperiu, inclusiv independenţă, să readucă în discuţie problema introducerii limbii maghiare în unităţile recrutate din Ungaria. Împăratul Franz Iosif s-a opus acestei tendinţe, iar cercurile politice ungare au boicotat votarea legii timp de peste 6 luni (*n.r.*).

tetizată de Nicolae Iorga: „Ca un popor de omenie, cu linişte, arma la picior! Ceasul nostru va veni, dar numai atunci cînd asupra ambiţiilor zdrobite, ideea română va veni să cumpănească dreptăţile naţionale, care azi nu se văd deasupra măcelului". Şi în Transilvania, atitudinea adoptată în august 1914 de guvernul de la Bucureşti faţă de conflictul ce lua proporţii a fost apreciată drept singura formulă ce corespundea intereselor întregii naţiuni române, drept o dovadă de înţelepciune politică. Iată ce scria *Telegraful român*, ce apărea la Sibiu, în numărul din 24 ianuarie / 6 februarie 1915: „Nu se poate pretinde din nici o parte ca ea [România] să îşi abandoneze atitudinea de expectativă cîtă vreme nu are garanţii absolute că soarta fraţilor ei nu se va schimba nici în viitor". Guvernele marilor puteri din cele două tabere manifestau însă nerăbdare, dornice să atragă cît mai repede de partea lor potenţialul uman şi economic, poziţia strategică a României.

R.W. Seton-Watson îşi exprima şi el dorinţa de a vedea statul român aderînd cît mai repede la Tripla Înţelegere. Astfel, îi scria lui George Moroianu, la 28 octombrie 1914: *„Cu cîteva săptămîni în urmă, i-am telegrafiat lui Goga, la Academie, cuvintele: «Acum, ori niciodată». Nu există vreo posibilitate de a comunica în siguranţă, prin scrisori, cu el, cu tine sau cu alţi prieteni şi acele cuvinte rezumau punctul meu de vedere asupra situaţiei, aşa cum putea fi apreciată de la Londra şi bazat pe opinia generală. Steed a confirmat aceasta în telegrama sa către tine: «Faceţi-o repede»".*

Exprimînd sentimentele unor cercuri largi ale opiniei româneşti, George Moroianu îi răspundea, la 13 decembrie 1914: *„Nu era un lucru prea uşor — nu-i aşa? — să te declari neutru, cum am procedat noi, deşi făceam parte din Tripla Alianţă şi ştiind că fără noastră avea, din păcate, şi o convenţie specială cu Monarhia austro-ungară. Eu cred că guvernul şi toate partidele noastre politice au săvîrşit un act de mare patriotism tăind scurt pretenţiile austro-germane de a porni şi noi la război, de partea lor.*

Prin neutralitatea ţării noastre, noi am adus un serviciu însemnat puterilor Triplei Antante. Nimeni nu se îndoieşte că acestea, îndeosebi Anglia şi Franţa, ne vor da tot concursul lor şi de asemenea toate garanţiile lor — pentru desăvîrşirea unităţii noastre naţionale în ceea ce priveşte Transilvania şi Bucovina, şi după ce, bineînţeles, vom lua şi noi armele contra Monarhiei, de îndată ce guvernul nostru va considera că a sosit momentul să o facă".

În continuare el îi comunica ultimele ştiri venite de la fraţii de peste munţi: *„Din Transilvania ne sosesc acum veşti îngrozitoare. Autorităţile austro-ungare se poartă cu o brutalitate nemaiauzită faţă de români. Ele recrutează, ca rezervişti,* pe toţi conaţionalii noştri, *între* 36 şi 52 ani [subl. în text], *fără excepţie. În unele*

ca relaţiile dintre maghiari şi români sau dintre maghiari şi slovaci să fie asemenea celor dintre englezi şi scoţieni. În vederile oficiale maghiare nu putea intra decît o singură naţiune în Ungaria, maghiarii. Celelalte comunităţi erau definite prin cuvîntul naţionalitate *(nemzetizég*, în maghiară, prin opoziţie cu *nemzet* sau „naţiune"). Statutul lor nu putea fi egal cu acela al naţiunii *(nemzet)* maghiare. Întemeietorii sistemului dualist de după 1867 au recunoscut totuşi că „naţionalităţile" aveau anumite drepturi culturale. Legea naţionalităţilor din 1868, întocmită de un om cu vederi cu adevărat liberale, baronul Eötvös, le-a formulat în termeni destul de generoşi. În practică însă, după cum Seton-Watson a putut descoperi curînd din convorbirile cu oameni politici la Budapesta şi din propriile sale observaţii la faţa locului, conducătorii maghiari nesocoteau şi violau propria lor lege. În afară de aceasta, exista numai un foarte restrîns drept electoral pentru Parlamentul ungar, şi chiar şi în această situaţie nu exista un vot cu adevărat liber, întrucît autorităţile se amestecau în fel şi chip în alegeri. O altă caracteristică importantă a situaţiei era folosirea diferitelor tactici juridice pentru a răstălmăci legile privind presa şi ordinea publică, pentru a intenta procese publice împotriva conducătorilor politici şi a redactorilor ziarelor nemaghiare, a-i condamna la închisoare pe termen scurt şi a le suprima publicaţiile.

Seton-Watson a descris şi analizat întreg acest sistem antidemocratic în prima sa lucrare de proporţii, *Racial Problems in Hungary*, care a apărut în 1908. Accentul ei principal cade asupra situaţiei slovacilor, dar o mare parte din lucrare este consacrată românilor din Transilvania.

Ideile lui Seton-Watson s-au transformat radical după iulie 1914, adică după ce, intrînd în război, Austro-Ungaria a devenit duşmanul Angliei şi Franţei. De la această dată a devenit limpede pentru el că din Monarhia habsburgică nu se mai putea menţine decît prea puţin, dacă nu chiar nimic. Speranţele sale privind posibilitatea reformării Austro-Ungariei au fost dureros zdruncinate de asasinarea lui Franz Ferdinand şi au fost distruse de ultimatul austriac dat Serbiei. Acum nu mai avea nici o îndoială că teritoriile române şi sud-slave trebuiau să se desprindă de Monarhie şi să se unească cu România şi, respectiv, cu Serbia. Aşa cum scria din Londra soţiei sale în Scoţia, la 6 august 1914: „soluţia pe care am susţinut-o ani de zile — sud-slavă, ungară — a murit de moarte naturală, sau mai degrabă cît se poate de nenaturală, alaltăieri la miezul nopţii. De acum înainte marele stat sîrb este inevitabil, iar noi trebuie să-l creăm... Dalmaţia, Bosnia, Croaţia, Istria trebuie să se unească cu Serbia; la reglementarea finală trebuie să păstrăm dieta din Agram. România trebuie să-şi aibă tot neamul la un loc".

locuri, au fost trimişi la război români fără un ochi [subl. în text], *în vreme ce maghiarii şi saxonii* [saşii] *sînt lăsaţi acasă, sau în serviciile auxiliare, unde nu sînt expuşi vreunei primejdii. În satele româneşti, rechiziţiile au fost făcute într-o manieră barbară, neîndsindu-se conaţionalilor noştri nici măcar strictul necesar pentru a-şi duce existenţa, luîndu-li-se animalele şi toate bunurile lor* [...]

Încă un cuvînt, înainte de a încheia. Pe aici a circulat zvonul că ungurii au trimis agenţi la Londra pentru a lucra în favoarea lor pe lîngă oamenii dumneavoastră politici, în eventualitatea destrămării Monarhiei. Bineînţeles că guvernanţi de la Budapesta nu ar vrea să scape prada din mînă. Ei ar dori să continuie a oprima şi exploata Transilvania, ca şi în trecut. Totuşi, eu nu cred că există oameni politici serioşi în ţara dumneavoastră care să creadă în posibilitatea păstrării Monarhiei de Habsburg în frontierele sale actuale! Ar fi ca şi cum s-ar dori conservarea unui cadavru în centrul Europei, altfel spus, o primejdie permanentă pentru dezvoltarea naţiunilor viguroase care înconjură Monarhia şi care nu au decît o dorinţă: aceea de a-şi vedea fraţii lor de sînge liberaţi cît mai repede posibil de sub jugul austro-ungar".

Atunci cînd expediase apelul său către prietenii români, Seton-Watson nu ignora raţiunile pentru care guvernul condus de I.I.C. Brătianu se menţinea în expectativă. El le transmisese, aşa cum am văzut, opinia care domnea la Londra. Cît de bine cunoştea istoricul britanic rosturile politicii româneşti reiese şi din lucrarea *Roumania and the Great War*[1], tipărită în luna iunie a anului 1915 şi care dezvolta o serie de conferinţe ţinute în februarie acelaşi an, în Scoţia: *„De la izbucnirea războiului s-au făcut numeroase speculaţii în privinţa atitudinii probabile a României, dar fundamentele pe care politica ei trebuie, în mod inevitabil, să se bazeze au primit prea puţină atenţie. Faptul că România nu şi-a trimis imediat armata în Transilvania pare să fi uimit pe mulţi critici, care pînă de curînd au ignorat însăşi existenţa României şi cu atît mai mult rudele ei din Ungaria.*

Explicaţia inactivităţii ei este mult mai complexă decît se presupune în general; cauzele ce au contribuit la aceasta sînt numeroase. În primul rînd, nu se înţelege în suficientă măsură că România, deşi n-a fost un membru al Triplei Alianţe precum Italia, a fost totuşi legată de Austro-Ungaria printr-o convenţie militară secretă, cu caracter defensiv. Diferenţa esenţială constă în faptul

[1] *România şi Marele Război (n.r.).*

În prima jumătate a marelui război, Seton-Watson n-a avut o funcţie oficială, dar a devenit în fapt un fel de consilier neoficial pe lîngă Foreign Office, în problemele austro-ungare şi balcanice; cu deosebire cele privind pe cehi şi pe slavii de sud.

În toamna lui 1916, Seton-Watson a început publicarea săptămînalului *The New Europe*, care se specializase în informaţii despre ţările aliate şi despre politica dusă de Puterile inamice, precum şi în discutarea obiectivelor războiului şi a politicii de viitor (autodeterminarea naţiunilor, schimbările teritoriale, reforme în diplomaţie, constituirea unei organizaţii internaţionale pentru pace şi alte teme similare). Primul număr a cuprins un articol al lui Seton-Watson însuşi despre românii din Ungaria (The Roumanians of Hungary). În vara lui 1917, el a devenit membru al unui organism oficial — The Intelligence Bureau of the Department of Information — de sub autoritatea Cabinetului de război britanic. În această calitate a redactat regulat rapoarte despre situaţia din Austro-Ungaria. Fiind acum într-o funcţie oficială, nu mai putea să apară ca editor al lui *The New Europe;* a continuat însă să-i consacre mult din timpul său şi să scrie numeroase articole, în cea mai mare parte anonime, unele sub pseudonimul „Rubicon".

The New Europe a apărat permanent cauza României înainte şi după armistiţiul cu Puterile Centrale. „*The New Europe* va fi întotdeauna deschisă punctului de vedere ro-

...Octavian Goga...

mânesc", scria Seton-Watson lui Iorga; „noi ştim că România a făcut mai mult decît i-a stat în putinţă şi va rămîne pentru noi un prieten şi un aliat, chiar şi în cazul cînd ar deveni victima unor împrejurări de forţă majoră". Seton-Watson a jucat un rol de primă importanţă în întemeierea Societăţii Anglo-Române (The Anglo-Roumanian Society), care a fost inaugurată într-o importantă adunare la Mansion House, la 7 decembrie 1917, la care Sir Edward Carson, membru al Cabinetului britanic, a ţinut principala cuvîntare.

În martie 1918, Seton-Watson a fost transferat la un departament nou de propagandă în ţările inamice — Department of Enemy Propaganda — unde el a fost însărcinat, împreună cu Wickham Steed, cu propaganda destinată popoarelor din Austro-Ungaria. El şi Steed au jucat un rol important la Congresul de la Roma al naţionalităţilor oprimate, care s-a ţinut în prima parte a lunii aprilie şi la care România a fost reprezentată de N. Lupu, S. Mîndrescu, G. Mironescu şi D. Drăghicescu. Ei au dat expresie dorinţelor românilor din Transilvania, Banat

---

că în vreme ce obligaţiile Italiei au fost ratificate de guverne succesive, de Parlament şi de opinia publică, cele ale României au fost exclusiv opera personală a regelui Carol, care, în anii din urmă, a ţinut politica externă în mîinile sale, mai mult ca oricînd[1]. *Cînd a izbucnit războiul, regele a convocat un Consiliu de Coroană, format din Cabinet şi din liderii opoziţiei şi după o expunere a situaţiei internaţionale, a insistat asupra necesităţii ca România să îmbrăţişeze cauza aliatului austriac. Cînd a continuat să argumenteze că îi obligă Convenţia să acţioneze, un om de stat conservator i-a reamintit în mod apăsat că nici el, nici colegii săi, ca şi cei mai mulţi dintre membrii actualului Cabinet, n-au văzut vreodată textul respectiv şi că secretul în care a fost încheiat se opune oricărei practici constituţionale şi, mai presus de orice, înţelegerii tacite că nici un fel de angajament cu state străine nu devenea valid pînă ce nu primea aprobarea ambelor partide politice*[2]. *O lectură rapidă a textului a arătat clar că Convenţia avea un caracter pur defensiv şi ca atare nu implica nici un fel de obligaţie pentru România în cazul unei agresiuni austriece contra Serbiei. Regele a început să facă o paralelă între obligaţiile Italiei şi cele ale României faţă de Austro-Ungaria şi a argumentat că din moment ce intervenţia Italiei de partea Triplei Alianţe era certă, România nu putea sta deoparte. În acel moment, i s-au opus ştirile abia primite, în mod oficial, la Bucureşti, cu cîteva ore înainte, că Italia şi-a declarat neutralitatea. Acest fapt s-a dovedit decisiv şi regele Carol s-a trezit că era singurul care cerea război cu Rusia. Supunîndu-se inevitabilului, nu şi-a putut reţine remarca: «Domnilor, nu vă puteţi imagina ce gust amar poţi încerca atunci cînd te trezeşti singur într-o ţară de care eşti străin», iar unul dintre cei mai proeminenţi oameni de stat români i-ar fi spus: «În timp de pace era posibil pentru Majestatea Voastră să urmaţi o politică opusă sentimentelor ţării, dar nu este posibil să faceţi război contra lor». Nemulţumit doar cu această consultare, regele Carol a ordonat un plebiscit neoficial în cadrul corpului ofiţeresc. În urma acestuia, doar 110 din aproximativ 6 000* [ofiţeri] *s-au exprimat în favoarea atacării Rusiei.*

România a rămas neutră şi, desigur, în august trecut aceasta era singura cale care putea fi aşteptată din partea guvernului ei [...]

Cei ce blamează România pentru inactivitatea ei ignoră

[1] De fapt, despre tratatul secret aveau cunoştinţă şi unii oameni politici: Petre P. Carp, Titu Maiorescu, Ion I.C. Brătianu ş.a. *(n.r.).*

[2] Seton-Watson avea în vedere principalele partide de guvernămînt: naţional-liberal şi conservator *(n.r.).*

și Bucovina, primind sprijinul neprecupețit al lui Seton-Watson.

Cînd a venit Take Ionescu la Londra, împreună cu Titulescu, în octombrie 1918, Seton-Watson i-a întîlnit pe amîndoi. T. Ionescu sosise la Paris, venind din România, în iulie 1918, devenind efectiv purtătorul de cuvînt al românilor în țările aliate. La 15 octombrie a fost ales președinte al Consiliului Național pentru Unitatea Românilor constituit la Paris. *The New Europe* a sprijinit cu căldură activitatea Consiliului. Nimeni în Marea Britanie n-a fost mai încîntat decît Seton-Watson la știrea despre Adunarea Națională de la Alba Iulia (1 Decembrie 1918) și unirea Transilvaniei cu România.

Din noiembrie 1918, de la încetarea războiului și pînă în martie 1919, Seton-Watson a lucrat, împreună cu Steed, la Paris, ca membru al redacției ziarului *The Times*, reluîndu-și în același timp și funcția de editor al lui *The New Europe*. Nu a fost membru al delegației britanice la Conferința de pace, dar a fost în permanent contact cu delegații britanici și americani, precum și cu reprezentanții celorlalți Aliați. A petrecut mult timp împreună cu românii și s-a ocupat de studierea problemelor legate de frontierele României. Articolele sale din *The New Europe* și contactul în special cu A.W.A. Leeper și Harold Nicolson (membri ai delegației britanice) au avut fără îndoială o influență considerabilă, deși aceasta nu poate fi estimată cu precizie. Seton-Watson credea cu tărie că teritoriile în care poporul își exprimase dorința de unire cu România trebuie să fie unite în consecință.

În octombrie 1920, Seton-Watson a fost obligat din motive financiare să suspende publicarea revistei *The New Europe* după aproape patru ani de apariție. În anii care au urmat a îmbrățișat cariera didactică de istoric, fiind numit profesor de Istoria Europei Centrale la Universitatea din Londra. A conferențiat și a scris mereu despre problemele statelor central-europene care au înlocuit vechea Monarhie habsburgică. A menținut legăturile cu vechii săi prieteni, prin călătorii și prin corespondență. A vizitat România în iunie 1923, iunie 1927 și iulie 1929. Cartea sa *A History of the Roumanians* a apărut în 1934. În 1929 s-a îmbolnăvit grav și în 1931 a suferit foarte grele pierderi financiare. Amîndouă aceste nenorociri i-au restrîns foarte mult posibilitățile de călătorie și de atunci nu a mai fost în România. În tot restul vieții însă interesul său a rămas nediminuat.

A continuat să scrie nu numai lucrări istorice, ci și cărți și articole privind probleme contemporane. A fost una dintre cele mai active persoane din Marea Britanie în a atrage atenția asupra primejdiei ce o prezenta Hitler față de Austria și de Cehoslovacia, ca și asupra primejdiei pe care o prezentau ambițiile acestuia pentru Marea Britanie și pentru

---

două considerente foarte importante. Asemenea oricărei alte țări din Europa, cu o singură excepție, România nu era pregătită pentru război [...] Corpul ei sanitar și medical era echipat necorespunzător și, faptul cel mai important dintre toate, stocul de muniții era mult prea mic pentru operații pe scară mare. Aproape toate comenzile ei de armament erau făcute la firme germane și, cum toamna se apropia, Germania și Austro-Ungaria s-au arătat tot mai puțin dispuse — și ar fi ridicol să le blamăm pentru aceasta — să permită chiar și livrările care fuseseră deja plătite înainte de declanșarea războiului. În decembrie trecut, România avea doar atîta muniție cît să îi ajungă pentru o campanie de trei luni și, în asemenea circumstanțe, sfîrșitul războiului neîntrezărindu-se prea curînd, ar fi fost curată nebunie să se angajeze în ostilități fără să-și poată asigura rezerve suficiente din surse occidentale.

Mai mult, România poate fi iertată pentru reținerea ei de a se angaja într-o campanie de iarnă în niște munți atît de dificili cum sînt cei ai Transilvaniei, cu excepția cazului cînd ar fi fost forțată să procedeze astfel; și faptele au demonstrat că abia acum, după nouă luni de război, este momentul în care intrarea ei s-ar putea dovedi decisivă. Este mai mult decît îndoielnic faptul că armata ei ar fi putut înclina balanța încă din octombrie sau noiembrie și este evident că — în afară de cazul în care ar fi avut o perspectivă clară să procedeze așa — oamenii ei de stat n-ar fi avut vreo justificare pentru a implica țara în cheltuieli mari și pierderi de vieți omenești suplimentare, pe care le-ar fi presupus o campanie de iarnă".

În același timp, Seton-Watson insista în continuare pe lîngă prietenii săi români pentru a grăbi alăturarea României la Antanta, din motivele pe care i le expunea într-o scrisoare trimisă lui Octavian Goga și publicată în traducere românească în numărul din 31 ianuarie / 13 februarie 1915 al ziarului *Adevărul*: *„Nu numai din prietenie pentru poporul d-tale dar și din sinceră convingere cred că pe România o așteaptă în răsărit o mare misiune culturală. Eu vă doresc din toată inima să vă realizați unitatea națională — condiția unui viitor mai fericit.*

Cîtă vreme a fost cu putință să înconjurăm [evităm] *acest război mondial, am fost aderentul unei soluții mai puțin drastice. Îmi pusesem chiar toate nădejdile în Austro-Ungaria. Acum s-a isprăvit cu toate fantasmagoriile aceste. Azi poporul român stă în fața aceleiași alegeri în fața căreia au stat, înainte cu 60 ani, glorioasele sale rude din Italia. Durerile fraților dv. din Transilvania sînt strigătoare la cer. Dar de*

întreaga Europă. Nici el şi nici prietenii săi nu au putut opri însă capitularea de la Münchenul din septembrie 1938. Deşi îi displăceau tendinţele dictatoriale ale lui Carol II în România, a apreciat politica sa externă care a fost mai loială faţă de Cehoslovacia decît a fost politica celeilalte aliate, Iugoslavia.

În timpul celui de al doilea război mondial, Seton-Watson a fost iarăşi, pentru o vreme, angajat în serviciul de informaţii politice şi propagandă într-un departament din Foreign Office; dar cu mai puţine rezultate, mai ales pentru că în timpul şi după al doilea război capacitatea Marii Britanii de a influenţa evenimentele din Europa Centrală şi de Răsărit a fost cu mult mai redusă decît în primul război. El a respins cu vehemenţă hotărîrile de la Viena din 1940, atît pentru că au fost nedrepte faţă de România, cît şi pentru că erau opera lui Hitler şi Mussolini, de la care nu putea veni nimic bun. A susţinut în mod consecvent dreptul României asupra Transilvaniei. După război, a mai deţinut pentru cinci ani o catedră de profesor la vechea sa Universitate din Oxford. La 70 de ani s-a retras la locuinţa sa din insula Skye dinspre coasta de nord-vest a Scoţiei, unde a murit doi ani mai tîrziu, la 25 iulie 1951.

R.W. Seton-Watson a jucat un rol în relaţiile anglo-române timp de mai mult de patruzeci de ani. Nu aş pretinde (şi nici el nu ar fi pretins) că a avut o influenţă directă şi imediată în determinarea politicii. Mai degrabă a acţionat ca interpret (poate ca un prim interpret) al problemelor româneşti faţă de acea parte a opiniei publice britanice care manifesta interes faţă de viaţa politică europeană. Se poate spune că vederile sale asupra României au avut un oarecare impact asupra diplomaţilor britanici, şi cîteodată poate chiar asupra unor oameni politici, şi că uneori pledoariile sale pentru o anumită linie politică faţă de România au coincis cu ideile personalităţilor cu răspundere politică. A fost mai puţin preocupat să interpreteze poziţia Marii Britanii faţă de români, deşi şi în această privinţă a putut avea un oarecare rol, în măsura în care activitatea sa în favoarea României şi comentariile sale asupra politicii româneşti erau larg cunoscute în România şi au avut un anumit efect asupra imaginii despre Anglia ce exista atunci în România. ■

Hugh SETON-WATSON

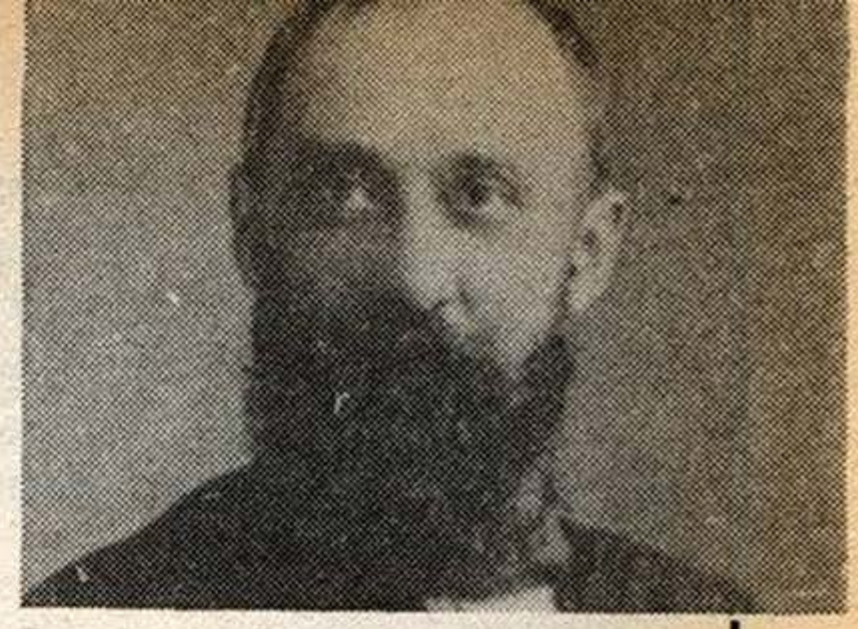

... şi *Nicolae Iorga*

ţie ori cineva îmi exprimă platonica nădejde că, după război, maghiarii vor introduce un sistem de guvernare mai puţin sever, îmi aduc aminte de frumoasa vorbă a lui Manin[1] despre austriecii din Lombardia: «Noi nu vrem ca ei să ne guverneze mai bine. Noi vrem ca să se care!»

Azi victoria Germaniei înseamnă victoria stăpînirii ungureşti. Românii au să hotărască ei înşişi dacă vor să scuture jugul sau dacă preferă comoditătile unui «gran rifiuto»[2]. Una te rog să n-o uiţi. Pentru noi intrarea în acţiune a României ne-ar fi binevenită, întrucît ar aduce mai aproape decisiunea definitivă a războiului; dar noi putem persista şi vom persista chiar dacă România ar rezista la marele ei viitor".

Şi încheia: *„Trăiască România mare şi unită!*

Credinciosul d-tale

R.W. Seton-Watson".

Unul dintre motivele principale pentru care guvernul român amîna angajarea ţării în război l-a constituit — pe lîngă cele arătate deja — lipsa unor garanţii ferme din partea Antantei în privinţa recunoaşterii drepturilor naţionale legitime ale românilor. Poziţia României era astfel prezentată de primul ministru într-un interviu acordat ziarului *Journal de Genève*: „România nu cere, de fapt, decît o *rectitutio in integrum*, ea nu are ambiţia unor cuceriri aiurea. România se ridică doar pentru a elibera pe fraţii săi care dintotdeauna au fost uniţi cu ea prin cele mai strînse legături [...] Pentru pacea viitoare a Europei, pentru stabilirea noii ordini, este necesar deci ca principiul naţionalităţilor să triumfe pentru toate statele europene interesate, deci şi pentru România. O Românie reunind pe toţi fiii săi, pe care vicisitudinile timpurilor i-au răpit, o Românie puternică va fi garantă a păcii şi înţelegerii în Orient".

Tratativele secrete dintre guvernul român şi Antantă au continuat mai bine de un an de zile. Abia la 4/17 august 1916 s-au încheiat între România, respectiv Anglia, Franţa, Rusia şi Italia un tratat de alianţă şi o convenţie militară, prin care statul român se angaja să intre în război împotriva Austro-Ungariei, nu mai tîrziu de 15/28 august 1916, cu scopul explicit de a readuce la patria-mumă provinciile româneşti de dincolo de Carpaţi[3]. ■

---

[1] Daniele Manin (1804-1857), patriot italian, preşedintele Republicii Veneţia în 1848-1849; conducător al luptei împotriva dominaţiei austriece.

[2] „Marea renunţare", Dante Alighieri, *Infernul*, III, versurile 58-60.

[3] *Magazin istoric*, nr. 1, 9/1977, 6/1981.

Democratizarea țării, mersul ei înainte întîmpinau rezistența partidelor claselor exploatatoare, a regelui și camarilei sale. A devenit imperios necesară răsturnarea monarhiei, care constituia o piedică în calea progresului social. Proclamarea Republicii Populare Române a însemnat începutul puterii democrat-populare, trecerea României într-o nouă etapă a dezvoltării sociale — etapa revoluției socialiste.

NICOLAE CEAUȘESCU

REPUBLICA ÎN GÎNDUL ȘI FAPTA POPORULUI ROMÂN

CAMIL MUREȘANU

Istoria poporului român se înscrie pe cîteva coordonate ce corespund unor trăsături ale mentalității și sensibilității colective: mîndria de a se fi născut și de a fi trăit neîntrerupt pe același pămînt, atașamentul profund față de glia strămoșească, dragostea de libertate și dreptate, ilustrate de șirul lung al luptelor împotriva asupririi și exploatării, pentru unitate și independență națională.

„*În decursul istoriei* — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu —, *exprimînd aspirațiile de libertate și independență ale poporului, patrioții cei mai luminați au năzuit către o formă de stat democratică, progresistă, care să asigure libertate și dreptate socială pentru cei mulți, neatîrnarea politică și înflorirea economică a țării, să înfăptuiască dreptul sacru al poporului de a fi singur stăpîn în patria sa strămoșească*".

Se poate vorbi, așadar, cu toată îndreptățirea, despre o tradiție istorică democratică a poporului nostru, prezentă din timpuri îndepărtate, însoțindu-l de-a lungul evoluției sale. Ea s-a grefat pe structura specifică a alcătuirii lui sociale și pe condițiile existenței sale ca entitate distinctă între popoarele lumii. Poate că, răpit de un elan sentimental, Nicolae Iorga exagera atunci cînd vorbea despre poporul român, de-a lungul evului mediu, ca despre o națiune țărănească. E vădit că a existat și la noi o stratificare socială, o clasă dominantă beneficiară de privilegii și de avantaje materiale care o separau și o opuneau restului societății. Dar la fel de adevărat este și faptul că, în societatea feudală românească, fenomenul a fost mai limitat decît în altele, că țărănimea, cea aservită, dar mai ales cea liberă, a jucat în istoria

noastră un rol de căpetenie. Veacuri de-a rîndul — cum a subliniat în repetate rînduri secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — țărănimea a fost *„cea mai importantă forță a progresului social, purtătoarea năzuințelor de neatîrnare și a sentimentului de demnitate națională"*. Și tot ea *„a asigurat permanența neclintită a poporului nostru pe aceste meleaguri, păstrînd, totodată, comoara limbii și culturii naționale și înaltele virtuți ale spiritului popular"*.

„Românii să se întocmească în republică"

Din modul de organizare a țărănimii, din formele spontane egalitare, de autoconducere a ei în cadrul obștilor, s-au închegat primele elemente ale unor instituții de factură populară și democratică, desigur într-o altă accepțiune decît cea modernă.

Constituirea statelor feudale românești, cu ierarhia lor socială bine cunoscută, n-a putut suprima aceste forme de autoconducere a obștilor sau a grupărilor teritoriale de obști țărănești. În Transilvania, ele au persistat chiar și sub ocupația și opresiunea feudalismului maghiar, ca niște autonomii locale românești, conduse după norme de drept proprii, de oameni aleși din sînul obștii, intitulați cnezi sau voievozi[1]. În Moldova, micile autonomii locale au avut caractere atît de pregnant deosebite de acelea ale sistemului politic-administrativ oficial, încît Dimitrie Cantemir le-a considerat ca niște republici. Dăinuirea lor, unele pînă în secolul XVIII, stă mărturie a spiritului de rezistență populară împotriva inegalității și asupririi, de atașament pentru libertatea și egalitatea socială și politică.

În cursul marilor răscoale țărănești din epoca feudală, masele populare, în momentele în care au reușit să pună în cumpănă autoritatea monarhică și nobiliară, au încercat să impună ideea unor adunări de oameni aleși din rîndul lor, care să se întrunească periodic și să aibă un fel de drept de control asupra modului în care erau respectate revendicările răsculaților. Așa s-a întîmplat în timpul marii răscoale de la Bobîlna[2], din 1437-1438, cînd, din inițiativa țăranilor, s-a configurat un fel de germene de organism al puterii poporului. Friedrich Engels a interpretat o proclamație a lui Gheorghe Doja — conducătorul răscoalei din 1514 — ca o năzuință de instaurare a republicii, de desființare a nobilimii, de statornicire a egalității pentru toți și a suveranității poporului.

Idei similare se întrevăd în ultimatumul de la Deva[3], adresat nobililor în numele lui Horea.

În pragul epocii moderne, aspirațiile elementare ale maselor către o formă de stat democratică s-au exprimat la un nivel superior, odată cu nașterea culturii române moderne și a mutațiilor survenite în dezvoltarea

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 5-9/1986; 4/1989; 9/1982; 8/1977; 3/1978.

și în structura societății noastre. În sensul acesta, o contribuție de seamă la promovarea în conștiința publică a ideii de stat democratic a adus Școala ardeleană, prin Ioan Budai-Deleanu, care încearcă, pentru prima dată în cultura noastră, o definire teoretică a republicii: „o stăpînire unde norodul, prin legi așezate de dînsul și prin dregători din mijlocul său cu voia de obște aleși, cîrmuiește toate lucrurile țării".

Astfel s-a schițat integrarea conștiinței politice românești în marele flux de idei înnoitoare de la finele veacului XVIII. De atunci democrația și republicanismul au străbătut necontenit gîndirea înaintată și lupta pentru progres a poporului nostru.

Renunțînd la toate exemplele cîte s-ar putea cita — dar nu și la elocventa identificare a patriei cu însuși norodul, în cunoscuta proclamație a lui Tudor Vladimirescu[4] —, se cuvine a zăbovi asupra momentului aparte al dezvoltării conștiinței republicane în revoluția din 1848. Ea a mers, în unele dintre programele sale, cum a fost cel de la Islaz[5], pînă la a preconiza instaurarea în fapt a republicii. Fiindcă prin cererea de a se alege, din toate straturile societății, un domn pe o perioadă de 5 ani, revoluționarii din Muntenia vizau, în fond, desființarea uneia dintre caracteristicile monarhiei — conducerea statului, cu titlu ereditar, de către persoane dintr-o familie, sau cel puțin dintr-o categorie privilegiată. Nicolae Bălcescu, în *Manualul bunului român*, a spus-o și mai limpede: „Românii să se întocmească în republică democratică. să întocmească un stat de cetățeni liberi și egali, sau deopotrivă unii cu alții, fără domnie și boierie".

Apariția în arena istoriei a clasei muncitoare, a mișcării muncitorești și socialiste a conferit dimensiuni noi și ample luptei poporului pentru marile idealuri sociale și politice care l-au însoțit de-a lungul istoriei sale. Clasa muncitoare a susținut cu cea mai mare consecvență, în ideologia ei revoluționară, necesitatea transformării radicale a statului și a tuturor instituțiilor politice și juridice. spre a li se da atît un conținut nou, cît și forma capabilă să constituie cadrul de realizare a conducerii politice de către popor, prin popor și pentru popor. Clasa muncitoare. partidul ei politic au fost adversării implacabili, criticii și demascatorii fermi ai caracterului reacționar asumat de monarhie, mai ales din pragul secolului XX. În Programul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, adoptat la Congresul din 31 martie-3 aprilie 1893, se făcea precizarea clară că social-democrația română „ca formă de guvernămînt, nu poate fi în principiu decît pentru cea republicană", iar în ședința Parlamentului român din 17 ianuarie 1922, unul dintre reprezentanții conducerii Partidului Comunist Român declara răspicat: „N-am avut încredere în guvernele burgheze trecute, cum nu vom avea încredere în nici un guvern burghez. Încrederea noastră merge la un singur guvern: la guvernul izvorît din conștiința maselor muncitoare socialiste, la guvernul republicii socialiste".

Imperativele istoriei

Doborîrea de către poporul nostru a coaliției social-politice pe care se sprijinea monarhia a putut avea loc în condițiile puternicei crize din ultima parte a celui de-al doilea război mondial. Profitînd de izolarea României, survenită în conjunctura de tristă amintire a verii anului 1940, imperialismul german hitlerist, exercitînd presiuni brutale asupra țării noastre, reușise, cu complicitatea unor cercuri reacționare interne, să o anexeze sferei sale de dominație și să-i impună participarea la războiul împotriva Națiunilor Unite. Partidul Comunist Român s-a ridicat primul cu hotărîre împotriva acestei orientări nefaste a politicii țării, de la început pronunțîndu-se consecvent și clarvăzător pentru ieșirea din război și alăturarea la coaliția antihitleristă. El a organizat în acest scop numeroase acțiuni de luptă, care demonstrau adevărata opinie și voință a maselor populare. De asemenea, a reușit să determine încheierea unei largi coaliții a acelor forțe politice din țară care, într-o măsură mai mare sau mai mică, își dădeau seama de direcția mersului istoriei, pronunțîndu-se și ele pentru răsturnarea dictaturii antonesciene și întoarcerea armelor împotriva fascismului.

Ca urmare a acestei politici, a ieșit curînd în evidență incompatibilitatea dintre imperativele istoriei și aspirațiile înnoitoare ale poporului, de o parte, iar de altă parte, instituția monarhiei, perimată istoricește în condițiile revoluției populare care izbîndise în țara noastră[1]. De aceea, conducerea guvernului democratic muncitoresc-țărănesc[2], instaurat la 6 martie 1945, a pus pe monarh, la 30 decembrie 1947, în fața actului de abdicare în conformitate cu evoluția societății românești: „În viața statului român — se preciza în actul de abdicare — s-au produs în ultimii ani adînci prefaceri politice, economice și sociale, care au creat noi raporturi între principalii factori ai vieții de stat.

Aceste raporturi nu mai corespund astăzi condițiunilor stabilite de pactul fundamental — Constituția țării —, ele cerînd o grabnică și fundamentală schimbare.

În fața acestei situațiuni, în deplină înțelegere cu factorii de răspundere ai țării, conștient de răspunderea ce-mi revine, consider că instituția monarhică nu mai corespunde actualelor condițiuni ale vieții noastre de stat, ea reprezentînd o piedică serioasă în calea dezvoltării României.

În consecință, pe deplin conștient de importanța actului ce fac în interesul poporului român, ABDIC pentru mine și pentru urmașii mei de la tron, renunțînd pentru mine și pentru ei la toate prerogativele ce le-am exercitat ca rege al României.

Las poporului român libertatea de a-și alege noua formă de stat".

România a devenit astfel republică. Prin acest act revoluționar, puterea de stat a dobîndit un caracter unitar, ceea ce a reprezentat una dintre condițiile trecerii la o nouă fază a procesului revoluționar din țara noastră. „Cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea muncitoare și celelalte categorii de oameni ai muncii și instaurarea regimului de democrație populară — se arată în Programul Partidului Comunist Român — marchează trecerea la înfăptuirea sarcinilor revoluției socialiste". Istoria reține faptul fundamental că Partidul Comunist Român — inițiatorul, organizatorul și conducătorul marilor bătălii pentru apărarea independenței și suveranității naționale a patriei în marile momente ale istoriei din deceniile interbelice, încununate de mărețul act de la 23 August 1944 — s-a situat în fruntea luptei politice și sociale pentru instaurarea Republicii, pregătind cu profundă responsabilitate istorică măsurile pentru a se putea trece fără zguduiri, convulsii politice și intervenții, la noua formă de stat republicană.

Pe plan strict politic, două au fost momentele cele mai importante care au dat noi dimensiuni istoriei republicii noastre, după proclamarea ei. La 20 august 1965, în Raportul cu privire la proiectul de Constituție, tovarășul Nicolae Ceaușescu anunța: *„Considerînd necesară schimbarea denumirii țării, Comisia pentru elaborarea Constituției a propus ca patria noastră să se numească Republica Socialistă România!*

Această propunere — întîmpinată cu entuziasm de întregul popor — corespunde pe deplin actualului stadiu de dezvoltare social-politică și economică a țării". Republica Socialistă România venea să încununeze un amplu proces de transformări revoluționare petrecute în economie, în întreaga viață socială, în evoluția orînduirii de stat și era urmarea dezvoltării democrației socialiste, ieșind în întîmpinarea necesității perfecționării continue a activității organelor puterii, administrației de stat și judecătorești, pentru a putea face față sarcinilor noii etape de dezvoltare a țării.

Al doilea moment: la 28 martie 1974, Marea Adunare Națională l-a ales pe tovarășul Nicolae Ceaușescu în cea mai înaltă funcție politică de stat, aceea de președinte al Republicii Socialiste România. Recent, ca o expresie neclintită a stimei și atașamentului întregului popor, Congresul XIV, într-o însuflețitoare unanimitate, l-a reales pe iubitul conducător în suprema funcție de secretar general al partidului. Prezența atît în fruntea partidului cît și a statului a uneia și aceleiași remarcabile personalități a lumii contemporane imprimă necontenit vieții noastre interne și activității internaționale a patriei noastre note inconfundabile de clarviziune și dinamism. Prin ele se confirmă încă o dată adevărul istoric statornicit cu privire la rolul și semnificația Republicii în viața noastră de stat, ca *„o încununare a luptei duse de-a lungul secolelor de poporul român, de forțele sale înaintate, pentru eliberarea națională și socială, pentru neatîrnare, progres social și o viață mai bună"*.

[1] * *Magazin istoric*, nr. 12/1972; 2-3/1985.

Este bine de reamintit, în actualele împrejurări politice, faptul că marile puteri nu şi-au respectat angajamentele asumate şi au mers pe calea cedării şi compromisului cu Germania hitleristă.

De asemenea, pactul Molotov-Ribbentrop nu a oprit agresiunea — şi se poate spune, fără teama de a greşi, că de fapt el a avut un rol negativ, a uşurat realizarea planurilor agresive ale Germaniei hitleriste.

NICOLAE CEAUŞESCU

POLITICA DE FORŢĂ ŞI DICTAT ÎN AJUNUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Conf. univ. dr. MIRCEA MUŞAT

Sub presiunea opiniei publice, (deziluzionată de rezultatele acordului de la München şi profund îngrijorată de agresiunea hitleristă împotriva Cehoslovaciei), care cerea pretutindeni măsuri ferme pentru apărarea păcii, în primăvara şi vara anului 1939 s-au desfăşurat la Moscova discuţii între reprezentanţii Uniunii Sovietice, Marii Britanii şi Franţei, în vederea încheierii unui cuprinzător acord politic şi militar. Tratativele au fost îndelungate şi infructuoase: puterile occidentale nu erau hotărîte să se angajeze ferm alături de Uniunea Sovietică în lupta împotriva agresiunii hitleriste[1]. Pe măsura desfăşurării lor, negocierile de la Moscova vădeau neîncrederea reciprocă a părţii sovietice şi a celei anglo-franceze, neîncredere asociată cu convingerea că nu era exclusă nici posibilitatea unei înţelegeri cu Germania nazistă. De altfel, cum se relevă în lucrări de istorie sovietice recente, în sînul conducerii sovietice se conturase, încă la începutul anului 1939, orientarea spre renunţarea la politica de securitate colectivă şi spre o apropiere de Germania. Iată ce declara istoricul M.I. Semireaga, doctor în ştiinţe istorice, cercetător ştiinţific principal la Institutul pentru mişcarea muncitorească internaţională al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., în cadrul Mesei rotunde organizate la 31 martie 1989 la redacţia revistei *Voprosî istorii*, cu titlul *Cel de-al doilea război mondial — origini şi cauze* (la care au mai participat V. M. Falin, doctor în ştiinţe istorice, şeful Secţiei Internaţionale a C.C. al P.C.U.S., V.L. Malkov, doctor în ştiinţe istorice, şef de secţie la Institutul de istorie universală al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., O.A. Rjeşevski, doctor în ştiinţe istorice, şef de sector la Institutul de istorie universală al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., V.I. Sipols, doctor în ştiinţe istorice, şef de secţie la Institutul de istorie a U.R.S.S. al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., L. A. Bezîmenski, candidat în ştiinţe istorice, comentator politic al revistei *Novoe vremea;* dezbaterea a fost publicată în nr. 6, iunie, 1989, pp. 3-32, al revistei *Voprosî istorii*): „Unii autori consideră că guvernul sovietic a acceptat o apropiere serioasă cu Germania literalmente cu cîteva zile înainte de 23 august [1939], aflîndu-se într-o situaţie periculoasă şi fără ieşire. Eu mă îndoiesc de acest lucru: tratatul sovieto-german n-a fost încheiat pe nepregătite. Cel puţin din luna decembrie 1938 se purtau discuţii între reprezentanţii germani şi sovietici în probleme comerciale. La 22 august 1939, luînd cuvîntul în faţa corpului de comandă superior al Wehrmachtului, Hitler a declarat că încă din toamna anului 1938 el a

[1] *Vtoraia mirovaia voina: istoki i vivodî*, în *Pravda*, din 11 august 1989.

luat «hotărîrea de a merge cu Stalin»... În ceea ce privește situația fără ieșire pentru Uniunea Sovietică, consider că acest pericol este puternic exagerat. În anul 1939, Germania nu era gata de război cu Uniunea Sovietică și nu avea în această privință nici un fel de planuri operative elaborate. Japonia nu era gata nici ea pentru un război mare" *(loc. cit.*, p. 22).

Hitler a înțeles sensul jocului diplomatic de la Moscova. Pentru a realiza planurile sale agresive, el trebuia să împiedice constituirea unei mari coaliții antifasciste, care l-ar fi obligat la un război pe două fronturi: în Est și în Vest. Încă înainte de începerea negocierilor tripartite, regimul nazist a întreprins primele sondaje în direcția Moscovei, rezultatele fiind încurajatoare. Corespondentul diplomatic al ziarului londonez *News Chronicle*, Vernon Bartlett, a publicat un articol în ziua de 27 ianuarie 1939, în care anticipa realizarea unui acord între Germania și U.R.S.S. Bartlett era cunoscut pentru relațiile lui strînse cu Ivan Maiski, ambasadorul sovietic la Londra, care îl folosea în mod regulat ca un canal de transmitere a știrilor și punctelor de vedere sovietice. Două săptămîni mai tîrziu articolul său a fost reprodus, fără comentarii, de *Pravda* (Anthony Read, David Fisher, *The deadly embrace. Hitler, Stalin and the Nazi-Soviet Pact. 1939-1941*, New York, London, W.W. Norton, 1988, p. 57).

La 10 martie 1939, I.V. Stalin, în raportul prezentat la Congresul XVIII al P.C. (b) al Uniunii Sovietice, s-a abținut de la obișnuitele atacuri împotriva regimului nazist; el a evocat intenția Occidentului de a semăna discordie între Uniunea Sovietică și Germania și a conchis că poziția țării socialismului va fi prudentă și nu va permite aținătorilor la război, obișnuiți să scoată castanele din foc cu mîna altora, să antreneze Uniunea Sovietică într-un conflict. La 17 aprilie, reprezentantul U.R.S.S. la Berlin a declarat, într-o discuție cu secretarul de stat la Minis-

---

Sub titlul *În urmă cu o jumătate de secol. Europa a intrat în război. În jurul Pactului de neagresiune (Documente despre relațiile sovieto-germane din anul 1939)*, revista sovietică *Mejdunarodnaia jizn*, editată de Ministerul afacerilor externe al U.R.S.S., publicație de relații internaționale și de diplomație ce apare lunar în limbile rusă, franceză și engleză, prezintă, în nr. 9 (septembrie), pe anul 1989 (reluat în nr. 10 — octombrie — 1989, ediția franceză) un grupaj de documente: *Tratatul de neagresiune dintre Germania și Uniunea Sovietică*, 23 august 1939 (publicat după *Izvestiia* din 24 august 1939); *Protocolul adițional secret* (după copii din arhivele R.F.G.); *Tratatul germano-sovietic de prietenie și frontieră între U.R.S.S. și Germania* (publicat după *Pravda*, din 29 septembrie 1939); *Protocolul confidențial* (după copii din arhivele R.F.G.); *Protocolul adițional secret*, 28 septembrie 1939 — privind agitația poloneză pe teritoriile semnatarilor — (după copii din arhivele R.F.G.); *Protocolul adițional secret*, 28 septembrie 1939 — privind împărțirea sferelor de interese în Polonia și situația Lituaniei — (după copii din arhivele R.F.G.); *Protocolul adițional între U.R.S.S. și Germania*, 4 octombrie 1939 (publicat după *Buletinul Sovietului Suprem al U.R.S.S.*, nr. 10 (73) din 29 martie 1940); *Minuta întrevederii comisarului poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S. V.M. Molotov cu ambasadorul Germaniei în U.R.S.S. F. Schulenburg*, 15 august 1939 (din Arhiva de politică externă a U.R.S.S., mai departe prescurtat A.P.E. a U.R.S.S.); *Anexă. Notă explicativă remisă de Schulenburg comisarului poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S. la 15 august 1939* (din A.P.E. a U.R.S.S.); *Minuta întrevederii comisarului poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S. cu ambasadorul Germaniei în U.R.S.S. Schulenburg*, 17 august 1939 (din A.P.E. a U.R.S.S.); *Anexă. Notă explicativă remisă de Schulenburg lui V.M. Molotov la 17 august 1939* (din A.P.E. a U.R.S.S.); *Anexă. Notă explicativă remisă de V.M. Molotov lui Schulenburg, la 17 august 1939* (din A.P.E. a U.R.S.S.); *Minuta întrevederii comisarului poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S. cu ambasadorul Germaniei în U.R.S.S. Schulenburg*, 19 august 1939 (din A.P.E. a U.R.S.S.); *Anexă. Textul proiectului de Pact sovieto-german, remis de V.M. Molotov lui Schulenburg la 19 august 1939* (din A.P.E. a U.R.S.S.); *Acordul privind creditele dintre Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste și Germania*, 19 august 1939 (din A.P.E. a U.R.S.S.); *Protocolul confidențial* semnat la Berlin, în 19 august 1939 (din A.P.E. a U.R.S.S.); *Protocolul final al negocierilor sovieto-germane privind comerțul și creditele*, 19 august 1939 (din A.P.E. a U.R.S.S.); două anexe conținînd cuvîntarea lui K. Schnurre adresată lui E. Babarin și cea a lui E. Babarin adresată lui K. Schnurre, ambele din 19 august 1939 (din A.P.E. a U.R.S.S.); *Comunicatul presei sovietice privind încheierea unui acord de comerț și credit între U.R.S.S. și Germania*, 19 august 1939 (publicat după *Izvestiia*, din 21 august 1939); *Telegrama lui A. Hitler către I.V. Stalin*, 21 august 1939 (din A.P.E. a U.R.S.S.); *Scrisoarea secretarului C.C. al P.C. (b) al Uniunii Sovietice, I.V. Stalin, adresată cancelarului Reichului german A. Hitler*, 21 august 1939 (din A.P.E. a U.R.S.S.); *Comunicatul presei sovietice privind relațiile sovieto-germane*, 22 august 1939 (după *Izvestiia*, din 22 august 1939); *Telegrama ambasadorului Franței în U.R.S.S. P. Naggiar, adresată ministrului afacerilor externe al Franței G. Bonnet*, 22 august 1939 (publicată după *Documents diplomatiques français, 1932-1939*); *Telegrama ministrului afacerilor externe al Franței G. Bonnet adresată amba-*

terul de externe german, că ţara sa nu avea nici un motiv să nu întreţină raporturi normale cu Germania şi să nu le amelioreze permanent.

Guvernul nazist a venit şi el în întîmpinarea acestei apropieri. La 2 aprilie, Joachim von Ribbentrop, ministrul de externe al Reichului, a declarat însărcinatului cu afaceri sovietic la Berlin că Germania dorea să pună pe baze noi relaţiile cu U.R.S.S. şi că „de la Marea Baltică la Marea Neagră nu exista nici o problemă care să nu poată fi soluţionată spre satisfacţia deplină a ambelor părţi". Hitler a transmis şi el un semnal: în discursul din 28 aprilie, s-a abţinut de la orice atac împotriva Uniunii Sovietice. Cîteva zile mai tîrziu, M.M. Litvinov, care se identificase cu politica de securitate colectivă, a fost înlocuit din postul de comisar al poporului pentru afacerile externe cu V.M. Molotov. (Detalii despre debutul tratativelor economice sovieto-germane şi demiterea lui M.M. Litvinov, în *Magazin istoric*, nr. 3/1989, p. 27.) La 20 mai, Molotov a declarat ambasadorului german la Moscova, contele Friedrich Werner von der Schulenburg, că guvernul sovietic nu ar putea relua negocierile economice cu Reichul mai înainte de a se fi creat bazele politice necesare, ceea ce a fost interpretat de interlocutorul său ca o invitaţie de a face propuneri politice de mare amploare. La 30 mai, secretarul de stat la Ministerul de externe german, Ernst von Weizsäcker, a comunicat ambasadorului german la Moscova intenţia guvernului de la Berlin de a angaja negocieri precise cu Uniunea Sovietică. Două săptămîni mai tîrziu, ministrul Bulgariei la Berlin a înştiinţat Ministerul de externe german că însărcinatul cu afaceri sovietic îi spusese la 14 iunie că ţara sa se afla în fata a trei opţiuni: acordul cu Franţa şi Marea Britanie, prelungirea negocierilor tripartite de la Moscova sau apropierea de Germania, dacă aceasta ar fi fost dispusă să încheie un pact de neagresiune.

---

sadorului Franţei în Polonia L. Noel, 22 august 1939 (după *Documents diplomatiques français, 1932-1939*); *Telegrama reprezentantului plenipotenţiar al U.R.S.S. în Anglia I.M. Maiski către Comisariatul poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S.*, 22 august 1939 (din A.P.E. a U.R.S.S.); *Telegrama ambasadorului Franţei în Polonia L. Noel către ministrul afacerilor externe al Franţei G. Bonnet*, 23 august 1939 (după *Documents diplomatiques français, 1932-1939*); *Telegrama ministrului afacerilor externe al Poloniei J. Beck către reprezentanţele diplomatice ale Poloniei*, 23 august 1939 (după *Międzynarodowe tło agresji Rzeszy Niemieckiej na Polskę w 1939 roku*, Warszawa, 1986); *Telegrama ambasadorului Franţei în U.R.S.S. P. Naggiar adresată ambasadorului Franţei în Polonia L. Noel*, 25 august 1939 (după *Documents diplomatiques français, 1932-1939*); *Interviul şefului misiunii militare sovietice K.E. Voroşilov despre tratativele cu misiunile militare ale Angliei şi Franţei*, 27 august 1939 (după *Izvestiia* din 27 august 1939); *Telegrama ambasadorului Franţei în U.R.S.S. P. Naggiar adresată ministrului afacerilor externe al Franţei G. Bonnet*, 27 august 1939 (după *Documents diplomatiques français, 1932-1939*); *Din cuvîntarea preşedintelui Consiliului Comisarilor Poporului, comisarului poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S. V.M. Molotov*, 31 august 1939 (după *Izvestiia*, din 1 septembrie 1939); *Telegrama ataşatului militar pe lîngă reprezentanţa plenipotenţiară a U.R.S.S. în Polonia P.S. Ribalko şi a reprezentantului plenipotenţior al U.R.S.S. în Polonia N.I. Şaronov către Comisariatul poporului pentru apărare şi Comisariatul poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S.*, 1 septembrie 1939 (din A.P.E. a U.R.S.S.); *Telegrama reprezentantului plenipotenţiar al U.R.S.S. în Marea Britanie, I.M. Maiski, către Comisariatul poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S.*, 3 septembrie 1939 (după A.P.E. a U.R.S.S.).

Revista precede aceste documente de următoarea notă: „Revista *Mejdunarodnaia jizn*, împreună cu Direcţia istorico-diplomatică a Ministerului afacerilor externe al U.R.S.S., aduce la cunoştinţa cititorilor documente care aruncă lumină asupra problemelor încheierii tratatului sovieto-german de neagresiune, din 23 august 1939, şi a tratatului sovieto-german de prietenie şi graniţă între cele două ţări, din 28 septembrie 1939.

Există o problemă ce se pune cu deosebită acuitate: cea a documentelor cunoscute sub numele de Protocolul adiţional secret la tratat, din 23 august 1939, şi a altor protocoale secrete. Textele sînt publicate în Occident şi în jurul lor se poartă o aprinsă discuţie. *Fapt este că, nici în arhivele sovietice, nici în cele vest-germane, nu există originalul protocolului adiţional secret. Textul este reprodus după o fotocopie*, aflată în posesia părţii vest-germane. Totodată, evoluţia evenimentelor după luna august 1939, materialele diplomatice, mai ales cele publicate mai jos, ne îndreptăţesc să considerăm că înţelegerea la care s-a ajuns privind sferele de interese ale celor două ţări a survenit în timpul negocierilor de la Moscova, deşi forma acestei înţelegeri nu a fost pe deplin reconstituită. Cu privire la aceasta A.N. Iakovlev, membru al Biroului Politic, secretar al C.C al P.C.U.S., a făcut aprecieri autorizate în răspunsurile la întrebările *Pravdei* (*Pravda*, 18 august 1989).

Aceste documente vor fi publicate integral de Politizdat în culegerea *Anul crizei. Septembrie 1938-septembrie 1939*".

Articolul de faţă a fost elaborat pe baza textelor acestor documente, precum şi a altor culegeri de documente sovietice, germane, engleze şi franceze.

Între timp, la 12 august 1939, la Moscova au început tratative militare anglo-franco-sovietice, în vederea încheierii unui tratat de asistență între cele trei state. Dar, după numai două zile, tratativele au intrat în impas. Șeful delegației sovietice, mareșalul K.E. Voroșilov[1], a insistat asupra necesității lămuririi unei probleme considerată fundamentală (pusă de reprezentantul sovietic la 13 august și reluată a doua zi) pentru fixarea angajamentelor militare: „Nimeni nu știe ce se va întîmpla. În război totul este posibil. Dar trecerea trupelor noastre pe teritoriul polonez, prin coridorul Vilno și Galiția, și prin România este condiția preliminară a negocierilor noastre și a tratatului comun între cele trei state. În caz contrar, dacă această problemă nu primește soluționare pozitivă, mă îndoiesc, la modul general, de utilitatea negocierilor" (ședința din dimineața de 14 august). Generalul Heywood, membru al delegației engleze, a arătat că asemenea problemă, depășind mandatul delegațiilor militare britanică și franceză, impunea în primul rînd obținerea acordului guvernelor de la Varșovia și București. „Această problemă a luat o turnură politică și U.R.S.S. trebuie să o pună guvernelor Poloniei și României. Aceasta este, fără nici o îndoială, procedura cea mai simplă și cea mai directă". Mareșalul Voroșilov a răspuns că Uniunea Sovietică nu punea în discuție suveranitatea Poloniei și României, ci, dimpotrivă, tocmai pentru că știa acest „fapt indiscutabil", a rugat misiunile militare engleză și franceză să precizeze „dacă forțele armate sovietice vor fi autorizate să traverseze teritoriul Poloniei (coridorul Vilno și Galiția) și României în cazul unei agresiuni împotriva Angliei și Franței sau împotriva Poloniei și României... Referitor la declarația misiunilor militare ale Marii Britanii și Franței, anume că cel mai simplu ar fi ca guvernul sovietic să se adreseze, în această problemă, direct guvernelor Poloniei și României și că, pe de altă parte, pericolul unei agresiuni în Europa amenință în principal Polonia, România, Franța și Marea Britanie, problema trecerii forțelor armate sovietice prin teritoriile Poloniei și României, ca și operațiile trupelor sovietice împotriva agresorului pe teritoriile acestor state trebuie să fie decisă de guvernele francez și englez, de acord cu guvernele Poloniei și României... Misiunea militară sovietică estimează că, fără o soluție pozitivă la această problemă, tot ce a fost întreprins pentru încheierea unei convenții militare între Marea Britanie, Franța și U.R.S.S. nu va fi în măsură să ducă la succes" (*L' U.R.S.S. dans la lutte pour la paix à la veille de la seconde guerre mondiale. Septembre 1938 août 1939. Documents et matériaux*, Editions du Progress, Moscou, 1976, doc. nr. 332, 333, 344).

Această chestiune a fost prezentată drept una dintre principalele cauze pentru ca tratativele să fie întrerupte pe data de 17 august, convenindu-se asupra reluării lor atunci cînd misiunea britanică obținea depline puteri pentru semnarea convenției militare și după ce cererea sovietică dobîndea un răspuns favorabil. Răspunsul trebuia înaintat pînă cel tîrziu în ziua de 21 august. La 20 august, șefii celor două misiuni militare — franceză și engleză — au trimis o scrisoare mareșalului Voroșilov, solicitîndu-i o amînare de 3-4 zile.

La Paris, ministrul de externe francez Georges Bonnet își făcea iluzii privind acțiunea Franței în scopul realizării acordului tripartit Moscova-Paris-Londra, dar își dădea seama că Marea Britanie „era reticentă", căci „se îndoia de forța armatei sovietice" și credea, în schimb, în „invincibilitatea armatei franceze" (Georges Bonnet, *De Munich à la guerre. Défense de la paix*, Genève, 1946, p. 542). Nefiind de acord cu propunerea franco-britanică privind amînarea tratativelor, șeful misiunii militare sovietice a convocat ședința tripartită pentru dimineața zilei de 21 august. Deși, între timp, amiralul Drax fusese învestit cu depline puteri pentru semnarea convenției militare, mareșalul Voroșilov, apreciind că n-au fost date răspunsuri corespunzătoare la problemele puse de partea sovietică, a comunicat suspendarea tratativelor pe o perioadă mai îndelungată, membrii misiunii sovietice urmînd să participe la manevrele de toamnă. În numele celor două misiuni militare occidentale, amiralul Drax a prezentat o declarație scrisă în care se menționa: „Am fost invitați aici pentru a elabora o convenție militară. De aceea ne este greu să înțelegem atitudinea misiunii sovietice, care intenționa, probabil, să ridice de la bun început probleme politice complexe și importante... Misiunile franceză și engleză nu-și pot asuma vreo răspundere pentru amînarea care a intervenit". Misiunea militară sovietică a dat, la rîndul ei, citire unei declarații scrise în care se menționa: „După cum în trecutul război mondial trupele engleze și americane nu ar fi putut coopera cu forțele armate ale Franței, dacă acestea n-ar fi avut posibilitatea să opereze pe teritoriul francez, tot astfel și forțele armate sovietice nu pot efectua colaborarea militară cu forțele armate ale Franței și Angliei, dacă nu li se va permite trecerea pe teritoriul Poloniei și României. Aceasta este o axiomă militară... Misiunea militară sovietică nu-și poate închipui cum au putut guvernele și marile state majore ale Angliei și Franței să trimită misiuni în U.R.S.S. ca să ducă tratative pentru încheierea unei convenții militare, fără a le da indicații precise și pozitive asupra unei probleme atît de elementare, ca trecerea și operațiile forțelor armate sovietice împotriva agresorului pe teritoriul Poloniei și României, cu care Anglia și Franța au relații poli-

---

[1] În timp ce misiunea militară sovietică era condusă de K.E. Voroșilov, comisarul poporului pentru apărare, delegațiile engleză și franceză aveau în frunte pe amiralul Sir Reginald Drax și, respectiv, generalul Joseph Doumenc, personalități militare de rangul doi, care nu erau membri ai guvernelor respective și nici nu dețineau funcții de răspundere în conducerea armatelor lor. Cele două delegații au sosit cu întîrziere la Moscova, după o călătorie îndelungată cu vaporul.

tice și militare corespunzătoare" (*L'U.R.S.S. dans la lutte pour la paix*..., doc. 355, 346).

Documentele atestă că eșuarea tratativelor anglo-franco-sovietice nu s-a datorat în principal nerezolvării problemei privind intervenția forțelor sovietice prin teritoriile Poloniei și României, soluție ce ar fi impus *sine qua non* încheierea unor angajamente politice prealabile care să garanteze suveranitatea și integritatea celor două state[1]. Elementul hotărîtor era noua turnură pe care o luaseră tatonările diplomatice sovieto-germane. În planurile strategice ale lui Hitler, obținerea neutralității sau alianței cu U.R.S.S. devenise esențială, urmînd să-i asigure evitarea unui război pe două fronturi. Dictatorul nazist nu putea aștepta însă ca negocierile cu sovieticii să se efectueze progresiv, deoarece încă la 3 aprilie 1939, el se fixase asupra datei de 1 septembrie, ca ultim termen pentru asaltul împotriva Poloniei. Și se afla deja la jumătatea lui august! Dacă voia să torpileze convorbirile dintre englezi, francezi și sovietici și să încheie un pact cu U.R.S.S., el trebuia să facă acest lucru repede, nu în etape, ci printr-un mare pas înainte.

Zilele de 14 și 15 august au fost hotărîtoare. În timp ce ambasadorul Schulenburg îi scria de la Moscova secretarului de stat Ernst von Weizsäcker pentru a-l preveni să se evite orice precipitare în relațiile Reichului cu Uniunea Sovietică, el primea, în ziua de 15 august, la ora 4.40, de la Berlin, o telegramă „foarte urgentă" din partea lui Ribbentrop (expediată la orele 22.53 în ziua de 14 august), prin care i se ordona să se întîlnească cu Molotov, pentru a-i citi o amplă notă explicativă. Relațiile germano-sovietice, se aprecia în nota respectivă, au ajuns la o „cotitură istorică":

„Nu există contradicții reale între interesele Germaniei și cele ale Uniunii Sovietice. Înainte, cele două țări au trăit întotdeauna bine cînd au fost prietene și rău cînd au fost inamice... Ascuțirea relațiilor germano-polone, provocată de politica engleză — continua nota —, cît și zarva militară declanșată de Anglia și tentativele făcute cu această ocazie pentru a încheia alianțe necesită o clarificare cît mai grabnică a relațiilor germano-sovietice. În caz contrar, fără acțiunea germană, relațiile riscă să ia o turnură susceptibilă să împiedice cele două guverne să restabilească prietenia germano-sovietică și să elucideze împreună problemele teritoriale din Europa răsăriteană. În consecință, guvernele celor două țări nu ar trebui să lase ca lucrurile să-și urmeze cursul lor, ci să ia, în timp util, măsurile ce se impun. Ar fi tragic dacă, ignorîndu-și reciproc punctele de vedere și intențiile, cele două popoare s-ar angaja definitiv pe căi diferite. După cum am fost informați — se arăta în continuare în notă — guvernul sovietic dorește, la rîndul său, să clarifice relațiile germano-sovietice. Ținînd cont că experiența anterioară a demonstrat că, utilizînd căile diplomatice obișnuite, o astfel de clarificare nu s-ar putea face decît în mod lent, ministrul afacerilor străine al Germaniei, von Ribbentrop, este gata să vină în cel mai scurt timp la Moscova, pentru a-i expune domnului Stalin, din partea Führerului, punctul de vedere al acestuia. După părerea lui von Ribbentrop, ca urmare a unui asemenea schimb direct de puncte de vedere, ar putea interveni o modificare susceptibilă să contribuie la așezarea temeliilor necesare pentru o reglementare definitivă a raporturilor germano-sovietice".

Germanii și-au dat seama că era esențial ca mesajul să fie înmînat personal lui Stalin. Instrucțiunile date lui Schulenburg erau categorice, cerîndu-i să obțină, în numele lui Ribbentrop, o audiență la Stalin, pentru a putea să-i transmită direct această importantă comunicare. Pe lîngă convorbirile cu Molotov, o discuție detaliată cu Stalin constituia — precizau instrucțiunile — o condiție a călătoriei ministrului de externe german la Moscova. Ribbentrop reamintea că „de la Marea Baltică la Marea Neagră nu exista nici o problemă care să nu poată fi rezolvată spre satisfacția deplină a ambelor părți", avînd grijă să amintească „statele baltice, Polonia, problemele sud-estului etc.". Menționa, de asemenea, necesitatea de a clarifica în comun problemele teritoriale din Europa răsăriteană.

La 15 august, orele 20.00, potrivit instrucțiunilor primite, Schulenburg s-a întîlnit cu Molotov, căruia i-a citit mesajul din partea lui Ribbentrop, declarînd că ministrul de externe german era gata să vină la Moscova, pentru a clarifica relațiile germano-sovietice. Potrivit telegramei „foarte urgente, confidențiale" pe care Schulenburg a trimis-o la 16 august, ora 2.48, la Berlin, comisarul sovietic pentru afaceri externe primise știrea „cu un mare interes" și apreciase favorabil intențiile germane de îmbunătățire a relațiilor cu Uniunea Sovietică. Totuși, Molotov nu manifesta nici o grabă. După părerea sa, „înaintea sosirii lui Ribbentrop, anumite probleme trebuiau pregătite, ca să se poată lua hotărîri, nu pur și simplu ca să se poarte tratative".

---

[1] „Dacă asupra poziției Poloniei aprecierile indeobște formulate nu comportă discuții, cele făcute la adresa României, în sensul că s-a alăturat atitudinii guvernului polonez, sînt total lipsite de obiectivitate, mai ales referitor la faptul că guvernul român ar fi respins propunerea privind acordarea dreptului de trecere a trupelor sovietice. Guvernul român nu a fost întrebat [în această chestiune] nici de cel britanic, nici de cel francez. Eroarea pe care o fac unii autori este cu atît mai regretabilă cu cît chiar la cîteva zile după eșuarea tratativelor tripartite, mareșalul Voroșilov a indicat clar statele între care au fost purtate tratativele. Astfel, la 27 august 1939, șeful misiunii militare sovietice, în interviul acordat ziarului *Izvestiia*, a dat următorul răspuns referitor la divergențele ce au determinat eșuarea tratativelor tripartite: «Misiunea militară sovietică estimează că U.R.S.S., neavînd frontiere comune cu agresorul, nu poate veni în ajutorul Franței, Angliei și Poloniei decît cu condiția ca trupele sale să fie autorizate să treacă prin teritoriul polonez, deoarece nu există nici o altă cale pentru trupele sovietice de a intra în contact cu trupele agresorului. La fel cum nici trupele britanice și americane nu ar fi putut, în ultimul război mondial, să coopereze cu forțele armate ale Franței dacă nu ar fi avut posibilitatea de a opera pe teritoriul francez, de asemenea, forțele armate sovietice nu ar putea coopera cu forțele armate ale Franței și Angliei fără să fie autorizate să pătrundă pe teritoriul polonez. În ciuda justeței peste orice evidență a acestei poziții, misiunile militare engleză și franceză nu au fost de acord în această cu misiunea sovietică și guvernul polonez a declarat deschis că el nu are nevoie de sprijinul militar al U.R.S.S. și că nu-l va accepta. Această circumstanță a făcut imposibilă cooperarea dintre U.R.S.S. și aceste țări. Aceasta este baza divergențelor. Pentru această negocierile au fost întrerupte». Nici un cuvînt despre România". (Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea a II-a, Editura științifică și enciclopedică, București, 1988, pp. 1 513-1 514).

La 16 august, orele 6.40, de la Wilhelmstrasse, lui Ribbentrop i s-a transmis telefonic raportul lui Schulenburg despre întîlnirea sa cu Molotov. Ministrul de externe german, aflat la reşedinţa sa de la Fuschl, s-a grăbit să ajungă la Obersalzberg, cartierul general de vară al lui Hitler, pentru a-i cere Führerului noi instrucţiuni. Sugestiile lui Molotov depăşeau toate aşteptările lui Hitler, fiind mult mai precise şi mergînd mult mai departe decît îndrăznise să spere dictatorul nazist. Führerul dorea şi el să discute despre un pact „în termeni concreţi", deoarece vedea în aceasta modalitatea de a menţine U.R.S.S. în afara războiului şi de a ataca Polonia fără teama unei reacţii sovietice. Singurul inconvenient era însă ritmul lent pe care Molotov voia să-l impună tratativelor, în vreme ce el era presat de data fixată pentru declanşarea agresiunii.

În după-amiaza aceleiaşi zile, răspunsul pentru Molotov a fost redactat şi transmis „cu toată urgenţa" la Moscova. Dictatorul nazist accepta fără condiţii propunerile sovietice. Schulenburg era îndemnat de Ribbentrop să meargă din nou la Molotov pentru a-l informa că Germania era gata să încheie un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică, pact care va fi, dacă Uniunea Sovietică dorea acest lucru, valabil pentru o perioadă de 25 de ani. În plus, Germania era dispusă să garanteze împreună cu Uniunea Sovietică statele baltice. În sfîrşit, Germania era gata să facă uz de influenţa sa în sensul unei îmbunătăţiri şi al unei consolidări a relaţiilor ruso-japoneze. Guvernul Reichului era nerăbdător, Ribbentrop fiind gata să vină la Moscova pe calea aerului, la orice dată, începînd de vineri 18 august, avînd depline puteri din partea Führerului, în vederea reglementării globale a relaţiilor germano-ruse şi, dacă era cazul, pentru a semna tratatele adecvate. În final, ministrul de externe german adăuga o „anexă" cu instrucţiuni personale pentru ambasadorul său: „Vă rog să-i citiţi aceste instrucţiuni cuvînt cu cuvînt lui Molotov şi să-i cereţi să vă dea imediat răspunsul guvernului rus şi al d-lui Stalin. În mod strict confidenţial, precizez că ţin ca această călătorie la Moscova să aibă loc la sfîrşitul acestei săptămîni sau la începutul săptămînii viitoare".

Schulenburg a prezentat nota respectivă lui Molotov, dar acesta, fără a ţine cont de conţinutul ei, i-a furnizat răspunsul scris al guvernului sovietic la prima comunicare prezentată la 15 august. După ce a reamintit, nu fără amărăciune, ostilitatea manifestată anterior de guvernul german faţă de Uniunea Sovietică, răspunsul arăta că, pînă la o dată foarte recentă, guvernul sovietic considerase că Germania căuta orice ocazie de a intra în conflict cu Uniunea Sovietică. Astfel, prin intermediul Pactului anticomintern[1], guvernul german încercase să unească numeroase state într-un front împotriva Uniunii Sovietice. Din acest motiv, explica nota, U.R.S.S. „este obligată să participe la organizarea unui front defensiv format dintr-o serie de state împotriva agresiunii... Dacă totuşi acum — continua nota — guvernul german face o cotitură de la vechea sa politică, în sensul unei îmbunătăţiri sensibile a relaţiilor politice cu U.R.S.S., guvernul sovietic nu poate decît să salute o asemenea cotitură şi este gata, în ceea ce-l priveşte, să-şi revizuiască propria-i politică în spiritul unei îmbunătăţiri sensibile faţă de Germania... înainte de a începe tratativele reciproce, trebuie să încheiem tratativele privind îmbunătăţirea relaţiilor politice privind acordul comercial. Acesta va fi primul pas ce trebuie făcut pe calea îmbunătăţirii relaţiilor reciproce. Al doilea va fi fie confirmarea tratatului din 1926, ceea ce, evident, a avut în vedere Schulenburg vorbind despre actualizarea tratatelor, fie încheierea unui tratat de neagresiune plus un protocol pe problemele politicii externe, în care sînt interesate părţile contractante"[2].

Hitler era însă tot mai nerăbdător. Ca atare, a doua zi, 18 august, după primirea raportului lui Schulenburg, Ribbentrop a insistat încă o dată asupra necesităţii efectuării vizitei. De la Obersalzberg el a trimis, în seara zilei de 18 august, o nouă telegramă, „foarte urgentă". sosită la ambasada germană de la Moscova noaptea tîrziu, prin care se ordona ambasadorului să organizeze imediat o nouă întrevedere cu Molotov şi să facă tot posibilul ca ea să aibă loc cît mai curînd.

În cursul nopţii lui Schulenburg i-au fost trimise şi instrucţiuni ample privind întrevederea pe care urma să o aibă cu Molotov. Textul celei de a doua telegrame i-a parvenit ambasadorului la 19 august, ora 5.43.

Întrevederea a avut loc la Kremlin la orele 14.00 şi a durat o oră. Schulenburg a prezentat lui Molotov propunerea germană privind încheierea unui pact de neagresiune cuprinzînd două clauze. Molotov, se arăta în telegrama lui Schulenburg, continua să susţină că, pentru moment, nu putea fi fixată, nici măcar aproximativ, data vizitei lui Ribbentrop. deoarece aceasta necesita o pregătire minuţioasă. La insistenţele repetate ale lui Schulenburg pentru a-l determina să se grăbească, Molotov i-a răspuns că nu se încheiase nici măcar primul stadiu — semnarea acordului comercial. Era necesar mai întîi ca acesta să fie semnat, publicat şi cunoscute ecourile pe plan internaţional la încheierea lui. Abia după aceea ar fi venit rîndul pactului şi protocolului de neagresiune.

---

[1] Pactul anticomintern, încheiat la Berlin de Germania şi Japonia în ziua de 25 noiembrie 1936 şi la care au aderat Italia (6 noiembrie 1937), Ungaria (24 februarie 1939) şi Spania (27 martie 1939), prevedea, în textul publicat, informarea reciprocă asupra activităţii Internaţionalei Comuniste şi lupta comună împotriva ei; într-un text secret se preciza că, în cazul unui conflict al unuia dintre membrii pactului cu U.R.S.S., semnatarii săi urmau „să discute imediat măsurile de luat în vederea apărării intereselor lor comune" (*Magazin istoric*, nr. 4/1989, p. 33).

[2] Istoricul sovietic A.O. Ciubarian arată că partea sovietică, în acord cu partea germană, a pus problema protocolului la tratatul propus, cu cîteva zile înainte de semnarea lui în forma generală, problema fiind soluţionată între cele două părţi în zilele de 18-21 august 1939 (*Izvestiia*, din 1 iulie 1989).

La insistențele lui Schulenburg, Molotov a rămas aparent insensibil, încheind întrevederea cu afirmația că i-a făcut cunoscut puuctul de vedere al guvernului sovietic și că nu mai are nimic de adăugat. O jumătate de oră după întrevederea avută, raporta Schulenburg, Molotov i-a trimis o notă în care îi cerea să revină la Kremlin la orele 16.30 pentru a discuta din nou problema.

De această dată, Molotov, extrem de amabil, i-a prezentat proiectul sovietic al unui pact de neagresiune, comunicîndu-i că Ribbentrop ar putea veni la Moscova la 26 sau 27 august, dacă tratatul comercial va fi semnat și publicat a doua zi, 20 august[1].

Molotov nu i-a făcut cunoscute motivele ce au determinat această bruscă schimbare. Schulenburg bănuia că a intervenit Stalin[2]. Potrivit celor scrise de Winston Churchill în memoriile sale publicate după război, în seara zilei de 19 august. Stalin a comunicat Biroului Politic intenția sa de a semna pactul cu Germania. Ceva mai devreme, în cursul zilei de 19 august — între orele 15.00 și 16.30 (cum o dovedește telegrama lui Schulenburg) — el l-a înștiințat pe Molotov despre această decizie. Exact trei ani mai tîrziu, în august 1942. așa cum povestește Churchill în continuare, Stalin i-a prezentat primului ministru britanic unele dintre motivele ce l-au determinat să adopte acea întoarcere de 180 de grade. „Ne-am format părerea că guvernele englez și francez nu erau decise să intre în război dacă Polonia era atacată, dar că sperau că alinierea diplomatică a Marii Britanii, Franței și U.R.S.S. l-ar fi oprit pe Hitler. Noi eram convinși că nu era așa. «Cîte divizii — a întrebat Stalin — va mobiliza Franța împotriva Germaniei?» Răspunsul a fost: «aproximativ o sută». Apoi el a întrebat: «Cîte va trimite Anglia?» Răspunsul a fost: «Două și încă două mai tîrziu!» «Aha! Două și încă două mai tîrziu!» a repetat Stalin. «Știți oare— a întrebat el — cîte divizii ar trebui să trimitem pe frontul rusesc noi, dacă intrăm în război împotriva Germaniei?». A urmat o pauză. «Peste trei sute»" (W. Churchill, *The Second World War*, vol. I, *The Gathering Storm*, London. Cassell, 1967, p. 344).

În telegrama în care prezenta rezultatul convorbirilor purtate în ziua de 19 august cu Molotov, Schulenburg a adăugat că tentativele lui de a-l convinge pe comisarul pentru afacerile externe să accepte o dată mai apropiată pentru vizita lui Ribbentrop la Moscova „au eșuat, din păcate".

În acest moment, Adolf Hitler a luat acțiunea pe cont propriu și i-a adresat lui Stalin personal o scrisoare în ziua de 20 august, la orele 18.35, exact la două ore după primirea telegramei lui Schulenburg. Ambasadorul era rugat să o remită „imediat" lui Molotov.

„Domnului I.V. Stalin **Moscova**

1) Salut în mod sincer încheierea acordului comercial germano-sovietic, care este primul pas în direcția unei schimbări a naturii relațiilor germano-sovietice.

2) Încheierea pactului de neagresiune reprezintă pentru mine reconfirmarea unei politici germane pe termen lung. Germania rela astfel linia politică ce a fost utilă secole de-a rîndul ambelor state. De aceea, guvernul Reichului este hotărît să tragă toate concluziile ce decurg din această schimbare radicală.

3) Accept prolectul pactului de neagresiune propus de Președintele Consiliului Comisarilor Poporului și Comisarul Poporului al U.R.S.S., domnul Molotov, dar consider că este necesar să fie clarificate cît mai curînd posibil problemele legate de acesta.

4) Protocolul adițional cerut de U.R.S.S., după convingerea mea, poate fi, în mod esențial, clarificat în cel mai scurt timp posibil, cu condiția ca un om de stat german cu răspundere să aibă posibilitatea să poarte personal negocieri la Moscova. Altfel, guvernul Reichului nu vede cum ar putea fi clarificat și întocmit, într-un timp scurt, protocolul adițional.

5) Tensiunea dintre Germania și Polonia a devenit intolerabilă. Comportamentul polonez față de o mare putere este de așa natură încît o criză poate izbucni de la o zi la alta. În orice caz, Germania este pe deplin hotărîtă să apere de acum înainte interesele sale, cu toate mijloacele, contra acestor pretenții.

6) Consider că, ținîndu-se seama de intențiile ambelor state de a inaugura noi relații între ele, este indicat să nu se piardă timp. De aceea, reiterez propunerea să fi primiți pe ministrul meu al afacerilor străine marți, 22 august, sau cel mai tîrziu miercuri, 23 august. Ministrul afacerilor străine are depline puteri de a elabora și semna atît

---

[1] În ziua de 19 august, la ora 12.00, cînd ar fi trebuit, în mod normal, să aibă loc semnarea acordului de comerț și credit între U.R.S.S. și Germania, E. Babarin, împuternicitul sovietic, l-a sunat pe omologul său german, K. Schnurre, cerîndu-i o amînare pentru lămurirea unor probleme. La ora 12.30 a revenit cu un nou telefon și cu noi întrebări. La 13.30, l-a sunat din nou pe Schnurre, spunîndu-i că nu i-au sosit încă instrucțiuni de la Moscova. A revenit la ora 16.00, cu precizarea că acordul nu mai poate fi semnat în acea zi și că va suna luni, 21 august, la ora 10.00 dimineața. Dar noaptea tîrziu, Babarin l-a sunat pe Schnurre acasă și i-a comunicat că este dispus să semneze imediat acordul. Diplomatul german abia a avut timp să ajungă la minister și să pregătească cele necesare. La 20 august, ora 2 noaptea, acordul a fost semnat (A. Read, D. Fischer, *Op. cit.*, pp. 211, 221).

[2] Răspunsul la întrebarea de ce și-a schimbat Stalin atitudinea trebuie pus și în legătură cu misiunea lui Beaufre la Varșovia. Conform instrucțiunilor primite de la generalul Doumenc, șeful misiunii militare franceze ce participa la tratativele tripartite de la Moscova, Beaufre s-a străduit din răsputeri să convingă factorii militari polonezi de decizie să accepte asistența militară sovietică și să salveze astfel tratativele din capitala sovietică. Dar polonezii au refuzat. În vreme ce Beaufre, pentru a preîntîmpina orice scurgere de informații, a respectat codul stabilit anterior cu Doumenc, atașatul militar francez la Varșovia, generalul Musse, a transmis la Paris și Moscova telegrame pline de detalii privind opoziția polonezilor. Aceste telegrame, descifrate de serviciile secrete sovietice, au ajuns pe masa lui Stalin, determinîndu-l să opteze, poate chiar în intervalul dintre cele două vizite ale lui Schulenburg din 19 august la Molotov, definitiv pentru pactul de neagresiune și să renunțe la tratativele cu Anglia și Franța (*Ibidem*, pp. 214-220).

Acest punct de vedere este împărtășit și de V.M. Falin, care, în cadrul Mesei rotunde din 31 martie 1989, adăuga încă un element: „El [Stalin] era orientat, de asemenea, și în legătură cu contactele secrete întreținute atunci între Hitler și englezi. Dacă lucrurile stau așa, Stalin putea să afle că «ordinul de serviciu» fusese semnat nu numai pentru Ribbentrop la Moscova, ci și pentru Göring la Londra. La 20 august, pe aeroportul din Berlin se afla un «Lockheed» al serviciilor speciale britanice, pentru a-l transporta pe Göring la întîlnirea secretă cu Chamberlain și Halifax la Chequers" (*Voprosîistorii*, nr. 6, iunie 1989, p. 5). Din documentele vremii — cît și din aprecierile istoricilor care s-au ocupat de perioada aprilie-august 1939 — rezultă faptul că, pe lîngă tratativele tripartite purtate la Moscova, mai ales guvernul de la Londra, dar și cel de la Paris, au păstrat — cel puțin pînă la 24 august — deschise canalele către Berlin, ca o posibilă opțiune. La fel au procedat guvernele Uniunii Sovietice și celui de al treilea Reich, fiecare în parte reținînd eventualitatea unui acord cu Londra și Paris ca o posibilă alternativă, deși era evident că accentul îl puneau pe acordul ce urmau să îl semneze Ribbentrop și Molotov. (Vezi, spre exemplu, articolul *Peregovori: aprel-avgust 1939 goda. Za kulisami gospodin „I)"*. în *Sovetskaia Rossiia*. din 14 mai 1989, p. 4).

pactul de neagresiune, cît și protocolul. Ministrul afacerilor străine nu ar putea rămîne la Moscova mai mult de o zi, cel mult două zile, ținînd cont de situația internațională. Aș fi bucuros să primesc un răspuns prompt din partea dumneavoastră.

Adolf Hitler".

În cursul celor 24 ore ce au urmat scrisorii zilei de 20 august — cînd scrisoarea lui Hitler a fost trimisă spre Moscova telegrafic — și pînă a doua zi seara, dictatorul nazist s-a aflat într-o stare de mare tensiune. La ora 3 dimineața, în ziua de 21 august, ministrul de externe german a primit o telegramă „foarte urgentă" din partea lui Schulenburg, care îl avertiza că scrisoarea lui Hitler — ce îi fusese anunțată de Weizsäcker — nu i-a parvenit încă. „Telegramele oficiale — reamintea ambasadorul — au nevoie de patru-cinci ore pentru a ajunge de la Berlin la Moscova. La aceasta trebuie adăugat timpul descifrării lor". Hitler i-a telefonat lui Göring, căruia i-a împărtășit temerile sale în legătură cu modul în care Stalin va reacționa la mesajul lui; de asemenea, i s-a plîns că răspunsul Moscovei întîrzia.

Luni, 21 august, la orele 10.15, din ordinul lui Hitler, Ribbentrop a trimis o nouă telegramă lui Schulenburg în care îl ruga să facă tot posibilul pentru a asigura realizarea călătoriei. După-amiază, ambasadorul german anunța la Berlin că Molotov avea să îl primească la ora 15.00. Întîlnirea a avut loc și Schulenburg i-a înmînat textul scrisorii pentru Stalin. La ora 17.00, Molotov i-a prezentat răspunsul pentru Hitler, care a parvenit telegrafic, în aceeași zi, la ora 21.35, la Berlin:

„Cancelarului Reichului german,
domnul A. Hitler

Vă mulțumesc pentru scrisoarea dumneavoastră. Sper că acordul de neagresiune germano-sovietic va determina o cotitură decisivă, spre îmbunătățirea sensibilă a relațiilor politice dintre țările noastre.

Popoarele țărilor noastre au nevoie de relații pașnice între ele. Consimțămîntul guvernului german pentru încheierea unui pact de neagresiune va asigura baza pentru lichidarea încordării politice și pentru instaurarea păcii și colaborării între țările noastre.

Guvernul sovietic m-a însărcinat să vă comunic că este de acord ca domnul Ribbentrop să vină la Moscova, la 23 august.

I. Stalin".

Răspunsul lui Stalin i-a parvenit Führerului la orele 22.30. Hitler se afla în acel moment la Berghof. Cîteva minute mai tîrziu, puțin după orele 23.00, programul muzical al postului de radio german a fost întrerupt brusc, iar un crainic a anunțat următoarele: „Guvernul Reichului și guvernul sovietic au ajuns la un acord asupra încheierii unui pact reciproc de neagresiune. Ministrul de externe al Reichului se va deplasa la Moscova la 23 august pentru încheierea negocierilor" (apud William Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich*, ed. III, New York, 1960, pp. 527-528).

A doua zi, 22 august 1939, Hitler i-a convocat pe conducătorii militari germani la Obersalzberg, anunțîndu-i că, fără îndoială, va da ordinul de atacare a Poloniei peste patru zile, la 26 august (sîmbătă).

Dispunînd de puteri depline, semnate personal de Führer, de a încheia cu Uniunea Sovietică un tratat de neagresiune și „alte acorduri", ce urmau să intre în vigoare imediat după semnare, Ribbentrop a plecat cu avionul la Moscova, la 22 august. După o escală la Königsberg (azi Kaliningrad), cele două avioane mari de pasageri „Condor" care transportau delegația germană au aterizat la Moscova în ziua de 23 august, la ora prînzului. După un dejun rapid la ambasadă, Ribbentrop s-a grăbit să meargă la Kremlin. Prima întrevedere, la care au luat parte Stalin și Molotov, a durat trei ore și, după cum îl anunța Ribbentrop pe Hitler, într-o telegramă expediată „foarte urgent", la orele 20.05, lucrurile au stat cum nu se poate mai bine pentru germani. Potrivit telegramei, nu a existat nici o dificultate în a se ajunge la un acord asupra termenilor unui pact de neagresiune. Singura dificultate, semnala el, era de ordin minor și se referea la împărțirea teritoriilor ocupate. Rușii, spunea el, cer ca Germania să recunoască faptul că micile porturi letone Libava (Liepaja) și Vindava (Ventspils) „intră în sfera lor de influență". Ribbentrop l-a avertizat, de asemenea, pe Führer, după prima conferință, că „se află în studiu încheierea unui protocol secret privind delimitarea reciprocă a sferelor de influență în toată zona de est, față de care mi-am dat acordul de principiu".

Răspunsul lui Hitler a sosit la ora 23.00: „Da, sînt de acord" (*Les Nouvelles de Moscou*, nr. 34, din 20 august 1989, p. 9).

Documentele — pactul de neagresiune și protocolul secret — poartă data de 23 august și au fost semnate la Kremlin în noaptea de 24 august, la ora 2.00. Iată conținutul lor:

TRATAT DE NEAGRESIUNE DINTRE GERMANIA ȘI UNIUNEA SOVIETICĂ[1]

Guvernul U.R.S.S. și
Guvernul Germaniei, **23 august 1939**

călăuzite de dorința de a întări cauza păcii între U.R.S.S. și Germania și pornind de la dispozițiile fundamentale ale tratatului de neutralitate încheiat între U.R.S.S. și Germania în aprilie 1926, au ajuns la următorul acord:

Art. I. Ambele Părți Contractante se obligă să se abțină de la orice fel de act de violență, de la orice fel de acțiune agresivă și de la orice fel de atac una împotriva celeilalte, atît singură cît și împreună cu alte state.

Art. II. În cazul cînd una dintre Părțile Contractante ar fi obiectul unei acțiuni militare din partea unei terțe puteri, cealaltă Parte Contractantă nu va susține sub nici o formă această putere.

Art. III. Guvernele ambelor Părți Contractante vor rămîne în viitor în contact unul cu celălalt pentru consultări, pentru a se informa unul pe celălalt în problemele referitoare la interesele lor comune.

Art. IV. Nici una dintre Părțile Contractante nu va participa la nici un fel de grupare de state care, direct sau indirect, ar fi îndreptată împotriva celeilalte părți.

Art. V. În cazul ivirii unor controverse sau conflicte între Părțile Contractante în probleme de un fel sau altul, ambele Părți vor rezolva aceste controverse sau conflicte exclusiv pe cale pașnică, pe calea unui schimb prietenesc de păreri sau, în cazuri necesare, prin crearea unor comisii pentru reglementarea conflictului.

Art. VI. Prezentul tratat se încheie pe un termen de zece ani cu mențiunea că dacă una dintre Părțile Contractante nu-l va denunța cu un an înainte de expirarea termenului, perioada în care tratatul va fi în vigoare se prelungește automat cu încă cinci ani.

Art. VII. Prezentul tratat va fi supus ratificării în cel mai scurt timp. Schimbul documentelor de ratificare va avea loc la Berlin. Tratatul intră în vigoare imediat

[1] Textul tratatului a fost publicat și în *Relații internaționale în acte și documente (1919-1939)*, Editura didactică și pedagogică, București, 1974, p. 340.

după semnarea lui. Întocmit în două originale, în limbile germană şi rusă, la Moscova, la 23 august 1939.

Din împuternicirea guvernului U.R.S.S.
V. Molotov

Pentru guvernul Germaniei
J. Ribbentrop

PROTOCOLUL ADIŢIONAL SECRET

Cu ocazia semnării tratatului de neagresiune dintre Germania şi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, plenipotenţiarii semnatari ai celor două părţi au examinat în mod strict confidenţial problema delimitării sferelor de interese reciproce în Europa răsăriteană. Această examinare a dus la rezultatul următor:

1. În caz de reorganizare teritorial-politică a regiunilor ce intră în componenţa statelor baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), graniţa de nord a Lituaniei va reprezenta în acelaşi timp graniţa sferelor de interese ale Germaniei şi U.R.S.S. Totodată, interesele Lituaniei în ceea ce priveşte regiunea Vilno sînt recunoscute de ambele părţi.

2. În caz de reorganizare teritorial-politică a regiunilor ce intră în componenţa Statului polonez, graniţa sferelor de interese ale Germaniei şi U.R.S.S. va urma aproximativ linia rîurilor Narev, Vistula şi San.

Problema dacă este de dorit, în interesul reciproc, menţinerea Statului polonez independent şi care vor fi frontierele acestui stat poate fi clarificată definitiv numai în cursul evoluţiei politice ulterioare.

În orice caz, cele două guverne vor rezolva această problemă pe calea unei înţelegeri mutuale prieteneşti.

3. În ceea ce priveşte sud-estul Europei, partea sovietică subliniază interesul U.R.S.S. pentru Basarabia. Partea germană îşi declară dezinteresul politic total faţă de aceste regiuni.

4. Acest protocol va fi păstrat de ambele părţi în cel mai deplin secret.

Moscova 23 august 1939

Din împuternicirea guvernului U.R.S.S.
V. Molotov

Pentru guvernul Germaniei
J. Ribbentrop

Semnarea Tratatului şi a Protocolului adiţional secret[1] de către V.M. Molotov şi J. von Ribbentrop a fost urmată de un banchet în cursul căruia I.V. Stalin, V.M. Molotov şi J. von Ribbentrop au făcut un larg schimb de păreri. Iată cum relatează, pe baza unui memorandum (întocmit de către unul dintre membrii delegaţiei germane), publicistul american William L. Shirer această discuţie: La întrebările lui Stalin în legătură cu ambiţiile partenerilor Germanici, Italia şi Japonia, Ribbentrop a dat răspunsuri cu o dezinvoltură liniştitoare. În privinţa Marii Britanii, liderul sovietic şi ministrul nazist, aflat în cea mai bună formă a sa, au căzut imediat de acord. Misiunea militară britanică, l-a încredinţat Stalin pe oaspetele său, nu a dezvăluit niciodată guvernului sovietic intenţiile sale adevărate. Ribbentrop a răspuns subliniind că Marea Britanie a încercat întotdeauna să tulbure relaţiile dintre Germania şi Uniunea Sovietică. Anglia este slabă, a afirmat el cu un ton plin de suficienţă, şi vrea să lase pe seama altora grija de a lupta pentru a-i susţine revendicările sale înfumurate la dominaţia asupra lumii. Stalin s-a raliat cu entuziasm acestei opinii, relatează memorandumul german. Dacă Anglia domină lumea, spune el, ea datorează acest fapt numai stupidităţii celorlalte ţări care se lasă întotdeauna păcălite de ea.

[1] Asupra discuţiilor purtate în istoriografia mondială în legătură cu existenţa acestui Protocol adiţional secret vezi E. Preda, *Din dosarele istoriei*, în *Magazin istoric*, nr. 3/1989, p. 30.

În acest stadiu, conducătorul sovietic şi ministrul lui Hitler au ajuns la o asemenea înţelegere încît au putut aborda fără jenă problema Pactului anticomintern. Ribbentrop a explicat încă o dată că acest pact nu era îndreptat împotriva Rusiei, ci împotriva democraţiilor occidentale. Stalin l-a întrerupt pentru a-i atrage atenţia că Pactul anticomintern reuşise să sperie mai ales City-ul londonez, adică pe financiarii şi pe comercianţii englezi. Ajunşi în acest moment dezvăluie memorandumul german, Ribbentrop s-a înveselit atît de tare ca urmare a atitudinii prietenoase a lui Stalin, încît şi-a permis două sau trei glume — ceea ce pentru un om atît de lipsit de umor merită a fi subliniat. Ministrul afacerilor externe al Reichului, se scrie în continuare în document, a remarcat că lui Stalin îi este cu siguranţă mai puţin teamă de Pactul anticomintern decît City-ului de la Londra. Punctul de vedere al germanilor s-a reflectat fidel într-o anecdotă foarte apreciată de berlinezi, renumiţi pentru spirit şi simţul umorului, în care Stalin era prezentat ca fiind gata să se alăture Pactului anticomintern.

În sfîrşit, ministrul afacerilor externe nazist a descris cu complezenţă entuziasmul cu care poporul german primea o înţelegere cu Rusia. Stalin, se afirmă în memorandumul german, a răspuns că este convins că germanii doresc pacea.

Acest asalt de amabilităţi a atins apogeul în momentul toasturilor.

Dl. Stalin a propus spontan să se bea în sănătatea Fiihrerului. „Cunosc dragostea pe care naţiunea germană o poartă Fiihrerului. Aş dori deci să beau în sănătatea lui". Dl. Molotov a băut în sănătatea ministrului afacerilor externe al Reichului... D-nii Molotov şi Stalin au băut apoi în mai multe rînduri pentru tratatul de neagresiune, pentru noua eră a relaţiilor germano-ruse şi pentru naţiunea germană. La rîndul său, ministrul de externe german a propus un toast în sănătatea lui Stalin şi apoi a guvernului sovietic, precum şi a evoluţiei favorabile a relaţiilor dintre Germania şi Uniunea Sovietică.

Şi totuşi, în pofida tuturor acestor demonstraţii de căldură între cei doi, care nu demult erau încă duşmani de moarte, se pare că Stalin a avut unele îndoieli în privinţa modului în care naziştii vor respecta pactul. Cînd Ribbentrop era gata de plecare, el l-a luat deoparte şi i-a spus: „Guvernul sovietic ia foarte în serios noul pact. El este gata să se angajeze, pe cuvînt de onoare, că Uniunea Sovietică nu îşi va trăda niciodată partenerul" (W. Shirer, *Op.cit.*, pp. 539, 540).

Încheierea pactului de neagresiune sovieto-german a făcut „inutile şi fără obiect" discuţiile tripartite de la Moscova, aşa cum a comunicat şeful delegaţiei sovietice omologilor săi britanic şi francez.

Referindu-se la schimbarea dramatică produsă în raportul internaţional de forţe odată cu semnarea pactului Molotov-Ribbentrop, istoricul sovietic Mihail Semireaga conchide: „Nu este exclus că dacă nu ar fi existat tra-

tatul Germania nu ar fi riscat, în general, să se arunce în aventura militară împotriva Poloniei, căci neasigurarea strategică a spatelui în răsărit, în stare să ducă la lupta pe două fronturi ar fi putut determina o opoziţie periculoasă a cercurilor militare din Germania împotriva lui Hitler" (*Literaturnaia gazeta*, nr. 40, din 5 octombrie 1988, p. 14).

Eliberat de perspectiva unui război pe două fronturi, la 31 august 1939 Hitler a ordonat ca atacul împotriva Poloniei să înceapă a doua zi; la 3 septembrie, Marea Britanie şi Franţa au declarat război Germaniei, dar nu au întreprins nici o acţiune militară importantă. La 17 septembrie, armata roşie a pătruns pe teritoriul Poloniei, înaintînd pe linia de demarcaţie fixată prin Protocolul adiţional secret[1].

Pactul de neagresiune germano-sovietic a avut consecinţe grave şi asupra situaţiei României. Într-o scrisoare adresată lui Mussolini, în cea mai mare urgenţă, chiar în dimineaţa zilei de 25 august 1939, Hitler sublinia: „...trebuie să vă spun, Duce, că, prin intermediul acordurilor, este asigurată atitudinea cea mai binevoitoare din partea Rusiei în cazul oricărui conflict şi că, mai presus de orice, *posibilitatea intervenţiei României într-un asemenea conflict nu mai există!*

Chiar Turcia, în aceste circumstanţe, nu poate decît să înceapă să îşi revizuiască poziţia ei anterioară. Dar repet, încă o dată, *România nu se mai află în postura de a lua parte la vreun conflict contra Axei*" (*Akten zur deutschen auswärtigen Politik, 1918-1945*, Serie D. 1937-1945, Band VII, 9. August bis. 3 September 1939, Baden-Baden, 1956, doc. nr. 266). Într-adevăr, izolarea politică, diplomatică şi militară a României, începută la sfîrşitul deceniului patru prin erodarea sistemului ei de alianţe, s-a agravat considerabil prin încheierea acestui pact şi a anexei sale secrete[2].

Departe de a stăvili agresiunea Germaniei naziste, pactul Ribbentrop-Molotov a înlesnit realizarea obiectivelor acesteia. În aceeaşi scrisoare către Mussolini, din 25 august, dictatorul nazist conchidea: „Pot să vă spun, Duce, căeu consider că, datorită negocierilor cu Rusia Sovietică, o situaţie complet nouă s-a creat în politica mondială, ceea ce trebuie apreciat a fi cel mai mare cîştig posibil pentru Axă". Protocoalele adiţionale secrete ale tratatelor sovieto-germane din 23 august 1939 şi 28 septembrie 1939 au însemnat violarea flagrantă a suveranităţii, independenţei naţionale şi integrităţii teritoriale a unui şir de state, de la Marea Baltică la Marea Neagră, manifestare tipică a nefastei politici de forţă şi dictat. „*Este necesar* — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu la cel de-al XIV-lea Congres al Partidului Comunist Român — *să nu se uite nici un moment învăţămintele istoriei, faptul că politica de concesii făcute Germaniei naziste, lipsa de unitate a forţelor antifasciste, progresiste, democratice, a popoarelor din Europa au încurajat, de fapt, Germania hitleristă să dezlănţuie cel de-al doilea război mondial, urmărind să-şi asigure dominaţia asupra lumii, aşa cum nu trebuie uitat nici un moment că acordul dintre Germania hitleristă şi Uniunea Sovietică nu a înlăturat pericolul de război...*

De aceea, este necesar să se facă totul pentru a nu se mai repeta ceea ce s-a întîmplat în 1939-1941, pentru a se înlătura pericolul de război şi a se asigura o pace trainică şi justă, egală pentru toate naţiunile lumii!"

Condamnarea răspicată a unor practici atît de nocive păcii, securităţii şi cooperării între state şi naţiuni este una din condiţiile de bază ale eliminării definitive din viaţa internaţională a acelor acţiuni care exprimă dispreţul faţă de dreptul popoarelor de a fi stăpîne pe soarta lor. ■

[1] La 28 septembrie, în urma celei de-a doua vizite a lui Ribbentrop la Moscova, a fost semnat Pactul sovieto-german de prietenie şi frontieră în al cărui prim articol se arăta: „Guvernul U.R.S.S. şi guvernul german stabilesc ca graniţă între interesele reciproce ale celor două state, pe teritoriul fostului stat polonez, linia trasată pe harta alăturată, ce va fi descrisă mai amănunţit în protocolul adiţional". Cu acest prilej au fost modificate unele prevederi ale Protocolului adiţional secret: Lituania a trecut în sfera de influenţă sovietică şi a fost modificată linia de demarcaţie în Polonia.

[2] Vezi şi E. Preda, *Nu trebuie să se uite învăţămintele istoriei privind cel de-al doilea război mondial*, în *Lumea*, nr. 35/1989, pp. 6-7.

PLANSELE NOASTRE

①④ În paginile revistei noastre (nr. 2, 10 şi 11/1989), cititorii au putut urmări informaţiile privitoare la achiziţionarea unor lucrări ale pictorului şi fotografului Carol Popp de Szathmári de către Academia Română, în deceniul patru. Iată cîteva picturi mai puţin cunoscute din această colecţie: ① Peisaj oriental (sus); han şi bazar arab (jos); ④ Şeic arab (sus); imagine din Istanbul în a doua jumătate a sec. XIX (jos)

②③ Alte raritaţi fotografice, puse la dispoziţia revistei — ca şi cele de pe copertele 2-3 — de colaboratorul nostru C. Săvulescu

② (rîndul 1, de sus în jos): Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu şi Stan Popescu, fost voluntar în armata lui Giuseppe Garibaldi; (rîndul 2, de sus în jos): Piaţa Teatrului Naţional din Bucureşti, în 1896; Piaţa Victoriei şi Strada Lipscani din Bucureşti, la sfîrşitul sec. XIX

③ (rîndul 1, de sus în jos): Podul de la Cernavodă în construcţie; Comandamentul armatei române în 1877; Hora victoriei la Plevna; (rîndul 2, de sus în jos): Carol Pop de Szathmári; B. P. Hasdeu şi A. D. Xenopol (**Fotografia — document istoric**, p. 58)

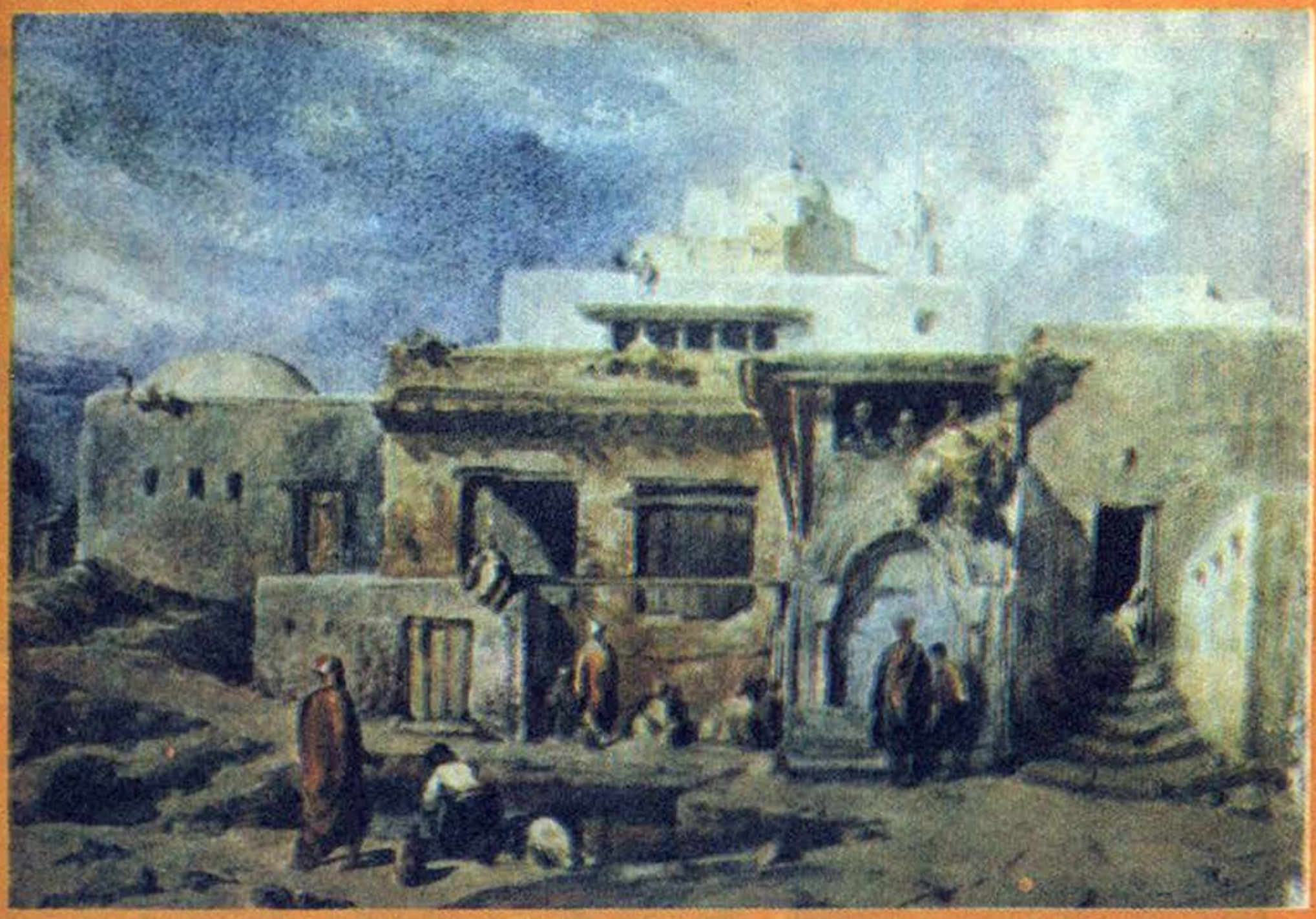

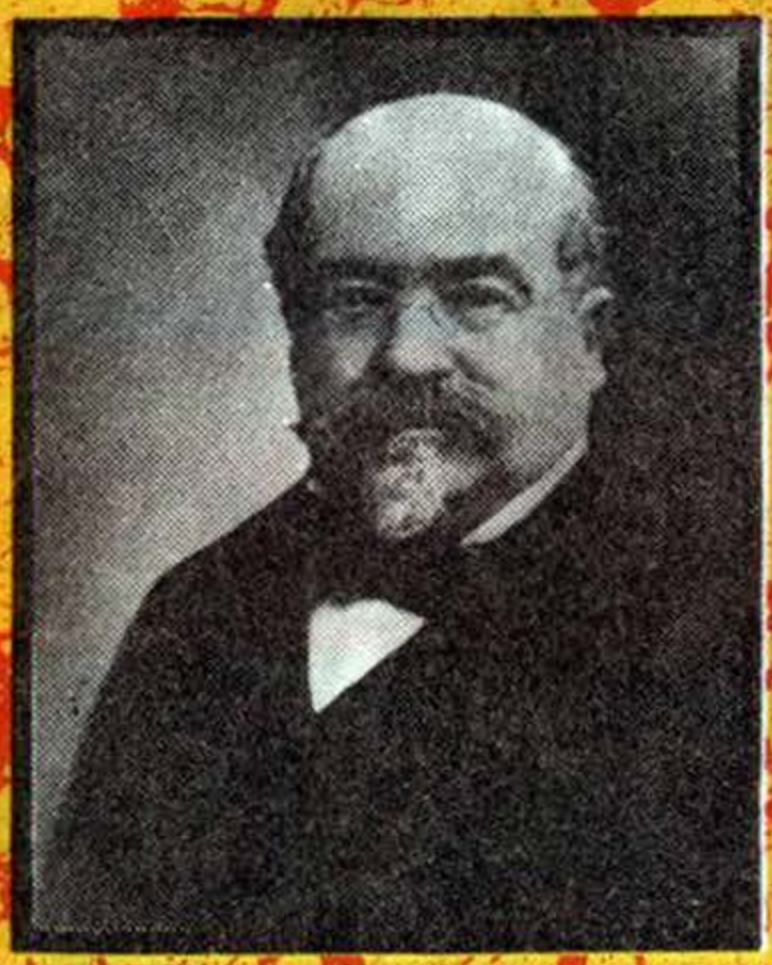

LA WILHELM TELL
MANIFACTURA

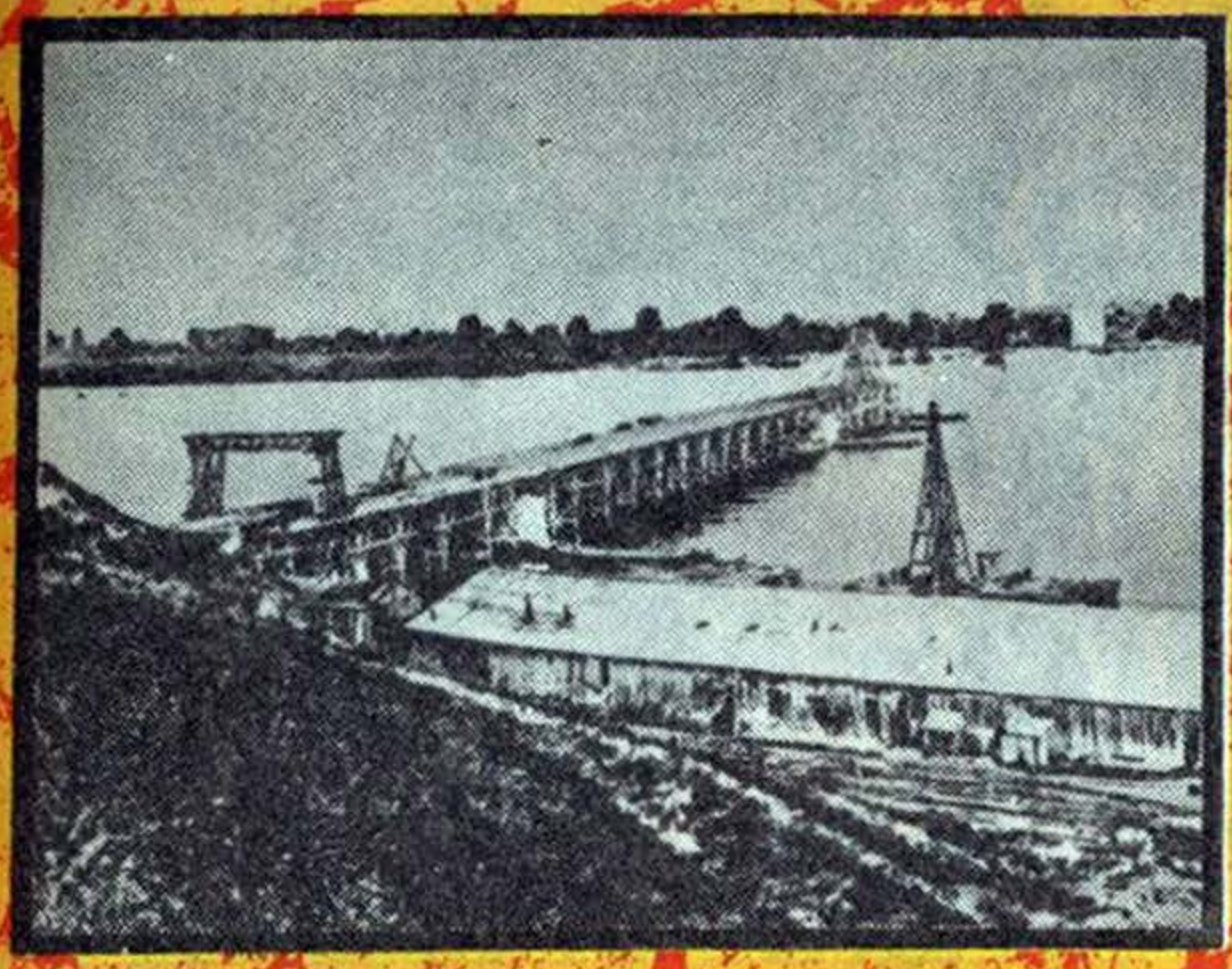

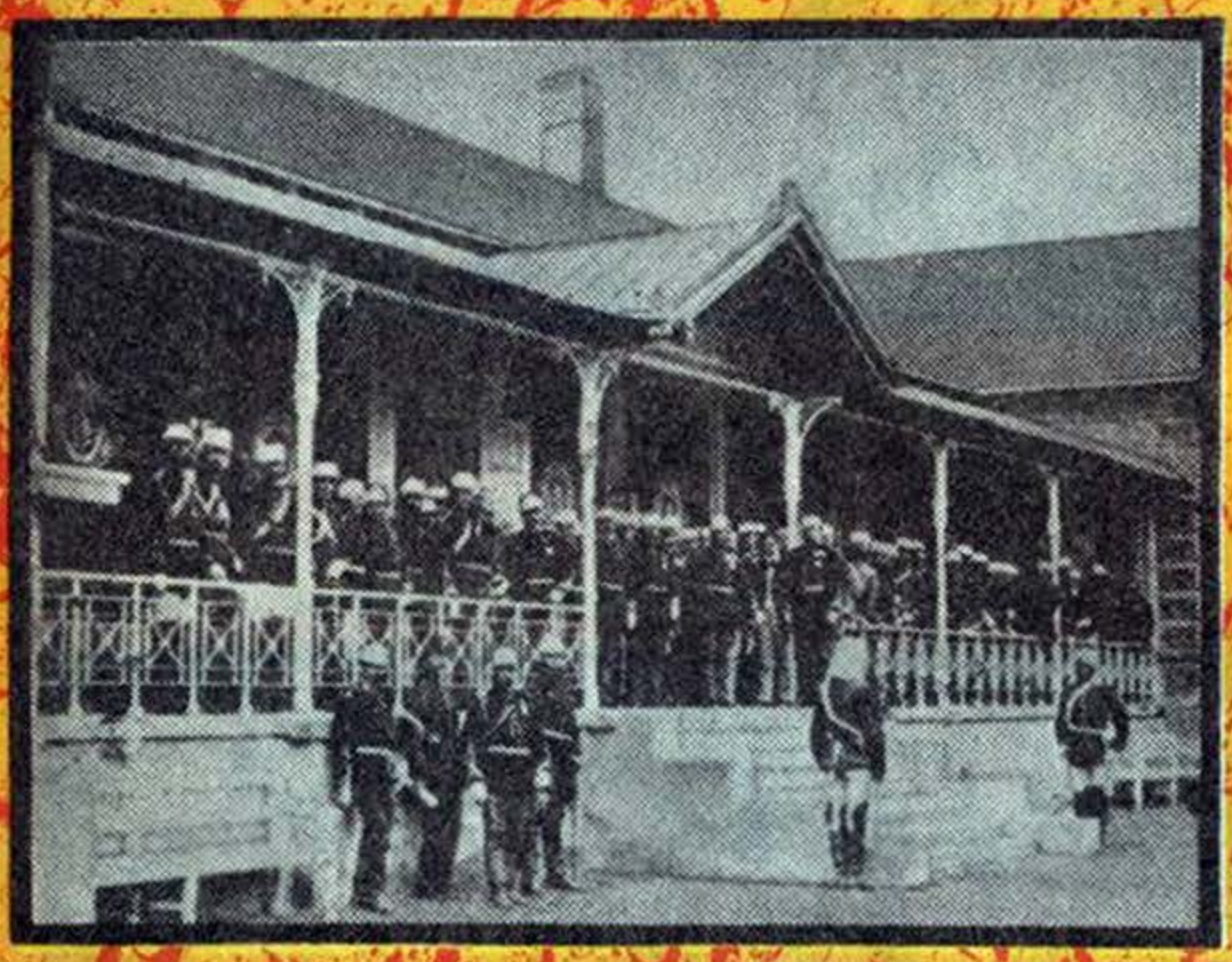

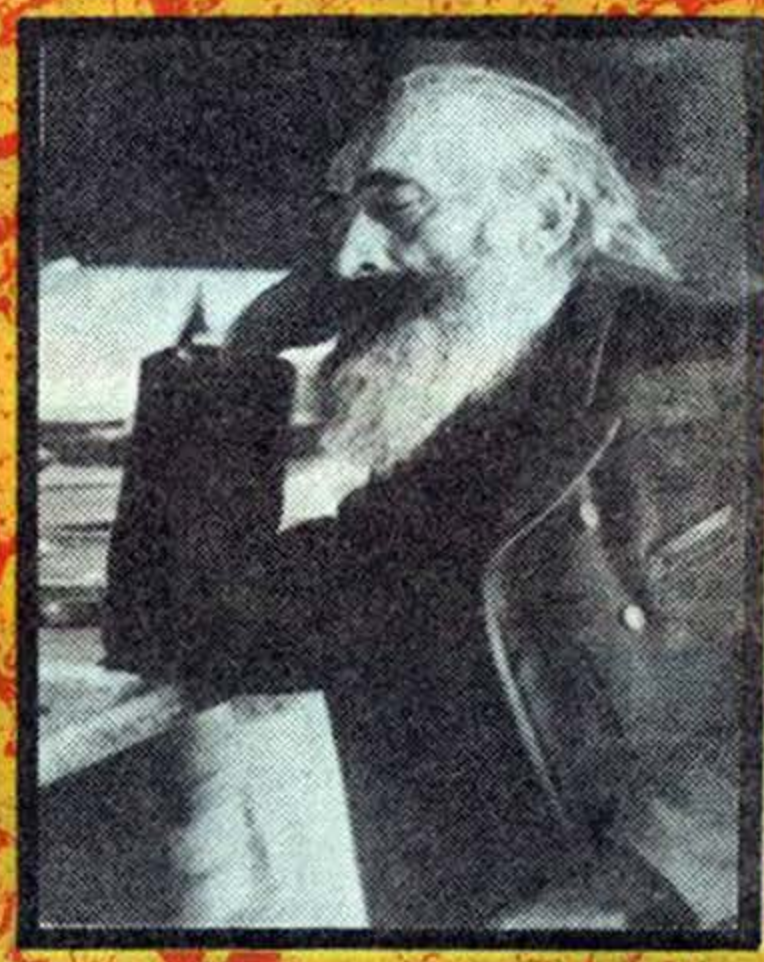

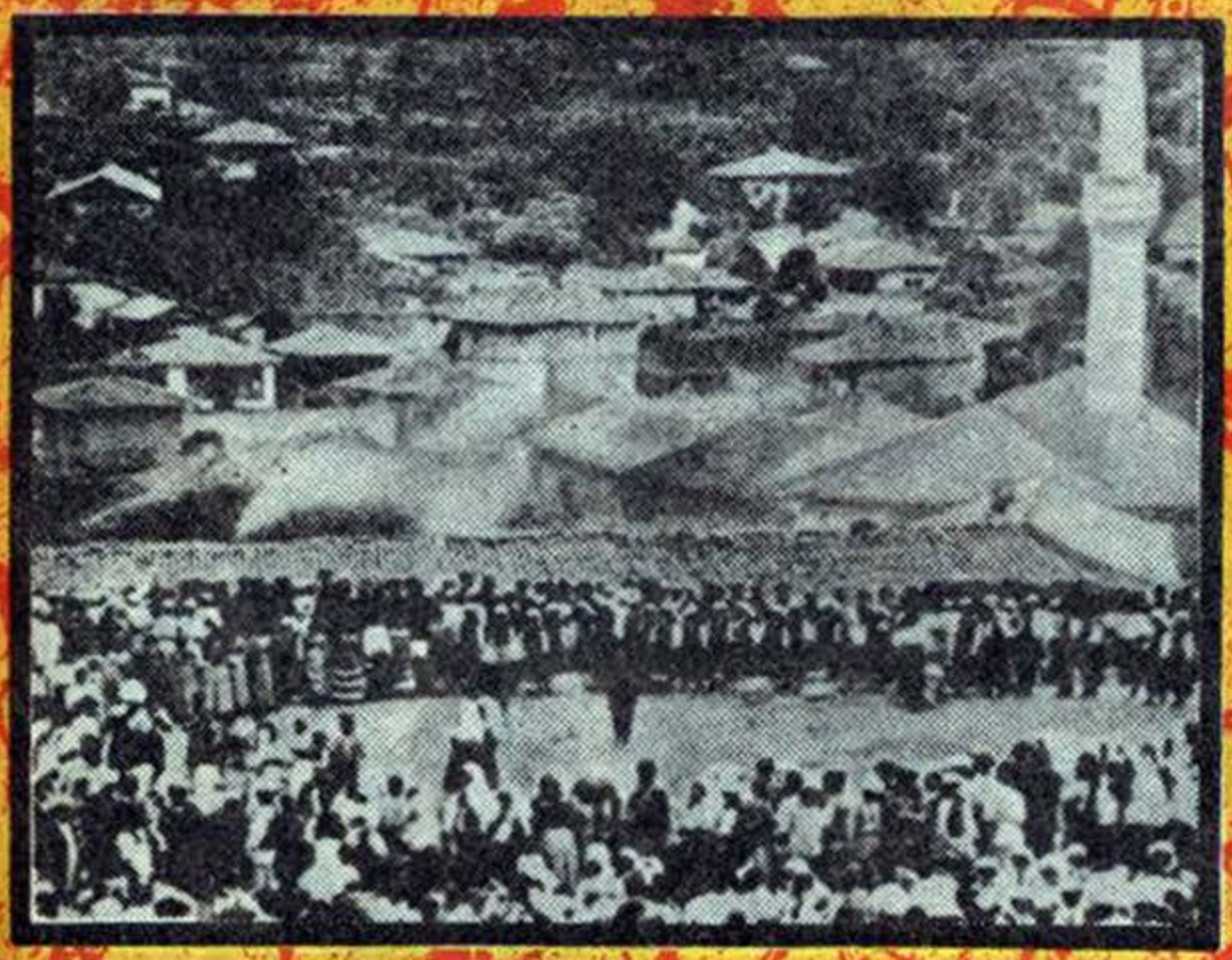

PE URMELE STRĂMOȘILOR (XXXVII)

ION POPESCU-PUȚURI

Studiul evoluției societății omenești din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre, cu necesara și obligatoria perspectivă asupra viitorului, cercetarea istorică este în permanentă prospectare, evoluție, schimbare. Necontenit, noi descoperiri și izvoare se ivesc în calea istoricului, propunîndu-i noi piste de cercetare, ce trebuie urmărite cu stăruință, asemenea filoanelor de metal prețios.

Necontenit, noi și prețioase mărturii ale culturii materiale și spirituale făurite de oameni de-a lungul vremii vin să se adauge celor deja cunoscute, îmbogățind permanent tezaurul de valori al umanității, lărgind considerabil aria cunoștințelor noastre asupra creației culturale. Secole și milenii la rînd, omenirea a crezut că Grecia și Roma antică au deținut apanajul culturii și civilizației. „Se obișnuiește — scria în acest sens Jawaharlal Nehru, care a fost nu numai un mare om politic ci și o personalitate culturală de prim rang — să se considere Grecia antică drept leagănul civilizației europene și s-au scris multe lucrări despre deosebirea fundamentală dintre Orient și Occident. Mie personal lucrul îmi pare de neînțeles; multe din aceste lucrări îmi par confuze, neștiințifice și neîntemeiate pe fapte. Pînă în timpul din urmă numeroși gînditori europeni credeau că tot ce merită atenție își are izvorul în Grecia sau Roma... Cunoașterea mai aprofundată a istoriei a zdruncinat aceste convingeri în mintea unora dintre gînditori... Toate țările și toate popoarele Orientului și Occidentului au avut individualitatea lor și au încercat, fiecare în felul său, să rezolve problemele vieții. Grecia este, în felul ei, originală și splendidă; la fel e și India, China și Iranul".

Au fost cunoscute, apoi, marile construcții de pe Valea Nilului, s-au descoperit și descifrat tăblițele cu scrierea hieroglifică; a fost descoperită marea civilizație de pe Valea Tigrului și Eufratului, a fost descifrată scrierea cuneiformă. S-a crezut că aici, în Sumer și în Egipt, s-a aflat leagănul civilizației omenirii.

La scurtă vreme după ce Heinrich Schliemann identificase presupusul loc al Troiei și găsise bogatul tezaur pe care îl atribuise lui Priam, ieșeau la iveală la Cucuteni, în județul Iași, vestigiile unei strălucite civilizații, pe care arheologi de seamă, precum Hubert Schmidt și alții n-au întîrziat să o asemuiască cu vestigiile din Orientul Apropiat și Mesopotamia. Alte și alte descoperiri făcute în ultimul secol și mai ales în anii de deosebit avînt pentru cercetarea arheologică, pentru știința istorică, pentru întreaga știință românească, operate de largile deschideri ale Congresului IX al partidului, ilustrează — cu extraordinare mărturii — vechimea și strălucirea civilizației ce a înflorit pe aceste meleaguri, ce și-a atras, pe bună dreptate, aprecierea oamenilor de știință de pretutindeni. „Sculptura și ceramica [neolitice] din România — consemna în lucrarea *Pietrele Daciei vorbesc* arheologul american Paul MacKendrick — au acea neasemuită frumusețe pe care nu o mai întîlnim decît la produsele din Bazinul Mării Egee... Putem afirma, fără riscuri, că în cultura autohtonă [românească] se înregistrează două momente de vîrf: unul în epoca neolitică, celălalt în timpul statului dac independent". „Statuetele lucrate în teracotă neagră, lucioasă — scria tot el, referindu-se la «Gînditorul» și soția lui, descoperite în anul 1952 lîngă Cernavodă — n-au decît treisprezece centimetri înălțime, dar sînt înzestrate cu o mare forță expresivă... Lăsînd deoparte realismul arhaic și simplitatea liniei, demnă de invidia oricărui sculptor modern..., descoperim o dimensiune spirituală neîntîlnită în arta de pînă atunci și rareori atinsă după aceea", iar despre o altă remarcabilă descoperire — sanctuarul de la Căscioarele[1] — consemna: „Sanctuarele, cu acoperișurile în două ape, împodobite cu ornamente *(acreteria)* pe coamă și la marginile frontonului, prezintă un rafinament arhitectonic pe care templele grecești îl vor atinge după mai bine de o mie două sute de ani".

Nu era însă numai rafinamentul artistic. Era și înalta măiestrie tehnică, concretizată în punerea în aplicare a unor complicate tehnologii de obținere a unor coloranți chimici, ori de atingere a unor temperaturi înalte de ardere a ceramicii, cum au dovedit-o cercetările altui om de știință american, Linda Ellis, cu valoroase studii definitivate la Harvard și publicate la Oxford, dedicate special ceramicii neolitice din România[2].

După ce străbătuseră întreaga lume, evidențiind aportul fiecărui continent, al fiecărei zone geografice la marele tezaur de înțelepciune și civilizație al omenirii, cercetările reveneau în bătrîna și vechea Europă.

Vechea Europă...

Noțiunea nu are numai o nuanță romantică, menită să sugereze obîrșia străveche a viețuirii omenești din acest continent. Vechea Europă definește un loc geografic concret, cuprinzînd teritoriul pe care oamenii antichității îl includeau în hotarul „oikumenei" — adică a lumii cunoscute de ei atunci. Europa era lumea greco-tracă, cu insulele Egeei și cursul maiestuos al Dunării, numită Istru în anti-

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5/1972; 4.5/1985.

chitate, era Olimpul, socotit lăcaș de zei și Carpații, dincolo de care se situau pămînturile hiperboreenilor. Crobizii, trizii și cetatea Orgame — neamuri și pămînturi ale tracilor — scria Hecateu din Milet, considerat „părintele" geografiei antice, așa cum Herodot este socotit „părintele" istoriei, erau „în Europa". „Fluviul Istru — scria, la rîndul său, poetul Pindar — curge prin ținuturile multor neamuri ale Europei și își are izvoarele în țara hiperboreenilor". Pămîntul de la Dunăre și Mare, stăpînit dintotdeauna de geto-daci era, așadar, parte integrantă a Europei, așa cum o cunoșteau anticii. A Vechii Europe, deci. „E nevoie să mai amintesc de gurile Istrului cu șapte brațe,/de apele care le aduc Tanais, Tyras cel galben, Hypanis și Novas? / Sau ce golf mare deschid apele meotice?!... Într-o parte Pontul lovește cu apele sale Europa cu țărmurile ei sinuoase,/ iar într-alta, Asia, fiind încovoiat în formă de arc scitic", scria poetul Valerius Flaccus în poemul său intitulat *Argonauticele*.

Argonauții legendari străbătuseră acest pămînt al Europei, unul dintre ei — Euphemus — fiind chiar fiul Europei, căci în imaginația mitologiei antice, Europa era personificată, socotită ca una dintre Oceanide, adică fiică a lui Oceanus și a zeiței Tethys. Teritoriul țării noastre făcea parte, așadar, din Vechea Europă, dar nu oricum, ci — așa cum precizează reputata cercetătoare americană, Marija Gimbutas, în prefața la ediția românească a lucrării ei *Civilizație și cultură* — „România este *vatra* [s.n.] a ceea ce am numit Vechea Europă, o entitate culturală cuprinsă între 6500-3500 î.e.n., axată pe o societate matriarhală, teocratică, pașnică, iubitoare și creatoare de artă, care a precedat societățile indo-europene patriarhale de luptători din epocile bronzului și fierului".

Să ne oprim, succint, asupra considerentelor ce o determină pe distinsa cercetătoare de peste Atlantic să ajungă la această concluzie de deosebită importanță pentru înțelegerea evoluției noastre istorice. Prin anul 7000 î.e.n. — așa cum o arată descoperirile arheologice, care, precizează Marija Gimbutas, „asociate datărilor cu radio-carbon, au făcut posibilă înțelegerea importanței culturii «vechi europene», o cultură a unei societăți de agricultori", cuprinzînd regiunea danubiană, Adriatica, insulele din Marea Egee și sudul Italiei (adică ceea ce azi definim îndeobște sub termenul de sud-estul Europei) — populația acestei întinse zone a trecut la un stadiu economic nou, acela de „producătoare de alimente". Transformarea oamenilor din vînători și culegători în păstori și cultivatori ai pămîntului a avut consecințe dintre cele mai benefice asupra culturii și civilizației omenirii. Stabilitatea de locuire — condiție obligatorie a agriculturii —, a marcat apariția unor așezări evoluate, inclusiv cu caracter urban; evoluția spirituală a determinat apariția templelor, a mormintelor dotate cu obiecte de cult și figurine, al căror număr de aproape treizeci de mii, scrie Marija Gimbutas, „sînt dovada că existau o viață religioasă organizată și o structură foarte dezvoltată a ceremonialului".

Figurinele de lut găsite în număr mare indică unele afinități cu cele cunoscute din Mesopotamia, dar, consideră, pe bună dreptate, Marija Gimbutas, apariția lor în arealul Vechii Europe nu este și nu poate fi un rezultat al „importurilor" și „migrației" din această zonă: „Insistența cu care orientaliștii explică schimbările culturale prin termenii de «importuri» și «migrații» trebuie privită ca nejustificată. Nu se poate demonstra că schimburile culturale în discuție ar fi fost datorate migrațiilor, ci, mai degrabă, schimburilor reciproce de idei prin intensificarea comerțului și comunicațiilor". Observația autoarei are o deosebită importanță, relevîndu-ne nouă, celor ce ne pregătim să trecem în mileniul III al erei noastre, ce rol însemnat au jucat, în istoria omenirii, încă de acum zece mii de ani (și, de bună seamă, și de mai înainte), schimburile de idei, de cunoștințe și de experiență de viață dintre oameni. Și nu putem să nu remarcăm cît de actual răsună un asemenea proces și azi, după atîtea și atîtea pustiitoare conflagrații, după atîtea și atîtea încercări de a impune cu forța felul de a gîndi al unui grup uman asupra altuia.

Felurite puteau fi căile acestei colaborări. Factorul stimulator poate să fi fost navigația maritimă — în Mediterana, Adriatica, Marea Egee și acea mare întunecoasă la culoare, greșit definită de greci ca „neospitalieră" — Axecinos. Poate calea de legătură să se fi petrecut în căutarea surselor de obsidian — roca atît de necesară oamenilor de atunci pentru a-și confecționa uneltele și armele. De bună seamă, într-o zi cercetătorii vor găsi cea mai bună dintre explicații. Esențial este că dintotdeauna, după cum se vede, oamenii au găsit puntea spre a putea comunica, au găsit căi pentru a-și împărtăși gîndurile, cunoștințele. Această comunicare a fost posibilă prin viu grai, iar atunci, cînd legăturile directe nu s-au putut efectua, omul a găsit soluția cea mai potrivită — scrierea.

„Schimbul continuu de idei și comerțul dintre Balcani și centrul Anatoliei — subliniază autoarea — sînt evidențiate de numeroase obiecte din piatră și os, cum ar fi spatule de os, copci pentru cingătoare, pandantive mici din nefrit, securi în miniatură și dălți. Alte obiecte îndeaproape înrudite,

Cele trei tăbliță de la Tărtăria — cele mai vechi mărturii ale utilizării scrierii în sud-estul Europei (5300-5200) î.e.n. ...

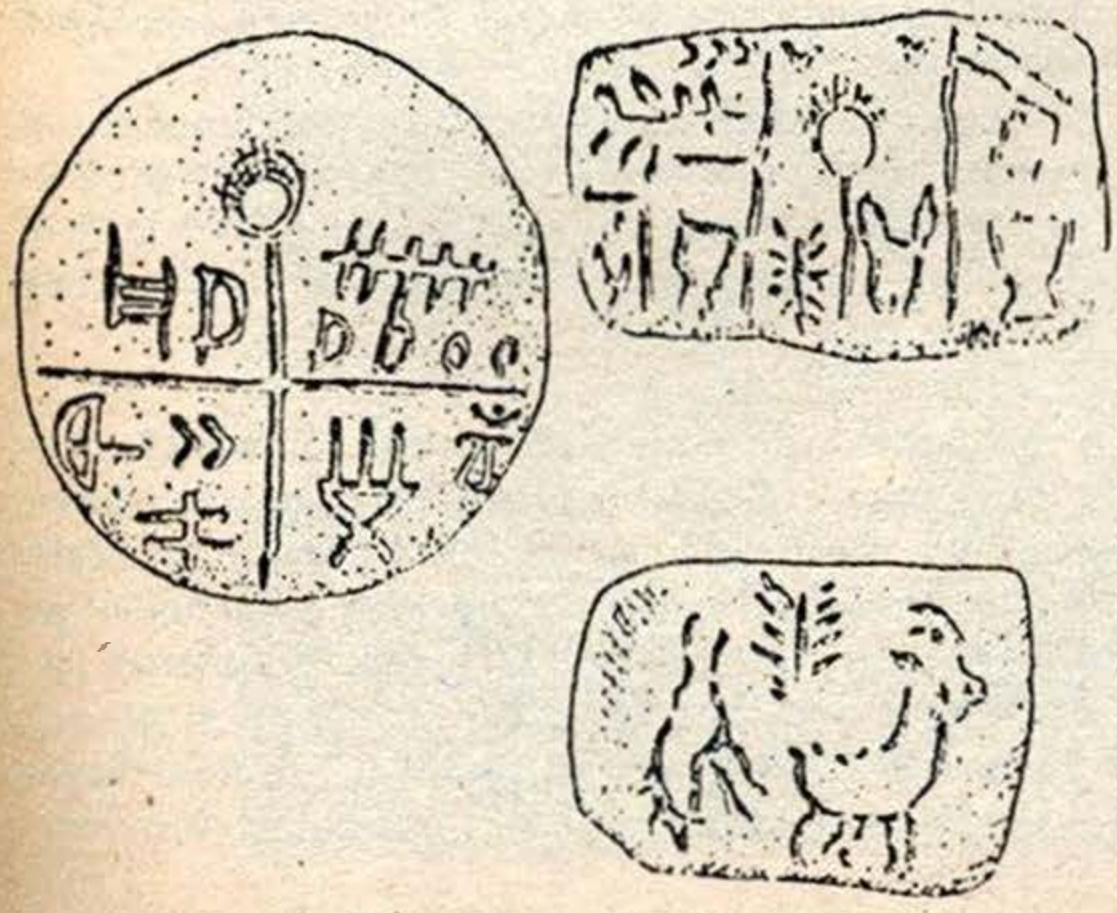

aparţinînd în mod evident activităţilor ceremoniale sau rituale. includ felurite sigilii purtînd ideograme de acelaşi fel, figurine omeneşti sau animaliere, vase cu reliefuri sugestive reprezentînd măşti de divinităţi". Acest mod de comunicare prin intermediul imaginii desenate era foarte vechi. Să ne gîndim, de exemplu, la picturile rupestre ale oamenilor paleoliticului. Cu timpul însă imaginile au căpătat un sens tot mai bine exprimat. mai coerent: desenele s-au înlănţuit, transformîndu-se în scriere pictografică, apoi, prin schematizarea acesteia, ideile au căpătat un sens şi mai clar: scrierea a devenit ideografică.

A fost, desigur, un proces îndelung şi dificil. Iscusinţa omenească însă a biruit. „Pînă pe la 5000 î.e.n. — arată M. Gimbutas — cultura «veche europeană» se cristalizase în numeroase variante regionale care prezintă tradiţii bine dezvoltate în arta ceramicii, în arhitectură şi în organizarea cultică, fiind deci justificată utilizarea termenului de «civilizaţie». «Vechii europeni» formau aglomerări de populaţie adesea reprezentate de mici aşezări urbane — o situaţie care implica în mod inevitabil apariţia unor instituţii religioase şi de conducere. Ei au ajuns să folosească o scriere *rudimentară* [s.n.] şi s-au specializat în meşteşuguri. De asemenea, au descoperit utilizarea metalelor, prelucrînd aurul şi cuprul pentru producerea ornamentelor şi a uneltelor".

Sanctuarul de la Căscioarele — descoperit pe o insulă a unui lac din apropierea Bucureştilor —, modelele de temple aparţinînd culturilor Boian, Cucuteni ş.a. pe o arie mai întinsă ilustrează bogata viaţă spirituală pe care o desfăşurau cei vechi. Dar construcţiile — unele cu două nivele — pe care le sugerează aceste modele nu sînt unicul exemplu al culturii şi civilizaţiilor. Figurinele de lut sînt bogat ornamentate, sugerîndu-ne varietatea veşmintelor masculine şi feminine. În aceste figurine, ca şi în picturile şi reliefurile de pe vasele rituale este de presupus că locuitorii acelei vremi, „vechii europeni", au recreat lumea lor reală, ori au descris formele lor de cult. Marea cantitate de figurine — consideră Marija Gimbutas — era destinată unor spectacole dramatice periodice ale unor mituri.

În contextul existenţei templelor şi al celorlalte mărturii arheologice, apariţia scrisului nu poate fi deci surprinzătoare. Autoarea relevă semnificaţia descoperirilor făcute în anul 1961, la Tărtăria, localitate aparţinînd complexului cultural Turdaş-Vinča — după numele celor două localităţi în care, încă de la sfîrşitul veacului trecut, fuseseră, puse în evidenţă vestigiile unei bogate culturi materiale. La finele sec. XIX, descoperirile de la Turdaş — fragmente de idoli şi bucăţi de ceramică avînd pe ele diferite însemne, au fost interpretate ca o veche scriere, autoarea studiului, Szófia Torma, fiind de părere că ar fi aparţinut unui grup de populaţie originar din Mesopotamia. Era încă perioada în care cercetarea rămînea tributară influenţelor sumeriene, considerate ca decisive pentru evoluţia culturii în Europa. În 1961, la Tărtăria au fost însă descoperite trei tăbliţe, avînd imprimate pe ele diferite reprezentări şi semne, a căror semnificaţie nu mai putea fi pusă în nici un fel la îndoială: ne aflăm în faţa unei scrieri — cea dintîi de pe teritoriul Vechii Europe — ce trebuie datată la sfîrşitul mileniului VI î.e.n. Ne aflăm, totodată, apreciază autoarea, în faţa unei descoperiri care „a revoluţionat concepţia privind apariţia scrierii în sud-estul european". Studierea acestor tăbliţe, precum şi a altor piese specifice culturii Turdaş îngăduie reconstituirea cîtorva dintre semnele liniare ale acestei scrieri pe care Gimbutas o numeşte „veche europeană" şi pe care o reproducem după lucrarea amintită.

Eforturile cercetărilor nu au putut duce, pînă în prezent, la descifrarea mesajului înscris pe aceste tăbliţe. Foarte probabil, într-o zi — aşa cum atîtea taine ale omenirii au fost dezvăluite — şi acest mesaj va putea fi interpretat, cît mai aproape de ceea ce au intenţionat să ne transmită cei ce l-au realizat. Şi totuşi, tăbliţele de la Tărtăria, ca şi celelalte fragmente ale culturii Turdaş, ca şi minunatele figurine de la Cernavodă, ori splendidele piese de ceramică ale culturilor Cucuteni, Vădastra, Boian, Hamangia ne transmit un tulburător mesaj. El poate fi descifrat din întreg complexul de mărturii arheologice ale acelui timp. „În Vechea Europă — subliniază autoarea la care ne-am referit — nu existau fortificaţii elaborate şi nici arme de luptă. Absenţa reprezentărilor privind o societate războinică... reflectă o structură socială" în care toţi membrii — bărbaţi şi femei — activau în mod egal pentru binele comun..

„A fost — conchide Marija Gimbutas — o perioadă de reală armonie, în deplin acord cu energiile creatoare ale naturii". Splendidele creaţii materiale şi spirituale pe care ni le-au transmis oamenii neoliticului din Vechea Europă ni se înfăţişează, aşadar, ca un mesaj privind semnificaţia creaţiei paşnice, a colaborării şi conlucrării dintre oameni. Este, poate, lecţia cea mai de seamă pe care ne-o oferă trecutul. ■

...şi cîteva din semnele liniare aparţinînd scrierii „vechi europene", identificate pe figurine, vase de cult şi alte obiecte rituale, caracteristice culturii Turdaş-Vinča

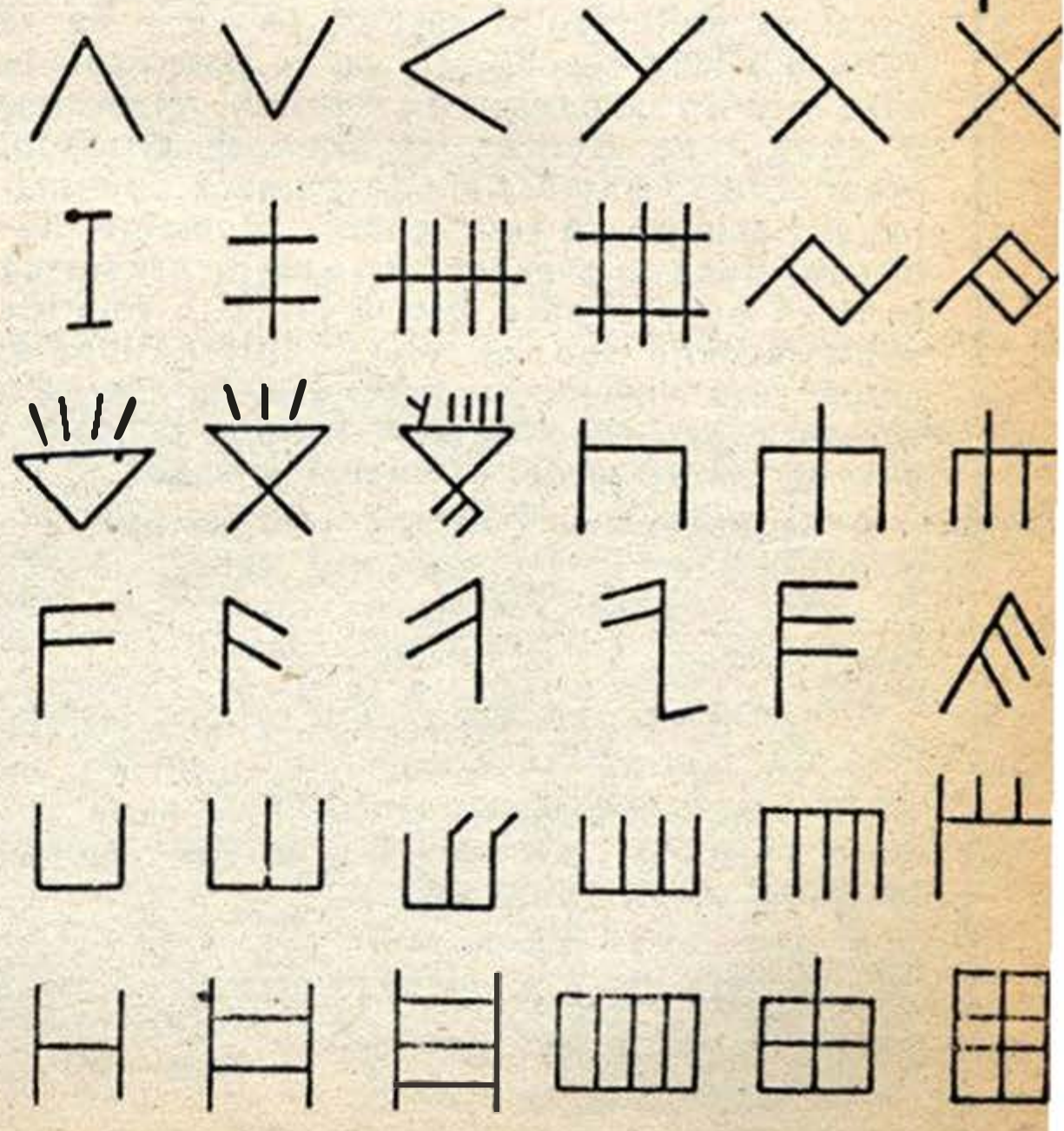

RADU R. ROSETTI:

alte pagini de jurnal

Pe măsură ce trec anii ce ne despart de cel de-al doilea război mondial, se conturează din ce în ce mai deplin responsabilităţile, ocaziile pierdute în stăvilirea agresorilor fasciști şi revizioniști, abandonarea ţărilor mici de către marile puteri. Ies la iveală stările de spirit care au condus spre o decizie sau alta, precum şi cele ce se petreceau în culisele politice, diplomatice, militare ale evenimentelor de mult cunoscute.

Iată spre exemplu (după însemnările secretarului particular al ministrului de externe englez) o serie de amănunte privind felul cum s-au reflectat în cercurile politice britanice faptele ce au jalonat agresiunea fascistă italiană contra Albaniei[1], moment cu care continuă în acest număr al revistei Magazin istoric paginile inedite din jurnalul generalului Radu R. Rosetti.

Primele zvonuri despre o lovitură italiană împotriva Albaniei au parvenit la Foreign Office la 4 aprilie 1939. Vineri, 7 aprilie, în vreme ce guvernul englez şi întreaga lume aflau că trupele italiene debarcaseră pe ţărmul albanez, iar vasele de război bombardau localităţi albaneze, însărcinatul cu afaceri al guvernului mussolinian la Londra, Crolla, venea în audienţă la ministrul englez de externe, Lord Halifax, cu un mesaj personal al dictatorului fascist, în care nu se sufla o vorbă despre cele ce se petreceau la acea oră în Albania. În schimb, Mussolini îl anunţa pe Halifax că studiase discursul premierului Chamberlain în Camera Comunelor şi-i asigura că soluţionarea problemei italo-abisiniene va avea loc într-o asemenea formă încît să nu provoace nici o criză în relaţiile anglo-italiene sau în viaţa internaţională. După cum vedem, un procedeu tipic pentru agresori, procedeu deseori întîlnit în preludiile la cel de-al doilea război mondial.

Abia în noaptea de vineri spre sîmbătă s-a trimis o telegramă guvernului italian în care se arăta că dacă relatările despre debarcarea în Albania se confirmă, s-ar dovedi că independenţa şi frontierele acestei ţări sînt ameninţate, în ciuda înţelegerii anglo-italiene (din 16 aprilie 1938, care reconfirma un Gentlemen's Agrement dintre cele două ţări din 7 ianuarie 1937, privitor la statu-quo-ul în zona mediteraneană).

A doua zi, 8 aprilie, are loc o întrunire ministerială la Londra, la care iau parte doar 10 membri ai guvernului. „Premierul Chamberlain se află încă la pescuit în Scoţia şi el nu intenţionează să se înapoieze în Capitală în acel moment", notează cu subtilă ironie Oliver Hardy, autorul însemnărilor. Şi tot el consideră că acţiunea Italiei este răspunsul ei la absorbirea Cehoslovaciei de către Hitler. „Această acţiune va contribui la trezirea opiniei publice mondiale (şi în mod special a celei engleze) asupra faptului că Mussolini este la fel de dăunător ca şi Hitler. Şi aceasta va fi bine. Dar ne este imposibil să facem ceva spre a-i opri; ne este de asemenea imposibil să facem ceva pentru Iugoslavia. Singurul nostru răspuns poate fi să organizăm o alianţă cu Grecia şi Turcia. Cu Polonia la un capăt şi cu Turcia la celălalt, noi putem construi frontul nostru anti-Axă, incluzînd România şi Grecia.

Este rău pentru primul ministru, căci cealaltă orientare a sa spre conciliatorism se dovedeşte acum a fi falimentară" (The Diplomatic Diaries of Oliver Hardy 1937-1940, pp. 275-277).

La 9 aprilie Winston Churchill, unul dintre liderii conservatori aflat atunci în afara guvernului Chamberlain, critic acerb al politicii de conciliatorism în faţa dictatorilor fascişti şi adversar ireductibil al revanşismului german încă înainte de venirea lui Hitler la putere, îi scria premierului, avertizîndu-l despre gravele consecinţe ale ultimelor evenimente asupra situaţiei din regiunea de sud-est a Europei. „Ceea ce este acum în joc nu este nimic mai puţin decît întreaga Peninsulă Balcanică. Dacă aceste state rămîn expuse presiunii Germaniei şi Italiei, în vreme ce noi apărem, aşa cum ele îşi vor da seama, incapabili de acţiune, ele vor fi silite să-şi aranjeze în termenii cei mai buni relaţiile cu Berlinul şi Roma. Cît de deznădăjduită va deveni atunci poziţia noastră". La 13 aprilie, în şedinţa Parlamentului în care guvernul britanic acorda cunoscutele garanţii României (Al. Cretzeanu, secretarul general în Ministerul afacerilor externe, însoţit de V.V. Tilea vizitaseră la 10 aprilie, după atacarea Albaniei, pe ministrul de externe englez în acest scop), Churchill spunea cu un sarcasm necruţător: „Obicelui britanic al weekendului, marele respect pe care britanicii îl au pentru sărbători care coincid cu calendarul bisericii sînt obiect de studiu în străinătate. Vinerea mare (ziua în care fasciştii italieni s-au năpustit asupra Albaniei) a fost de asemenea cea dintîi zi în care Parlamentul a luat vacanţă. Se ştie, totodată, că în acea zi

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1989.

flota britanică se deplasa pe un traseu de rutină anunțat cu mult înainte. Ea se afla dispersată în diferite colțuri ale lumii. Pot totuși să susțin că dacă flota noastră ar fi fost concentrată și ar fi navigat în partea sudică a Mării Ionice, aventura albaneză nu ar fi avut loc niciodată.

După 25 de ani de experiență în timp de război și de pace, eu sînt încredințat că British Intelligence Service e cel mai bun serviciu de acest fel din lume. Dar după cum am văzut atît în cazul subjugării Boemiei, cît și cu ocazia invaziei din Albania, miniștrii noștri nu aveau nici o supoziție și, cu atît mai puțin, vreo convingere despre ceea ce se va întîmpla. Eu nu pot să cred că aceasta este vina Intelligence Service-ului".

Tot în aceeași ședință Churchill afirma, ținînd seama de cele petrecute în Albania: „Cele patru țări balcanice ar forma împreună cu Turcia un grup formidabil. Dacă ele se unesc nu trebuie să se teamă de nimic. Ele își vor salva popoarele de ororile unui nou război și, datorită ponderii stabilizatoare a puterii lor, vor putea foarte bine juca un rol hotărîtor cînd se va pune problema evitării unei catastrofe generale. Dacă se lasă divizate, dacă abandonează fie și pentru o clipă acest principiu simplu conform căruia Balcanii aparțin popoarelor balcanice, vor trece încă o dată prin aceleași încercări îngrozitoare care le-au sfîșiat și devastat profund în timpul marelui război și ai războaielor balcanice precedente. Noi nu vrem să ne asociem pentru a declara război, noi vrem să ne asociem pentru a ne apăra. Asocierea noastră nu trebuie să fie îndreptată decît împotriva unui eventual agresor. Aceasta nu este o crimă, ci o datorie, un act înțelept. Dacă Germania nu vrea război, dacă ea nu vrea să impună nimănui hotărîrile și voința sa prin forță, nu are decît să intre în uniunea noastră. Nici nu cerem mai mult decît să-i dăm toate asigurările capabile să-i potolească temerile".

Am amintit cîteva momente din lunga cursă ce a dus la marea conflagrație. Valoarea lor stă în faptul că dezvăluie noi și noi fațete ale lecțiilor unei istorii cu un deznodămînt tragic, cărula i-a căzut victimă în urmă cu aproape cinci decenii și țara noastră.

Cristian POPIȘTEANU

1939

7 aprilie[1]. Veștile date de Radio la ora 14 sînt îngrijorătoare. Italia, imitînd Germania, vrea să impună Albaniei o vasalitate mai deplină. Ce vor zice sîrbii și grecii, amenințați direct prin o stăpînire italiană în Albania? Radio-Londra, ascultat la ora 20 și Radio-București la ora 21 și Radio-Berlin, imediat după aceea, nu aduc lămuriri...

8 aprilie. După-amiază, Al. Lapedatu, care venise să mă vadă dimineața, vine să mă ieie cu automobilnl. Ne ducem la Poiana [Poiana Brașov], unde, după ce vizităm căsuța ce și-a clădit acolo, ne plimbăm și vorbim de una și de alta... Îmi spune că știe de la B. Știrbey, cum că acesta a spus odată lui I.I.C. Brătianu că ar trebui să se gîndească la desemnarea succesorului său la conducerea partidului liberal. După o trecere de vreme, Ionel Brătianu a spus lui Știrbey că s-a gîndit și că Vintilă Brătianu este cel indicat. Știrbey a comunicat asta regelui Ferdinand și a sfătuit pe Brătianu să comunice desemnarea lui Vintilă lui Al. Constantinescu[2] și lui I.G. Duca, ceea ce Ionel a făcut, acceptînd cei doi această desemnare. Totuși, I.G. Duca a încercat o intrigă în momentul morții lui Ionel și de aceea s-a reformat chiar în acea dimineață ministerul [guvernul], punîndu-se pe Vintilă prim-ministru [la 24 noiembrie 1927]. I.G. Duca [care a rămas ministru de interne] a avut neobrăzarea să imputе lui Știrbey nenumirea sa (a lui Duca) ca prim-ministru, dar Știrbey i-a închis gura, aducîndu-i aminte că convenise față de Ionel la această desemnare (Duca nu știa că Știrbey știa aceasta). G. Mîrzescu[3] ar fi fost, după Lapedatu, mai bun șef de partid și de guvern ca I.G. Duca și ar fi fost rănit de preferința ce-i arăta I.I.C. Brătianu lui Duca.

Vorbim apoi de Academie și de ale Academiei. Îl întreb dacă s-a gîndit la cine trebuie

[1] Precizăm că în redarea textului am adoptat normele ortografice actuale, iar întreruperile au fost marcate prin trei puncte; cuvintele între paranteze drepte ne aparțin, ca și notele din subsol.

[2] Alexandru Constantinescu (1859-1926), jurist, membru marcant al Partidului Național-Liberal, de mai multe ori ministru în diverse cabinete liberale.

[3] Gheorghe Gh. Mîrzescu (1876-1926), jurist, om politic liberal, fondatorul ziarului *Desteptorea* (Iași), vicepreședinte al Camerei Deputaților (1916), ministru în mai multe guverne liberale.

Trupe italiene debarcă într-un port albanez

Autorul jurnalului susține în ședință publică a Academiei Române comunicarea despre Crucea Roșie în războiul din 1877

ales ca vicepreşedinte din partea Secţiunii istorice în Delegaţie, în locul său, în cazul cînd va fi el ales secretar general. Nu. Parcurgem lista membrilor Secţiunii istorice; cel mai indicat este Andrei Rădulescu. Lapedatu este de părere să vorbim şi cu Nistor.

El este de părere, ca rezultat al experienţei făcută cu prilejul concentrării de acum, ca să începem (cu cele 20 de milioane ce vom avea disponibile la finele anului) clădirea noului local pentru bibliotecă, clădind adăposturi contra bombardamentului aerian în partea ce va veni sub subsolul acelei biblioteci, adăposturi, atît pentru adăpostirea colecţiilor mai de preţ cît şi pentru personal. Sînt de acord, însă zic că planul lui Duiliu Marcu[1] trebuieşte modificat, aşa ca actuala clădire (cea terminată acum doi ani) să fie cuprinsă în noua clădire. E de aceeaşi părere.

El rămîne la Poiană; eu mă întorc la Braşov.

Veştile date de Radio: ocuparea de Italia a Albaniei, aderarea Spaniei la blocul anticomunist[2], măsurile de primă siguranţă luate de Olanda, supărarea nemţilor din cauza înţelegerii anglo-polone[3] sînt indicii clare că germano-italienii se pregătesc de atac şi că-şi iau măsuri pentru a porni războiul în cele mai bune condiţiuni pentru dînşii. În special, în Mediterana, situaţia flotelor anglo-franceze a devenit mai grea.

9 aprilie. Radio-Londra spune că a fost o şedinţă a lui War Committee [denumirea oficială era Imperial Defence Committee: Comitetul imperial al apărării] şi că regele Belgiei a iscălit un decret pentru rechiziţionarea mijloacelor de transport [decretul a fost într-adevăr semnat la 9 aprilie]. Seamănă a pregătire de război. Activitate mare diplomatică la Londra, azi, zi de Paşti! Importante lucruri trebuiesc să fie pe cale pentru ca englezii să lucreze în ziua de Paşti.

Aici [la Braşov] zi frumoasă, a cărei linişte e tulburată numai de bubuitul salvelor ce se trag de pe dealurile înconjură-

[1] Duiliu Marcu (1885-1966), arhitect, profesor universitar, membru al Academiei Române; este autorul proiectelor unor clădiri realizate în Capitală (Biblioteca Academiei, Hotelul Athénée-Palace, Palatul din Piaţa Victoriei) şi Timişoara (Opera şi Institutul Politehnic).

[2] Pactul anticomintern.

[3] Are în vedere reacţia nazistă la convorbirile de la Londra (4-6 aprilie 1939) ale ministrului de externe polonez J. Beck, soldate cu transformarea garanţiei unilaterale britanice din 31 martie într-un pact temporar de asistenţă mutuală (unul permanent, după cum s-a anunţat, urma să fie încheiat după stabilirea detaliilor documentului).

toare după un vechi obicei[4] — parcă ar fi un preludiu al războiului. M-am gîndit mult zilele acestea la situaţia mea faţă de Crucea Roşie şi cu cît mă gîndesc mai mult cu atît mă conving că trebuie să plec definitiv. Amestecul Ministerului sănătăţii, schimbările ce voiesc a face toţi nu sînt lucruri ce aş putea suferi şi aceasta ar duce la neînţelegere ce nu-şi are rostul acum.

Costinescu, mai suplu, poate găsi mijlocul de a împăca lucrurile şi de a duce tîrîş-grăpiş Crucea Roşie. Apoi starea sănătăţii mele nu-mi îngăduie, o simt, să fac sforţarea neîncetată ce ar cere participarea la conducerea Crucii Roşii, participare ce ar cere nu numai lupta cu factorii exteriori, dar şi luptă în conducerea interioară a Crucii Roşii, luptă ce ar fi impusă de adînca deosebire de vederi — în privinţa chipului de conducere — dintre Costinescu şi alţi membri din Comitetul de direcţie, pe de o parte, şi mine, de alta.

11 aprilie. Lapedatu vine să mă ieie dimineaţa şi mergem împreună la L. Mrazec[5].

Firește, se începe prin a se vorbi de situaţiunea actuală. Lapedatu ne spune că fratele său [geamăn][6], venit azi din Sibiu, i-a spus că s-au trimis noi trupe pe graniţa ungară,

[4] Se referă la serbarea „Junilor braşoveni", tradiţională la românii din Şcheii Braşovului. Tinerii necăsătoriţi se constituie într-o tovărăşie care îşi alege drept conducători un vătaf, doi armaşi şi un sutaş şi timp de o săptămînă fac excursii în diferite puncte ale oraşului şi în împrejurimile acestuia, cîntînd, jucînd şi aruncînd buzduganul. Punctul culminant al serbărilor îl constituie vizita la locul „Între pietre", în partea de sus a oraşului, de unde voinicii călări se întorc seara într-un impozant cortegiu, cu muzica în frunte şi în sunetele surlaşului (C. Diaconovici: *Enciclopedia română*, tom II, Sibiu, 1900, p. 925).

[5] Ludovic Mrazec (1867-1944), geolog şi petrograf, profesor universitar la Bucureşti, membru al Academiei Române, întemeietor al Institutului geologic al României şi director al acestuia (1906-1928); este şi autorul unei teorii asupra originii zăcămintelor de petrol.

[6] Este vorba despre Ion Lapedatu (1876-1951), economist (specialist în finanţe), profesor la Academia Comercială din Cluj (1919-1926), membru de onoare al Academiei Române; a fost ministru de finanţe (30 martie 1926-19 martie 1927); printre funcţiile deţinute a fost şi aceea de administrator şi guvernator la Banca Naţională şi în mai multe rînduri membru al unor delegaţii guvernamentale române pentru tratative economice în străinătate.

în special grăniceri și cavalerie. Mrazec e revoltat de abuzurile reangajaților (abuzuri pe care ni le confirmă și colonelul Iulian Marinescu, venit să mă vadă după-amiază); ce bestii!

Trecem apoi la cestiunile privind Academia în sesiunea generală. Sîntem de acord pe toate punctele: a) Alegerea lui Lapedatu ca secretar general. După propunerea noastră, Mrazec va vorbi cu Antipa și va căuta să-l convingă să nu-și pună candidatura, arătîndu-i că nu e momentul a da lupta acum, că majoritatea lui Lapedatu e asigurată și că riscă să piardă și locul de la fundația Elias. Lui Mrazec îi e teamă ca, în convorbire cu regele, Rădulescu-Motru să nu pună înainte și numele lui Petrovici[1]; b) Sînt însărcinat a vorbi cu Motru, spre a nu face așa ceva, cum sînt însărcinat a vorbi cu Iorga ca să primească și el alegerea lui Lapedatu ca secretar general; c) Susținem realegerea lui Motru ca președinte și ne opunem propunerii de a scurta durata diferitelor mandate (secretar general, comisiuni); d) Ne opunem la cererea ca să fim salariații guvernului; e) susținem începerea construirii noii biblioteci prin clădirea subsolului și a adăposturilor contra bombardamentului aerian.

Știrile sînt îngrijorătoare: Belgia ia măsuri în Congo, Olanda proclamă Kriegsgefahr [pericol de război] și cheamă oameni sub arme; Italia cheamă încă un contingent sub arme, Anglia și Franța iau măsuri de apărare în Mediterana, apărările [fortificațiile] Maltei „are manned" [înțesate cu trupe]; trupe engleze sînt retrase din Palestina în Egipt, spune Radio-Londra. Lapedatu ne spunea azi-dimineață că, după părerea sa, ca să avem pace ar trebui să ajungem la o înțelegere cu Hitler. Cum?

Mrazec spunea că nemții au cerut exploatarea bauxitei din Munții Bihorului, nu spre a o exploata — căci au destulă bauxită în Germania și în Ungaria —, ci spre a împiedica pe alții să o exploateze.

Eu aș fi cu mare băgare de seamă cînd ar fi vorba de a îngădui nemților să stabilească orice în Munții Bihorului...

13 aprilie. În ocuparea Albaniei de Italia, în afară de asigurarea stăpînirii Adriaticei ca un imens port italian, trebuiește văzut, mi se pare, executarea unui plan italo-german al înaintării lor spre Răsărit, italienii la sud de Dunăre, nemții la nord de Dunăre — și poate în gîndul fiecăruia încercarea de a pune mai întîi mîna pe Bosfor și Dardanele.

Seara Radio-Londra vestește că Chamberlain și Halifax, la Londra, Daladier, la Paris, au dat Greciei și României aceleași asigurări pe care le dăduseră Poloniei, adică de a sări în ajutorul lor dacă ar fi atacate sau dacă ar socoti că independența le este amenințată[2].

Am avut azi o nouă confirmare a neplăcerii pe care o au regele[3] și lichelele din jurul lui din cauza prezenței mele între conducătorii Crucii Roșii. Aceasta este una din cauzele greutăților ce face generalul medic [Nicolae] Marinescu [ministrul sănătății și asistenței sociale] Crucii Roșii. Bine am făcut că am plecat — în interesul Crucii Roșii — numai trebuie să silesc pe Costinescu a da în vileag plecarea mea.

14 aprilie. Dimineața telefonez lui V. Slăvescu spre a ști ce a făcut în privința milionului făgăduit pentru cumpărarea schițelor Szathmary de Academie. Amînă răspunsul pentru amiază, cînd îl amînă din nou pentru seară. Cu acest prilej îmi spune că s-au primit toate cele 300 000 de puști din Cehoslovacia, 2 000 din cele 3 500 de mitraliere precum și tunuri[4]. În privința declarațiilor lui Chamberlain și ale lui Daladier, oferindu-ne sprijinul în caz de atac, pe care zice că l-am solicitat, a făcut o bună impresie și atît ungurii cît și bulgarii o lasă mai moale.

Lui Lapedatu, venit la mine înainte de întrunirea Delegațiunii, îi spun cele vorbite cu I.I. Nistor și cu Rădulescu-Motru. Îmi spune că intrigi în contra mea la rege a făcut nu numai Antipa, ci și Gusti, lucru despre care a avut dovadă la înmormîntarea lui Țițeica[5]... Mi-e absolut indiferent ce spune și unul și altul, cum mi-e indiferentă părerea regelui. Fac ceea ce cred că este pentru binele Academiei.

Delegația aprobă propunerile mele pentru instrucțiunile pentru caz de mobilizare...

[Mi s-a spus] că avem pe granița de Vest, împinsăchiar pînă la graniță în situația prevăzută de planul de concentrare, Armata I, comandată de generalul Florescu[6] (generalul [Alexandru] Ioanițiu, șef de stat major [numit la începutul toamnei 1940, șef al Marelui Stat Major]), compusă din Corpul VII armată (2 divizii și 2 brigăzi din Divizia 1-a de cavalerie la stînga cu o a treia divizie în rezervă la Deva); Corpul VI (trei divizii și 1 brigadă de cavalerie) la dreapta, cu o a patra divizie în rezervă spre Huedin; vînătorii de munte, cu un grup în Maramureș și două grupuri în rezervă, la dreapta și-napoia dreptei Corpului III.

La sud, Divizia 9-a, cu o brigadă de cavalerie în Dobrogea; Divizia a 3-a, pe Dunăre, cu Divizia 30 cavalerie la

---

[1] Ion Petrovici (1882-1972), filosof, scriitor și om politic, profesor la universitățile din Iași și București, membru al Academiei Române, de mai multe ori ministru în perioada 1921-1944.

[2] *Magazin istoric*, nr. 9/1989.

[3] Profundele adversități și aversiuni ale autorului jurnalului față de persoana și practicile introduse în viața politică românească de către Carol II erau vechi și cunoscute. Cu prilejul plebiscitului din 24 februarie 1938, Radu R. Rosetti a votat fățiș împotriva noii Constituții intrată în vigoare după instituirea regimului personal al lui Carol II (*Magazin istoric*, nr. 7/1979, pp. 58-59, 2/1988, pp. 43-44).

[4] Pentru situația reală vezi *Magazin istoric*, nr. 1/1989, p. 40.

[5] Gheorghe Țițeica (1873-1939), matematician, profesor universitar la București, membru al Academiei Române; a fost inițiatorul unor capitole din geometria diferențială proiectivă și a descoperit noi categorii de suprafețe, curbe și rețele care îi poartă numele.

[6] *Magazin istoric*, nr. 1/1989, p. 44.

Ghimpați și Divizia de gardă la București.

Multă dezordine pentru că se amestecă toți; așa Sidorovici[1] a dat ordine ca să nu plece învățătorii instructori ai străjerilor, alții au dat aceleași ordine pentru instructorii premilitarilor, așa că majoritatea unităților n-au ofițerii de rezervă înscriși în carnetele lor de mobilizare.

Ioana se întoarce din Mîndrești, unde a găsit totul bine...

[Mi s-a mai spus] de raportul ataşatului nostru militar din Ankara; acesta confirmă întru totul ce mi-a spus Slăvescu despre convorbirea miniștrilor turci cu [ministrul de externe bulgar] Kioseivanov. Un raport al ataşatului nostru militar din Paris arată că Franța (avînd ea însăși lipsuri) nu poate să ne deie nimic ca armament, dar va cere Rusiei să ne deie ceea ce ne lipsește. Anglia a cerut listă de ce ne lipsește; ne poate da deocamdată, după 25 de zile, avioane grele de bombardament rapide.

Mergerea flotei germane pentru manevre pe coasta Spaniei întărește și mai mult bănuiala că Spania va fi de partea Germaniei și Italiei în caz de război. Transporturile anglo-franceze în Mediterana și chiar în Oceanul Atlantic vor fi, astfel, primejduite, afară dacă flotele anglo-franceze nu vor reuși a distruge flotele italo-germano-spaniole de la început. Ce greșeală au făcut francezii de a fi predat lui Franco vasele republicane spaniole ce se refugiaseră la Bizerta. ■

---

[1] Teofil Sidorovici era comandantul Strajei Țării (organizație de îndrumare și educare a tineretului creată prin Decretul-lege din 7 octombrie 1937) și avea aceleași drepturi de decizie în conducerea acestei organizații ca și miniștrii în coordonarea departamentelor respective (*Enciclopedia Românieî*, vol. I, București, 1938, pp. 482-489). Autorul se referă la faptul că, prin hotărîrea comandantului Strajei Țării, cadrele didactice utilizate ca instructori ai străjerilor fuseseră exceptate de la mobilizare.

Selecție și note:
Mihai GRECEANU,
Ioana URSU

Sigiliul lui Mihai Eminescu

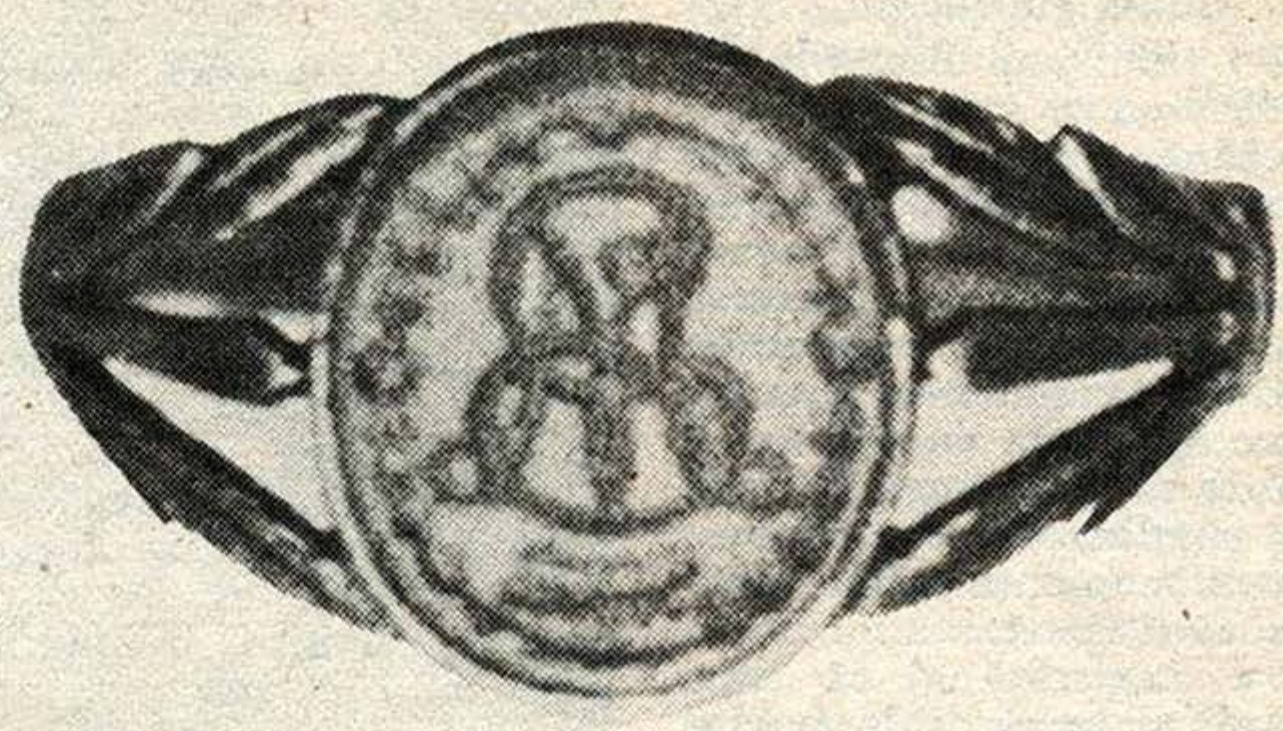

„Se făcuse obiceiu ca dumineca după sfîrșitul prelegerii [pe care Titu Maiorescu o susținea la Școala normală din Iași], Maiorescu, [Theodor] Rosetti, Carp, eu și Pogor să ne adunăm la acest[a] din urmă pentru a discuta asupra obiectului prelegerii ce se ținuse. Era o mare plăcere pentru noi orele acestea petrecute în discuții filosofice și literare. Pogor, Carp și Rosetti, cari nu puteau sta altfel decît tologiți pe canapele, Maiorescu pe scaun, iar eu, totdeauna impresionat, plimbîndu-mă agitat prin odaie, petreceam astfel făcînd teorii de tot soiul, amestecate, pe ici-colo, cu glume și împunsături ce ne aruncam unii altora... În una din acele după amieze de care am vorbit mai sus s-a hotărît înființarea în regulă a unei societăți literare". Astfel consemna în ale sale *Amintiri de la „Junimea"* Iacob Negruzzi momentul constituirii societății literare „Junimea" cea mai importantă mișcare literară a anilor 1850-1900 — mișcare ce a înmănuncheat pe cei mai de valoare scriitori români ai epocii, îndrumînd literatura către desăvîrșire artistică.

Amintirea furtunoaselor dezbateri de la „Junimea", a animatelor discuții în jurul unui subiect de ortografie, ori a unei noi opere literare este perpetuată în Iași, între multe altele, și de Casa memorială Vasile Pogor. În ședințele de odinioară desfășurate aici puteau fi ascultate cumpânitele aprecieri critice ale lui Maiorescu, hazoasele „ziceri" ale lui Ion Creangă, pastelurile lui Alecsandri ori nuvelele lui Slavici. Și, mai presus de toate, poeziile lui Eminescu! „Ce seri plăcute am petrecut cîteodată! — își amintea același Iacob Negruzzi. Cînd venea Alecsandri de la Mircești cu un teanc de poezii proaspete sub braț; cînd Maiorescu ne aducea vreuna din criticile sale ce au produs un atît de mare efect în lumea literară română; cînd Creangă ne cetea amintirile sale din copilărie sau Eminescu ne declama, admirabil de bine, vreuna din frumoasele sale poeme".

Muzeul Pogor păstrează cîteva dintre obiectele ce au aparținut, odinioară, acestor reprezentanți de seamă ai literaturii române. Între ele — amintit ocazional, dar neconsemnat în nici un catalog de specialitate — inelul sigilar al marelui poet Mihai Eminescu, a cărui descriere o facem în cele ce urmează:

O verigă de aur cu diametrul de 18 mm, având la capete cîte trei brațe în formă de frunză, brațe ce susțin o piatră de rubin, plasată într-o montură ovală de dimensiunile 5 × 10 mm. Pe suprafața rubinului au fost gravate, prin incizie, siglele M și E (monogramă) și un ornament perlat, plasat la marginea pietrei prețioase. Modul de amplasare al celor două litere — M peste E — este în concordanță cu semnătura autografă a poetului.

Prin finețea execuției, ca și prin traiectul literelor și al motivului ornamentat, sigiliul este asemănător cu acela al tatălui poetului, Gheorghe Eminovici, sigiliu a cărui înfățișare o cunoaștem după impresiunile în ceară conservate pe unele scrisori adresate lui Constantin Hurmuzachi.

Imaginea acestui document sigilografic — pe care o prezentăm acum în premieră cititorilor revistei *Magazin istoric* — se înscrie ca un firesc omagiu adus poetului în anul Centenarului Eminescu.

Filoftela RÎNZIȘ

BERNARDINO RIVADAVIA ŞI AFIRMAREA INDEPENDENŢEI ARGENTINEI

ARMANDO ALONSO PIÑEIRO
(Buenos Aires)

Europenii au păşit pentru prima dată pe pămîntul Argentinei la începutul anului 1502. Atunci, exploratorul italian Amerigo Vespucci a debarcat în apropierea actualului port San Julián din Patagonia. În 1516 Diaz de Solis a descoperit Rio de la Plata. În 1520 Magellan a atins coastele argentiniene, denumindu-i pe autohtonii care foloseau catalige „patagones", de unde derivă şi denumirea de Patagonia, dată întregii regiuni de sud a Argentinei, iar în 1536 Pedro de Mendoza a întemeiat, în estuarul La Plata, oraşul Nuestra Señora del Buen Aire. Denumirea de Argentina a apărut pentru prima dată în 1602, în poemul lui Martin del Barco Centenera, intitulat Argentina y conquista del Rio de la Plata, dar a fost adoptată oficial abia în 1826.

Explorarea, cucerirea şi colonizarea actualului teritoriu al Argentinei au fost rezultatul a două curente de expansiune. Unul iniţiat direct de Spania, sub conducerea lui Mendoza, care pornea de la coasta atlantică, iar celălalt iniţiat de conchistadorii din Peru şi pornind din zona andină. În Argentina, procesul de colonizare, de populare a predominat asupra cuceririi propriu-zise. La sfîrşitul secolului XVI, teritoriul era deja explorat în întregime şi erau stabilite principalele centre de colonizare.

Timp de mai bine de două secole, Argentina, împărţită în trei guvernăminte (Rio de la Plata, Tucumán şi Cuyo), a depins de viceregatul Peru. În 1776, din raţiuni de ordin economic şi politic, a fost înfiinţat viceregatul Rio de la Plata, care a cunoscut o impetuoasă dezvoltare, beneficiind şi de reformele de tip iluminist promovate de regalitatea spaniolă.

Legăturile de dependenţă colonială faţă de Spania împiedicau însă evoluţia firească a

În acest oraş, Buenos Aires, şi-a desfăşurat activitatea, în prima jumătate a sec. XIX, omul politic argentinian Bernardino Rivadavia

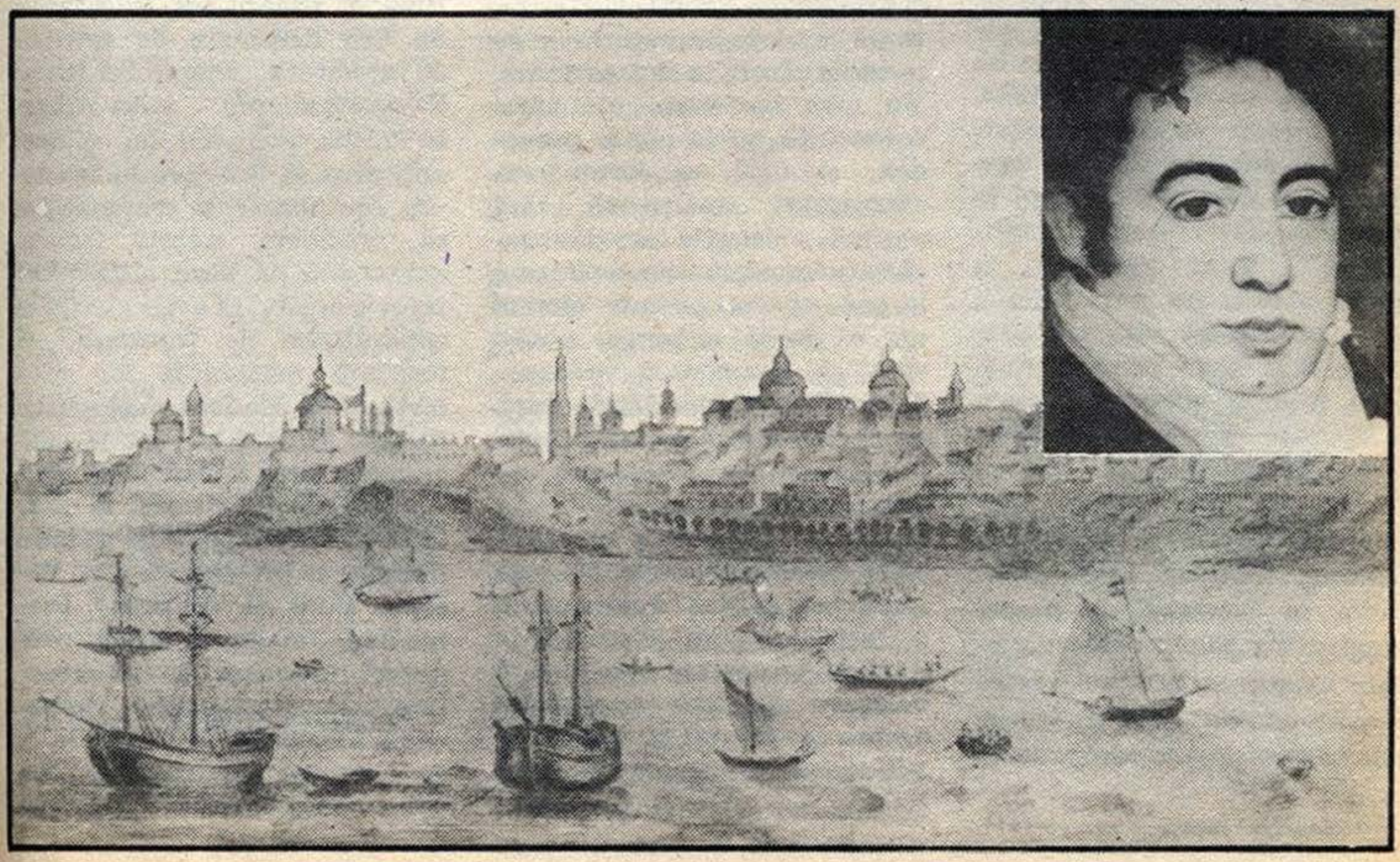

economiei viceregatului. Acestei situații i-a pus capăt victoria revoluției de la 25 mai 1810[1]. Oficial însă, independența a fost proclamată abia la 9 iulie 1816.

Printre numeroasele personalități care s-au impus în cadrul revoluției de eliberare națională, un loc de frunte îi revine lui Bernardino Rivadavia (1780-1845)[2]. El s-a născut la Buenos Aires. A urmat cursurile colegiului San Carlos. În 1807 a participat cu eroism la respingerea unui atac englez asupra orașului natal. Odată cu declanșarea revoluției, a luat parte la aproape toate evenimentele importante. Din septembrie 1811 și pînă în octombrie 1812, ca secretar al triumviratului format din Feliciano Chiclana, Manuel de Sarratea și Juan José Paso, a fost adevăratul deținător al puterii. Din inițiativa lui s-a format o comisie de justiție și o Junță protectoare a libertății tiparului, au fost create numeroase școli, a început eliberarea sclavilor și s-a adoptat steagul național, propus de Manuel Belgrano.

În 1814, împreună cu acesta, a plecat într-o misiune diplomatică în Europa, în Anglia, Franța, Spania și Italia, unde a rămas pînă în 1820. Reîntors în patrie, guvernatorul din Buenos Aires, Martin Rodriguez, l-a însărcinat să conducă guvernul. În această calitate, Rivadavia a introdus sistemul reprezentativ, a înființat un birou de statistică și registrul oficial, a pus bazele unei Universități, care a început să funcționeze din 1821, a decretat o amnistie politică generală, a abolit impozitele și privilegiile eclezlastice, reducînd numărul călugărilor și mănăstirilor, a reformat învățămîntul primar și a întemeiat noi școli. Pe planul politicii externe a obținut, în 1822, recunoașterea independenței din partea Statelor Unite ale Americii, iar în 1825 și din partea Angliei. La 6 februarie 1826, Congresul General Constituant l-a ales în funcția de președinte al țării. Rivadavia și-a continuat opera de modernizare. A adus importante îmbunătățiri sistemului de învățămînt, a dezvoltat căile de comunicație, agricultura și industria, mai ales cea extractivă, a consolidat armata națională și a sprijinit desprinderea Uruguayului de sub dominația braziliană. Refuzînd însă să accepte prevederile păcii încheiate de Manuel Garcia cu Brazilia, la 24 mai 1827, și sub presiunea forțelor federaliste, Rivadavia și-a prezentat demisia, la 27 iulie același an, retrăgîndu-se din viața politică. A murit în septembrie 1845, departe de țară, la Cádiz.

Partizan al unității și al centralizării, al preponderenței capitalei asupra provinciilor, considerate ca fiind mai slab dezvoltate, focare de anarhie și adevărate feude ale latifundiarilor locali, Rivadavia a fost înfrînt în timpul vieții. Dar ideile și concepțiile sale, puse de acord cu un sistem federal, au stat la baza politicii argentiniene din perioada următoare.

Argumentul cel mai puternic

Rivadavia avea o mare experiență în politica externă, însușită mai ales în diplomație. Călătoriile sale, precum cea întreprinsă în Europa în 1814, l-au format ca om de stat.

În Europa, Rivadavia a desfășurat o febrilă activitate în favoarea intereselor argentiniene: a făcut cunoscute la Paris obiectivele naționale, a scris în același sens primilor miniștri ai Marii Britanii, Austriei, Franței, Rusiei și Prusiei, a încercat să influențeze Congresul Sfintei Alianțe, care și-a desfășurat lucrările în septembrie-noiembrie 1818, la Aachen. Miguel Angel Cércano, în lucrarea sa despre implicațiile politicii internaționale asupra Argentinei, arată că „Rivadavia, prin legăturile sale cu cancelăriile europene, se dovedește a fi un om de stat direct, rafinat, sincer, demn, concret, moderat și hotărît, demonstrează și convinge. Documentele diplomatice concepute de el sînt foarte bune, conforme cu momentul și cu tonul cerut de împrejurări și de puterile cărora le sînt adresate. Nu cere medierea, ale cărei consecințe nu le poate prevedea, și nici nu formulează amenințări; analizează, fără patimă, o situație care dăunează tuturor națiunilor și cheamă la pace, pacea pe care nimeni nu o poate respinge, pacea care să recunoască independența Provinciilor Unite după epuizarea tuturor posibilităților pentru o înțelegere cu patria-mamă, ireductibilă în dorința ei fermă de a continua să își domine coloniile. Nu este important faptul că nota sa nu a fost luată în discuție la Aachen, important este însă că delegații au luat cunoștință despre conținutul ei. Faptul că Provinciile Unite s-au adresat Conferinței arătîndu-și drepturile, titlurile și aspirațiile, în forma în care a făcut-o el, inspiră respect și considerație. Cu această ocazie, Rivadavia slujește cu inteligență cauza Provinciilor Unite..."

Relațiile externe ale Argentinei în timpul lui Rivadavia au fost dominate de spiritul de înțelegere. „Planul lui Rivadaviaera simplu — nota Alberto Palcos, biograful său —, deși aplicarea sa îl obliga la manevre complicate și discutabile: să proclame statele latinoamericane pe baza sistemului reprezentativ, să evite conflicte supărătoare de frontieră, să respingă rezolvarea lor prin forță și să eludeze mașinațiile Sfintei Alianțe sau să le neutralizeze prin intermediul sprijinului Marii Britanii, al Statelor Unite și al opiniei publice liberale și progresiste din Europa. Cum să reușești? Prezentînd imaginea unor conduceri ordonate și constructive. Va fi scutul împotriva amenințărilor externe și va învinge rezistențele din calea recunoașterii independenței acestor națiuni. Astfel,

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1971, 1/1974; 4/1979.

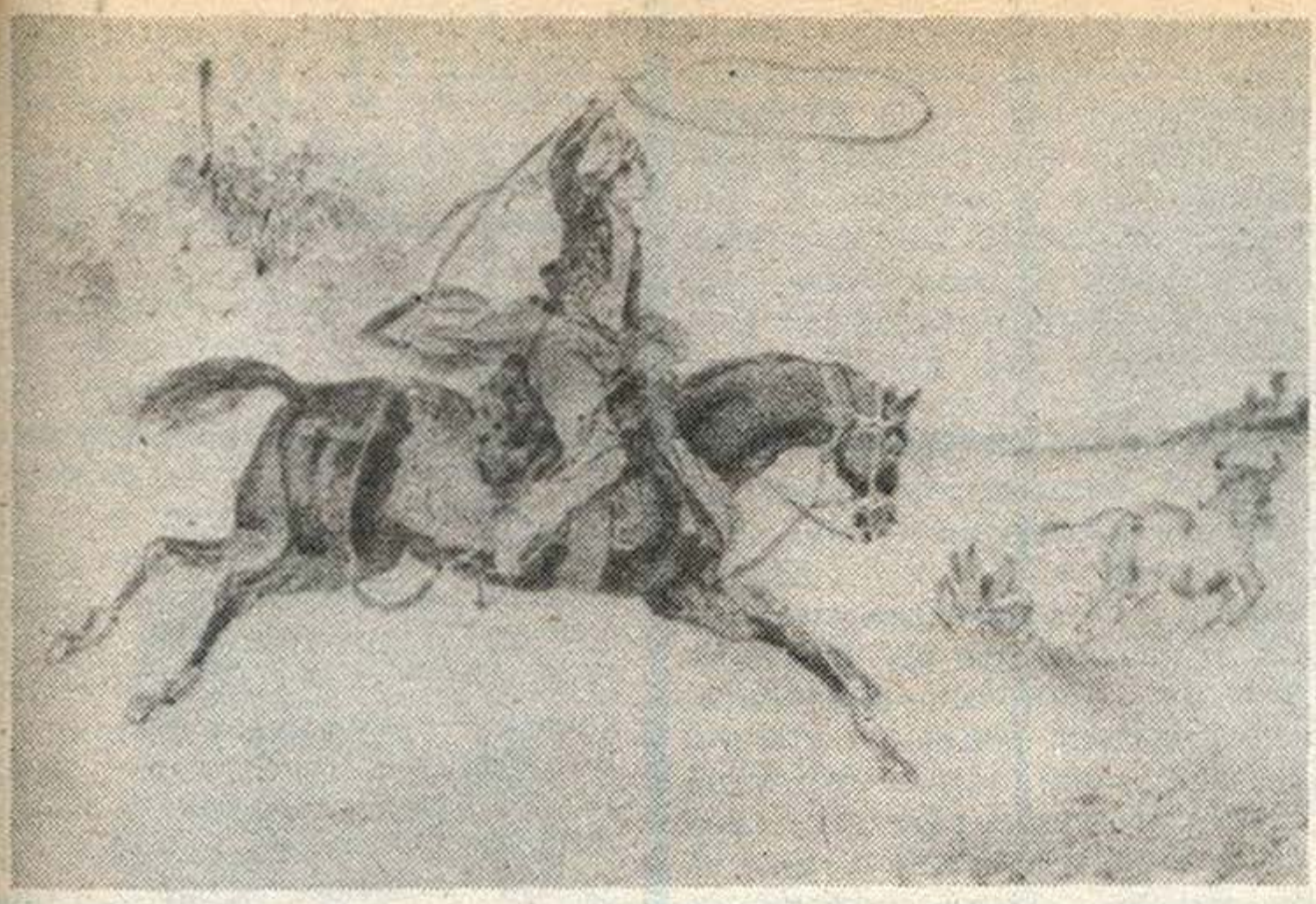

Călăreț cu lasou și Señorita, imagini argentiniene tradiționale la începutul veacului trecut

nimeni nu le va reproșa incapacitatea de a se autoguverna. Deși încă neîncheiată opera de eliberare, sînt create instituții înaintate și în plină evoluție. Seriozitatea și importanța operei realizate va constitui prin sine însăși argumentul cel mai puternic".

Rivadavia a acționat cu foarte mult tact pentru a obține recunoașterea independenței din partea Spaniei. Aceasta recurgea la tot felul de manevre pentru a-și păstra măcar o parte a vechiului imperiu, încercînd să acorde în mod selectiv recunoașterea diplomatică fostelor colonii. Tentativa a fost respinsă de Rivadavia; pentru el, problema americană era indivizibilă. Rivadavia înțelegea că nu era în joc numai destinul Argentinei, ci întreaga concepție asupra libertății Americii spaniole în fața amenințărilor europene. Independența națiunilor de pe continent era un lucru hotărît; războiul care se purta încă împotriva Spaniei era o consecință nedorită, dar dreaptă.

„O mare lecție morală"

Cel mai important merit al lui Rivadavia în planul politicii externe a fost, fără îndoială, stabilirea relațiilor diplomatice cu Statele Unite. Dincolo de faptul că Washingtonul acreditase pe neașteptate un consul la Buenos Aires, încă din iunie 1810, și că recunoașterea diplomatică nu a fost, în mod evident, un succes exclusiv al primului președinte argentinian, este de necontestat că sub conducerea sa aceste relații au devenit efective.

În 1821 Rivadavia, ca ministru al guvernatorului Martin Rodriguez, era însărcinat să mențină contacte cu agenții consulari străini acreditați la Buenos Aires. Unul dintre aceștia era John Murray Forbes, agent consular și comercial al Statelor Unite. Inițial, el fusese desemnat pentru Santiago de Chile, dar apoi a fost trimis în capitala argentiniană. Oricum, Forbes s-a opus un timp numirii, deoarece aspira la un post în țara sa, pe care nu l-a obținut. Cînd a trebuit să aleagă, a optat pentru Buenos Aires, deoarece se temea atît de o călătorie pe la furtunosul și legendarul Cap Horn, cît și de o traversare a Anzilor neospitalieri. El nu bănuia că rămînerea sa în capitala Provinciilor Unite Rio de la Plata se va prelungi peste zece ani, încheindu-se numai odată cu moartea sa în acel oraș.

Consulul a avut mai multe întrevederi cu Rivadavia, rămînînd de fiecare dată impresionat de vederile largi ale omului de stat argentinian. Problema activității corsarilor a ocupat un loc preponderent în cadrul primelor întîlniri. Rivadavia a recunoscut că eliberarea unor patente de navigație în alb încuraja pe corsari. Forbes, la rîndul său, i-a adus la cunoștință că Statele Unite au desființat acest sistem prin legea din 20 aprilie 1815.

Daniel Brent, funcționar superior al Departamentului de Stat, spunea prietenului său Forbes că guvernul din Buenos Aires „a dat o mare lecție morală unor state mai vechi, formate de mult timp, prin suprimarea formală a navigației corsare".

Trebuie însă adăugat că acest lucru nu a fost numai rezultatul acțiunii lui Forbes, deoarece o asemenea acțiune impunea în mod necesar cooperarea cel puțin a două voințe. De aceea, nu se poate nega meritul lui Rivadavia, care era conștient de necesitatea abolirii acelei practici funeste.

În cele din urmă, dorita recunoaștere diplomatică nord-americană a Argentinei s-a produs. Forbes a fost înștiințat în seara zilei de 22 mai 1822. L-a căutat imediat pe Rivadavia pentru a-l informa, dar nu l-a putut găsi. În dimineața următoare s-a dus în persoană la fortăreață și a predat o informare scrisă pentru el, pe care guvernul a hotărît să o publice ca supliment al Registrului oficial.

Două steaguri și cîteva lovituri de tun

Documentul lui Forbes spunea: „Cu cea mai mare satisfacție vă transmit copia unor documente foarte importante — mesajul președintelui și un raport al secretarului de stat către Congresul Statelor Unite, recomandînd recunoașterea imediată a independenței acelor provincii hispano-americane care s-au eliberat de sub jugul regelui Spaniei.

Cum este bine știut că voința Congresului în această importantă problemă abia a putut fi oprită pînă acum de către executiv, din motive de înaltă discreție politică, se poate anticipa cu siguranță că această recomandare va fi aprobată imediat și poate în unanimitate de către Congres.

Nu poate fi ceva mai plăcut pentru mine decît faptul de a fi umilul purtător al acestei importante comunicări".

Camera reprezentanților a aprobat recunoașterea diplomatică cu 167 de voturi împotriva unuia singur. Senatul a făcut-o cu 39 de voturi contra trei. Aceasta s-a întîmplat la 28 martie 1822, astfel încît atunci cînd Forbes îl asigura pe Rivadavia că Washingtonul va stabili foarte curînd relații diplomatice cu Buenos Aires, el nu știa că evenimentul se consumase deja.

În ciuda începutului atît de favorabil, dezvoltarea legăturilor argentiniano-nord-americane după 1823 nu a fost prea fericită. Departamentul de Stat a întîrziat șase luni să desemneze un ministru plenipotențiar la Buenos Aires. Această tărăgănare, împreună cu, la început imperceptibila, dar apoi tot mai evidenta tendință a guvernului argentinian de a se apropia de puterile europene, au înrăutățit relațiile cu Statele Unite. Așa se explică înștiințarea lui Forbes, transmisă la Washington: „Puțin timp după recunoașterea independenței acestei țări, compatrioții noștri au sărbătorit ziua de 4 iulie [ziua națională a S.U.A.]. Sărbătoarea a fost salutată cu salve de artilerie trase de pe vasele noastre comerciale, dimineața, la amiaza și seara, și steagul nostru a fost înălțat împreună cu cel al acestei țări. Tot ceea ce a făcut guvernul a fost să își înalțe steagul, pentru un moment, la amiază, să tragă o singură lovitură de tun și să coboare imediat steagul.

În schimb, atunci cînd englezii au sărbătorit, la 23 ale lunii curente, aniversarea regelui, steagul guvernului a fîlfîit toată ziua și la căderea soarelui s-a salutat ca de obicei prin 11 lovituri de tun trase din fort.

Și toate acestea fără nici un reprezentant englez și fără nici o lovitură de tun trasă de ei!...

Aceste episoade nu merită o mențiune aparte, dar arată din ce parte suflă vîntul", încheia Forbes.

Credem, în ciuda comentariului agentului nord-american, că aceste episoade meritau într-adevăr și merită mai mult decît o simplă mențiune, dat fiind că, așa cum am spus, nu reprezentau altceva decît o stare naturală de lucruri în politica externă argentiniană, pe care Rivadavia o conducea cu prudență. Izolaționismul nord-american — practică, pe care Washingtonul o va duce la limite regretabile de-a lungul secolului, cu excepția intervențiilor militare bazate pe interesele sale politice și comerciale — nu-i lăsa lui Rivadavia altă cale de urmat decît să privească cu atenție spre acea Europă îndepărtată care, în definitiv, a fost singura ce s-a interesat de problemele argentiniene. ■

Prezentare și versiune românească
Eugen DENIZE

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● *1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, vol. VII-X (sub egida Academiei R.S. România, Academiei de științe sociale și politice a R.S. România, Universității din Cluj-Napoca, Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., Direcției generale a Arhivelor statului — București și Muzeului Unirii Alba Iulia; ediție de documente întocmită de Ion Popescu-Puțuri și Ștefan Pascu, coordonatori principali[1]).

Editura științifică și enciclopedică, București, 1989: cele patru noi volume din amplul corpus de documente *1918 la români* cuprind mărturii inedite de epocă ce oglindesc amploarea luptei românilor din toamna anului 1918, organizarea temeinică a mișcării de eliberare națională, pregătirea și desfășurarea alegerilor de deputați pentru Parlamentul românilor transilvăneni de la 1 Decembrie 1918.

Volumele recent apărute includ 1543 documente publicate pentru prima oară privind: alegerea deputaților în circumscripțiile electorale, hotărîrile adoptate în cadrul adunărilor locale și mandatele încredințate de aceste adunări reprezentanților aleși împuternicindu-i să voteze Unirea. Volumul X prezintă, de asemenea, documentele referitoare la desfășurarea lucrărilor Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia și largul ecou pe care hotărîrea adoptată la 1 Decembrie 1918 l-a avut pe ambele versante ale Carpaților, dezbaterile din Parlamentul României și Decretele-legi care au consfințit Marea Unire.

Acte istorice fundamentale ale Unirii Transilvaniei cu România, documentele editate în aceste volume constituie dovezi convingătoare ale drepturilor istorice ale poporului român la unitate și independență națională, ilustrează legitimitatea, caracterul revoluționar democratic, profund popular al actului istoric de la 1 Decembrie 1918.

[1] Colectivul de autori: Augustin Deac — coordonator, Ion Iacoș, Nicolae Josan, Valer Moga, Teodor Popescu, Natalia Tampa.

Septembrie 1943

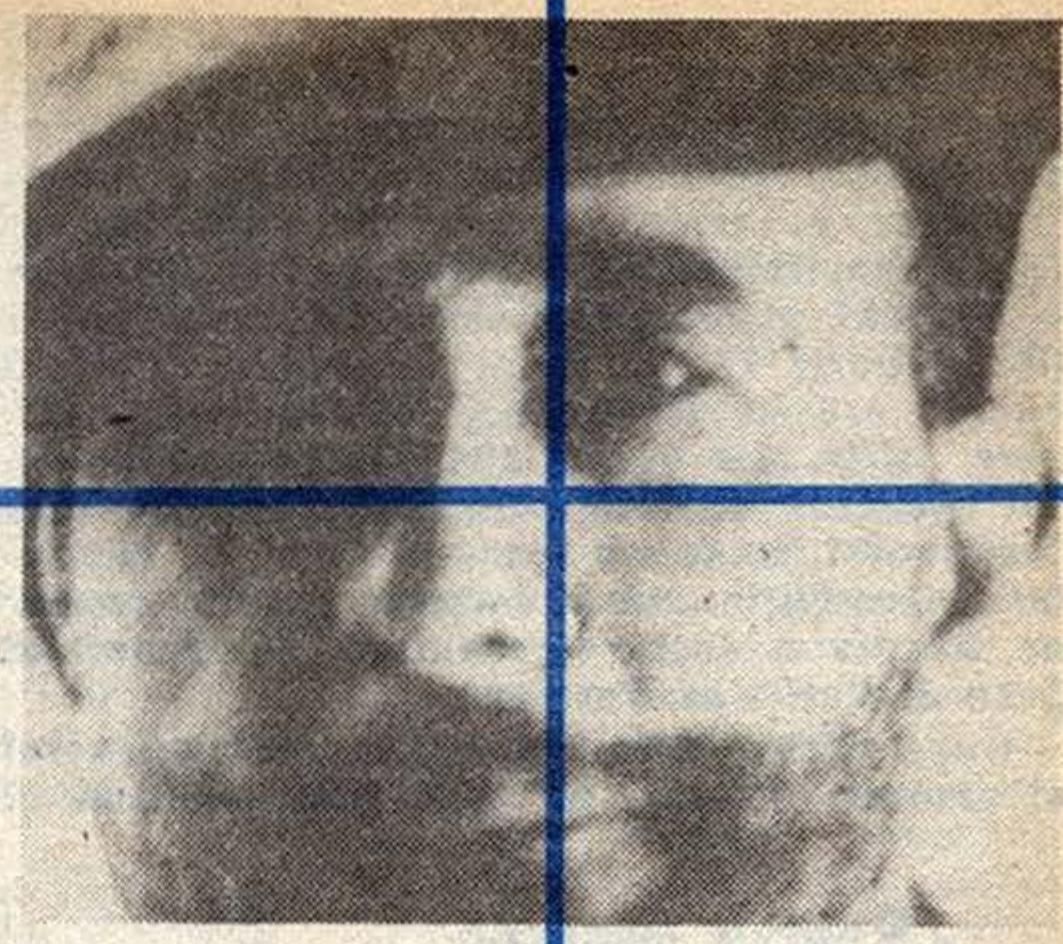

UN GENERAL ANTIFASCIST EVADEAZĂ

ROBERT ARON

În iunie 1940, după încheierea armistiţiului cu Germania, Franţa a fost împărţită în două zone distincte: cea ocupată direct de inamic, partea cea mai bogată şi dens populată, reprezentînd trei cincimi din teritoriu, şi cea aşa-zis „liberă", cu capitala la Vichy şi condusă de mareşalul Philippe Pétain (Magazin istoric, nr. 9, 10/1984, 4, 7/1986, 3, 4/1987).

Dacă la început multora dintre francezi mareşalul le-a apărut ca un salvator al naţiunii peste care se abătuse dezastrul, treptat-treptat — sub influenţa cunoscutului Apel lansat la 18 iunie 1940 de cel mai tînăr general al armatei franceze, Charles de Gaulle, Apel încheiat prin celebrul îndemn: „Orice s-ar întîmpla, flacăra Rezistenţei franceze nu trebuie să se stingă şi nu se va stinge" —, chiar şi cei mai naivi au început să-şi dea seama că mareşalul Pétain, în ciuda gloriei sale militare, dobîndită în primul război mondial, nu este salvatorul mult aşteptat.

Trecerea liniei de demarcaţie de către trupele germane (10-12 noiembrie 1942), ca o reacţie la debarcarea trupelor aliate în Africa de Nord, din 8 noiembrie 1942 (Magazin istoric, nr. 2/1974), i-a făcut pe unii ofiţeri superiori francezi, care rămăseseră în subordinea guvernului de la Vichy, să se desolidarizeze de mareşalul Pétain. Între aceşti militari, care şi-au cinstit cu adevărat onoarea de ostaşi, de Lattre de Tassigny constituie o figură cu totul aparte.

Descendent al unei vechi familii (sec. XIV), originare din Flandra, Jean de Lattre de Tassigny (1889-1952) fusese, după studii la Saint-Cyr şi Saumur, ofiţer de dragoni, apoi de infanterie. Terminase campania din 1918 cu gradul de căpitan, încărcîndu-se de glorie. Între cele două războaie mondiale, a făcut parte din forţele franceze din Maroc, apoi a intrat în statul major al generalului Weygand. În 1941, guvernul de la Vichy l-a numit comandant al trupelor franceze din Tunisia, apoi al Diviziei 16[1] staţionată la Montpellier (1942).

În timpul invadării zonei libere de către germani, în noiembrie 1942, de Lattre de Tassigny a fost arestat, în timp ce încerca să treacă în clandestinitate. Judecat de un tribunal special francez şi condamnat la zece ani închisoare, a evadat, în septembrie 1943, apoi a ajuns în Anglia, de aici la Alger, unde generalul Giraud i-a dat comanda Armatei B, embrion al viitoarei Armate 1, cu care avea să debarce, la 16 august 1944, în Provenţa, în sudul Franţei, aproape de Saint-Tropez (operaţia Anvil-Dragoon).

[1] Unele surse de referinţă indică Divizia 17.

La Toulon şi Marsilia, corpurile de armată ale lui de Lattre de Tassigny au obţinut succese decisive împotriva inamicului, cucerind cele două oraşe. La comanda aceleiaşi Armate I franceze, generalul a urcat pe valea Ronului, a participat la bătălia pentru Alsacia, a lichidat gruparea germană din zona Colmar (2 februarie 1945), apoi, în aprilie 1945, a cucerit oraşele Karlsruhe, Friedenstadt, Stuttgart, Ulm. La 9 mai 1945, la Comandamentul general sovietic din cartierul berlinez Karlshorst, unde s-a semnat actul de capitulare necondiţionată a forţelor armate germane, Franţa a fost reprezentată de generalul Jean de Lattre de Tassigny.

După război, a fost numit inspector general al armatei (1945), în 1950 înalt comisar şi comandant-şef în Indochina, dar, victimă a unei boli necruţătoare, doi ani mai tîrziu a murit în urma unei operaţii, primind postum gradul de mareşal al Franţei. Cu trei ani înainte, publicase lucrarea Histoire de la I-re armée française.

Cunoscutul eseist şi istoric francez Robert Aron, autor, printre altele, a trei sinteze de istorie contemporană (Histoire de Vichy. 1940-1944, Histoire de la libération de la France şi Histoire de l'épuration), **consacră un capitol special în lucrarea sa** Les Grands Dossiers de l'histoire contemporaine **dramaticei şi spectaculoasei evadări a generalului de Lattre de Tassigny din închisoarea de la Riom. Îl reproducem într-o formă prescurtată, cu titlul şi subtitlurile redacţiei.**

„Pentru onoarea armatei"

După debarcarea trupelor americane şi engleze în Africa de Nord, pe coastele Algeriei şi Marocului, în noiembrie 1942, guvernul de la Vichy şi Franţa trăiau ore decisive. Era de aşteptat ca, încălcînd Convenţia de armistiţiu, Wehrmachtul să ocupe zona liberă, spre a asigura controlul coastelor mediteraneene. În noaptea de 8 spre 9 noiembrie, generalul J. Verneau (unul dintre şefii rezistenţei militare împotriva ocupaţiei germane) a trimis fiecărui comandant de divizie, prin cod secret, un mesaj cifrat, prevăzînd deplasarea trupelor din clipa cînd Wehrmachtul ar fi trecut linia de demarcaţie (Ordinul nr. 128).

Generalul de Lattre de Tassigny, comandantul Diviziei 16, a primit acest ordin la Montpellier, pe 10 noiembrie. În aceeaşi dimineaţă, de la Vichy a sosit o ştire neaşteptată: generalul Brîdoux, ministrul de război, ale cărui sentimente germanofile erau bine cunoscute, criticase violent pe „ofiţerii rebeli", ce voiau să provoace o sciziune în armată.

De cum a luat cunoştinţă de ordin, de Lattre şi-a convocat ofiţerii de stat major şi comandanţii de corp de armată, stabilind cu ei măsuri concrete. A doua zi, pe 11 noiembrie, ora 7 dimineaţa, cîteva telefoane i-au adus la cunoştinţă că linia de demarcaţie fusese trecută. O oră şi jumătate mai tîrziu însă, ministrul de război, generalul Bridoux, i-a comunicat lui de Lattre telefonic: „Trupele nu trebuie puse în mişcare". Era o anulare verbală a Ordinului nr. 128, chiar în momentul cînd circumstanţele pentru aplicarea lui se aflau în curs de desfăşurare.

Această atitudine i-a apărut lui de Lattre imorală, dezonorantă. Era o dovadă că Vichyul se afla sub influenţa germană. „Nu pot totuşi să mă predau cu armata mea. Bineînţeles, mergem mai mult ca sigur la închisoare — i-a mărturisit generalul soţiei sale —, poate chiar la moarte... Dar nu se poate concepe o altă soluţie decît aceea de a te bate pînă la ultimul om. Situaţia geografică este bună. Le vom putea crea necazuri multă vreme...".

Împreună cu cîţiva ofiţeri de stat major, de Lattre de Tassigny a părăsit Montpellier, îndreptîndu-se spre Villerouge, unde voia să pregătească poziţiile pentru unităţile sale. În acest timp însă, adjunctul său şi mai mulţi subordonaţi au intrat în legătură directă cu Vichyul, anunţînd „nesupunerea" comandantului lor. În ziua de 12 noiembrie 1942, la amiază, prefectul din Montpellier, bine cunoscut lui de Lattre pentru sentimentele lui patriotice, îl implora pe general să se întoarcă la Montpellier. „Am refuzat, i-a scris de Lattre soţiei peste o oră. Pot să facă ce vor cu mine. Nu contează decît ceea ce am încercat să fac: să salvez onoarea bietei noastre armate. Pe lîngă acestea, libertatea, viaţa mea nu înseamnă nimic".

Arestat de jandarmi, de Lattre a fost transferat chiar în seara aceea la închisoarea militară din Toulouse. Acolo a ocupat singur o cameră, pe cînd ofiţerii săi, colonelul Morel, căpitanul Tabouis, căpitanul Constans, locotenentul Perpère, au fost întemniţaţi în camera alăturată.

În ziua de 13 noiembrie 1942 pe general l-a vizitat soţia, pe care a sfătuit-o să ceară, cu ajutorul prefectului regional Hontebeyrie, o audienţă la Laval, şeful guvernului. De Lattre, care nu avea de adresat nici o cerere primului ministru, vroia doar ca acesta să ştie motivele precise ale acţiunii sale. De aceea, soţia generalului a fost nevoită să întreprindă două demersuri, a căror relatare nu este lipsită de savoare. „Am sosit, va scrie ea, în biroul prefectului regional în momentul cînd şeful său de cabinet, căţărat pe o scară, desprindea de pe perete portretul amiralului Darlan, «delfinul» (care luase conducerea guvernului dizident din Africa de Nord). «Nu se ştie niciodată, a spus zîmbind prefectul, îl punem deoparte. Deocamdată, «Delfinul» e dizident, dar poate reveni. Pe vremurile astea te poţi aştepta la orice»".

Hontebeyrie şi prefectul său delegat, Benedetti, i-au obţinut o audienţă la Pierre Laval. „La 3.30, povesteşte ea, m-am prezentat la Hôtel du Parc şi după ce am aşteptat cîteva minute pe coridor, am fost introdusă în camera, transformată în birou, a preşedintelui de Consiliu.

— Ce doriţi?... Dacă vă primesc, o fac doar pentru că sînteţi fiica lui Calary de Lamazière, care mi-a fost

prieten încă de la începutul vieții mele politice. Aveam multă admirație pentru tatăl dv.

Mi-am început imediat fraza pregătită dinainte:

— Nu vreau să vă cer nimic. Vreau doar să știți de ce soțul meu și patru ofițeri din statul său major au fost arestați. Serviciul de informații a dat un comunicat care nu corespunde adevărului. Soțul meu n-a dat ascultare unui contraordin al guvernului, cînd acesta nu mai avea libertate de acțiune, deoarece Vichyul era ocupat de germani. Se află în închisoare din ordinul dv., dar vrea să știți că nu și-a călcat onoarea de ofițer francez.

M-a ascultat fără să răspundă, apoi s-a ridicat de la biroul său, prefăcîndu-se că ar căuta niște acte într-un clasor. Cu spatele la mine, mi-a spus:

— N-aveți într-adevăr nimic să-mi cereți?

— Nu, n-am nimic să vă cer, numai să nu-l predați germanilor.

Continuînd să stea cu spatele la mine, mi-a răspuns:

— Vă promit.

Și, în aceeași clipă, domnul Guérard, secretar general al guvernului, a întredeschis ușa și i-a amintit de o întîlnire.

M-am sculat și mi-am luat rămas bun".

Sub supraveghere germană

Generalul de Lattre de Tassigny a rămas la Toulouse de la 13 noiembrie pînă la 11 decembrie 1942. Prima detențiune, marcată pentru el de evenimente decisive. Mai întîi, a aflat de comunicatul tendențios prin care serviciile de informații din Vichy au anunțat, la 15 decembrie, arestarea sa.

Serviciile de informații comunicau: „Generalul de Lattre de Tassigny, care comanda regiunea militară Montpellier, cînd a aflat de plecarea generalului Giraud în Africa[1], și-a părăsit, la 11 noiembrie, postul, antrenînd cu el cîțiva ofițeri și cîțiva soldați. Au luat cu ei și două tancuri, spre a constitui în Franța o formație dizidentă. Alarmat de măsurile care au fost luate spre a se asigura ordinea, s-a predat primului ofițer de jandarmerie întîlnit.

Partizanii lui s-au împrăștiat. El a fost arestat. Personalitatea generalului nu este necunoscută. Ambiția lui era de a deveni șeful statului major al rebelilor. Cariera sa de răzvrătit a fost scurtă. Se află acum la dispoziția justiției militare".

În timp ce acest text, menit a-l ridiculiza pe generalul de Lattre, era pe larg reprodus și comentat de ziarele Vichyului sau ale ocupantului, alte evenimente se pregăteau. În dimineața zilei de 27 noiembrie, germanii care, după ocuparea zonei libere, păreau a coabita pașnic cu armata de armistițiu, au hotărît să o desființeze. Au năvălit în toate clădirile militare, i-au pus sub supraveghere pe ofițeri și au pătruns în cazărmi, i-au obligat pe militarii de toate gradele să se îmbrace în civil, apoi i-au trimis la casele lor.

Ce s-a întîmplat cu deținuții din închisoarea militară? Doi ofițeri subalterni au avut, din prima clipă, un reflex patriotic: paznicul-șef al închisorii, locotenentul Petit, ca și locotenentul Villemain, care lucra la administrație, preveniți că închisoarea va trece sub comandament german, n-aveau decît un gînd: să nu-i predea pe deținuții militari încarcerați pentru gaullism sau delicte de opinie. Ei i-au îmbarcat pe deținuți îmbrăcați civil și le-au deschis porțile temniței.

Generalul s-a dus la maestrul Punthous, avocatul desemnat pentru apărarea lui. Dar la începutul după-amiezii, generalul comandant al Diviziei 15 dăduse ordin să fie prins fostul său coleg de la Divizia 16. Sub pază bună, el a ordonat să fie adus înapoi la închisoare, unde, de astă dată, avea să se afle sub supravegherea germanilor.

„Nu pot să înțeleg, va spune mai tîrziu soția generalului de Lattre, cum a putut un general francez să predea germanilor un alt general, tot francez care, cu cincisprezece zile în urmă, deținea o funcție asemănătoare cu a lui".

La 4 decembrie 1942, germanii au fost înlocuiți la închisoarea militară de către francezi, care au asigurat din nou paza generalului, dar în ziua de 9 decembrie, generalul Debeney, încheindu-și ancheta, a plecat la Vichy pentru a-și prezenta raportul, iar de Lattre a fost transferat la fortul Montluc, din Lyon, spre a fi judecat în acest oraș, printr-o jurisdicție excepțională.

La Montluc, generalul de Lattre a fost singurul prizonier al Pavilionului „E", rezervat ofițerilor. Fereastra celulei sale era de înălțime obișnuită, cu gratii, și dădea într-o curte. Ca să poată fi supravegheat în permanență de la postul de gardă, s-a făcut o deschizătură în mijlocul porții.

La 1 ianuarie 1943, dl. Marchais, intendentul poliției din Lyon, a intrat în celula generalului. „Vin să vă previn, d-le general, că de azi dimineață închisoarea fortului Montluc este ocupată de germani. Pînă în ultima clipă am încercat să evităm această măsură. Intenționam să vă transferăm la Saint-Paul sau la Saint-Joseph. Dar data judecării dv., 9 ianuarie, fiind apropiată, am obținut să menținem pînă atunci un pluton de gardieni francezi și de comisari de poliție, care vor asigura paza Pavilionului «E»".

În cele opt zile cît generalul a mai stat la Montluc pînă la judecarea sa, Pavilionul „E" a rămas singura clădire a închisorii neadministrată de ocupanți: doi paznici francezi s-au aflat permanent lîngă germani, care controlau intrările. ■

(Va urma)

Prezentare și traducere
Paul B. MARIAN

[1] Giraud evadase în aprilie 1942 din fortăreața Königstein și, ajuns la Alger, luase comanda forțelor franceze din Africa de Nord (*Magazin istoric*, nr. 4-6/1986).

DECEMBRIE 1939

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Concert festiv la Opera Română, cu prilejul aniversării Unirii de la 1 Decembrie 1918. În program: Rapsodia română nr. 1 George Enescu, Nuntă în Carpați, de Paul Constantinescu, La seceriș, de Tiberiu Brediceanu.

● Monument Eminescu. Universul din 18 decembrie consemnează: „În Poarta Someșului, la poalele munților Gutinului, generalul Georgescu Pion (comandantul Diviziei 20 infanterie) a ridicat un monument viu lui Eminescu, scrisindu-i numele cu 10 000 brazi pe o suprafață de 4 000 metri pătrați, la o altitudine de 650 metri, vizibil de la zeci de kilometri".

● Pe platoul Cotrocenilor se inaugurează edificiul Școlii superioare de război (actuala Academie Militară); clădirea este ridicată după planurile arhitectului Duiliu Marcu.

● În Editura „Alba" din Alba Iulia apare volumul Papiu-Ilarian în fața problemelor românești contemporane de Ion Clopoțel, „o admirabilă, pe înțelesul tuturor și sumară evocare a evenimentelor de la 1848, a rolului pe care l-au avut în organizarea întrunirilor populare cei trei tineri energici și dinamici, Avram Iancu, Ion Buteanu și Al. Papiu-Ilarian", scrie revista România literară.

● Populația globului — notează Timpul — era la sfîrșitul anului 1938 de 2 134 000 000 locuitori. Printre cele mai populate țări: China — 450 000 000 locuitori, India — 366 000 000, U.R.S.S. — 170 000 000, S.U.A. — 130 000 000 Japonia — 72 000 000.

● Se inaugurează cel de-al doilea an de activitate a Universității muncitorești din Capitală, în prezența lui M. Ralea, ministrul muncii, M. Sadoveanu, O. Livezeanu, G. Mladenatz, G. Vlădescu-Răcoasa, Gr. Geamănu. În cuvîntul său, T. Vianu, directorul universității, arată că în primul an de activitate, în cadrul ei, s-au ținut 500 conferințe cu subiecte de cultură generală, educație cetățenească, cultură profesională etc.

Dispariția de pe scena politică a primului ministru Armand Călinescu[1] — asasinat mișelește de o bandă de legionari aflați în solda Germaniei hitleriste — a creat, după cum am văzut din numerele anterioare ale cronicii noastre, o stare de nesiguranță guvernamentală, regele neputînd găsi, în acele momente, un succesor care să se bucure de prestigiul, experiența și fermitatea fostului șef al guvernului. Iată pentru ce, în răstimpul trecut de la moartea lui A. Călinescu, conducerea Consiliului de Miniștri este încredințată succesiv generalului Gh. Argeșanu, apoi lui C. Argetoianu, iar în noiembrie 1939 lui Gh. Tătărescu. Aceste dese schimbări de guvern oglindesc preocuparea de a rezista în fața presiunilor celui de-al treilea Reich și, în același timp, încercarea de a păstra fidelitatea față de vechiul sistem de alianțe cu Franța și Anglia. Ele reflectă, de asemenea, eforturile lui Carol II de a-și menține și consolida regimul său personal, lărgindu-i totodată baza politică.

Dar să urmărim succint, prin intermediul presei de acum cinci decenii[2], fazele venirii la putere a guvernului prezidat de Gh. Tătărescu.

23 noiembrie, dimineața. În urma unor mai vechi disensiuni dintre rege și primul ministru — și după o lungă discuție din ziua precedentă între cei doi —, C. Argetoianu prezintă demisia guvernului. La ora 16 sînt convocați consilierii regali — C. Prezan, A. Văitoianu, Al. Vaida-Voievod, G.G. Mironescu, N. Iorga, dr. C.I. Angelescu, Gh. Tătărescu — cu care regele are întrevederi separate. Întrevederi formale, deoarece hotărîrea fusese luată, după cum însuși monarhul notează în însemnările sale: „Spre a nu da impresia în public că toate acestea au fost aranjate de înainte, azi după-amiază primesc pentru o așa-zisă consultație pe consilierii regali. Este o vastă farsă pe care o joc și care trebuie să dea impresia că eu caut un guvern nou".

La 18.45, regele are o nouă întrevedere cu Gh. Tătărescu, pe care-l însărcinează cu formarea guvernului.

A doua zi, vineri 24 noiembrie, au loc consultări în vederea găsirii unei formule guvernamentale satisfăcătoare. La orele 21.45 noul guvern depune jurămîntul, avînd în componența sa următorii miniștri: Gh. Tătărescu, președinte al Consiliului și secretar de stat ad-interim la interne; I. Nistor — culte și artă; Gh. Ionescu-Sisești — agricultură și domenii; Victor Slăvescu — înzestrarea

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 9, 10/1989.

[2] Am alcătuit această cronică cuprinzînd extrase din presa bucureșteană din lunile noiembrie și decembrie 1939. Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile în textele preluate. Precizăm, de asemenea, că în redarea lor am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

În Transilvania se desfășoară numeroase festivități prilejuite de aniversarea făuririi statului național unitar român la 1 Decembrie 1918 (pp. 49-50)

armatei; Istrate Micescu — justiție; Ion Gigurtu — lucrări publice și comunicații; Silviu Dragomir — minorități; Const. Angelescu — economie națională; Mitiță Constantinescu — finanțe; general adj. Paul Teodorescu — aer și marină; M. Ralea — muncă; Grigore Gafencu — afaceri străine și ad-interim la propaganda națională; Petre Andrei — educație națională; Traian Pop — însărcinat cu inventarierea avuțiilor publice; general Ioan Ilcuș — apărare națională; C.C. Giurescu — organizarea Frontului Renașterii Naționale; N. Hortolomei — sănătate și ocrotiri sociale. Sînt numiți, de asemenea, opt subsecretari de stat. La 30 noiembrie 1939, în ideea lărgirii contactelor cu alți lideri politici și pentru a bara formarea unui bloc al opoziției, guvernul e completat cu noi lideri: Al. Radian, la propagandă, și M. Ghelmegeanu, la interne.

Într-o declarație dată imediat după depunerea jurămîntului, noul prim-ministru afirmă: „Vom desăvîrși organizarea tuturor forțelor militare și materiale ale țării în vederea apărării patrimoniului național și pentru apărarea neutralității țării, pe care o vom menține fără nici o abatere în toate împrejurările".

Această linie politică a guvernului este sesizată de reprezentanții Germaniei: „Legația germană din Capitală — relăta un raport informativ al Prefecturii Poliției București, la 29 noiembrie 1939 — a trimis un raport la Berlin, cu expunerea programului noului guvern. Comentariile ce au însoțit raportul dovedesc că cercurile oficiale germane sint convinse că noul guvern nu intenționează să fie mai amabil față de Germania decît guvernul Argetoianu. Se crede, în general, că nici Reichul nu va ceda din pretențiile sale, sperînd ca, pînă la urmă, printr-o nouă serie de presiuni și intervențiuni, să obțină cele trebuincioase, fără a mai ține seamă de condițiile impuse de guvernul român".

Apărarea integrității statului român național unitar, făurit la 1 Decembrie 1918, constituie, în împrejurările grave determinate de izbucnirea celui de-al doilea război mondial, preocuparea principală a poporului, a cercurilor politice conducătoare. Sub semnul acestei preocupări se desfășoară festivitățile prilejuite de aniversarea a 21 ani de la desăvîrșirea statului național unitar român, prin unirea Transilvaniei cu patria-mamă, act istoric împlinit prin voința unanimă.

Evocînd tradițiile luptei pentru unitate a românilor, ziarul *Universul* scrie, la 1 decembrie 1939: „Actul unirii de la Alba Iulia stă mai presus de tratate. El este expresia unei voințe liber consimțite și urmarea logică a luptelor duse cu tot mai multă intensitate pentru afirmarea principiului autodeterminării. Tratatele de pace de mai tîrziu n-au făcut decît să confirme o situație de drept și de fapt. Nici nu se putea proceda altfel, deoarece poziția

Cronică măruntă

● La 1 noiembrie 1939 se împlinesc 70 ani de la intrarea în exploatare a liniei ferate București-Giurgiu. Evocînd evenimentul, ziarul România din 2 noiembrie consemnează cîteva date din istoricul căilor ferate române. Astfel, între anii 1842-1859 au fost mai multe proiecte de realizare a unor „drumuri de fier" care să lege principalele orașe românești. La 14 iulie 1860, în timpul lui Al. I. Cuza, Adunarea legislativă a votat o lege privind construirea unei linii ferate pe traseul Orșova—Turnu Severin — Craiova — Slatina — Pitești — Tîrgoviște — Ploiești — Buzău — Rîmnicu Sărat — Focșani — Brăila, cu o ramificație Ploiești — București — Giurgiu. Mai mulți antreprenori au solicitat concesiunea lucrărilor, dar, scria România, „se concesionau prea multe linii deodată și nu se puteau găsi capitalurile și garanțiile care erau prea mari".

În august 1869 linia București — Giurgiu, care constituia o legătură rapidă cu Dunărea, a fost gata. Avea lungimea de 70 km. Construcția ei a costat 13 755 000 lei, respectiv 195 940 lei pe kilometru. Trenul oprea în șapte stații: Filaret, Jilava, Vidra, Comana, Băneasa, Frătești și Giurgiu. O ramificație ducea la Dunăre, prin Smîrda. Au fost construite, de asemenea, patru poduri, cu lungimi între 20 și 120 metri. În gara Comana, trenul care venea de la București se întîlnea cu cel care plecase din Giurgiu.

Inaugurarea oficială a liniei a avut loc la 31 octombrie 1869, cînd din gara Filaret au plecat spre Giurgiu, la interval de 15 minute între ele, două trenuri remorcate de locomotivele „Mihai Bravul" și „Dunărea".

● Radu Vulpe (1899-1982), numit profesor definitiv la Univer-

DECEMBRIE 1939

Cronică măruntă

sitatea din Iași, la catedra de arheologie a Facultății de litere și filosofie, în locul lui Orest Tafrali (1876-1937), și-a început cursul său din acest an despre Evoluția civilizației în epocile de piatră cu prelegerea Concepțiile actuale despre arheologie și preistorie.

● La cinematograful „Capitol" premieră cu filmul Stan și Bran eroi fără voie, cea mai recentă creație a vestiților comici americani. În completare, un experiment cinematografic inedit: filmul în relief. „Completarea aceasta — scrie Universul — constituie ultima perfecționare a tehnicii cinematografice și dă impresia spectatorilor care o urmăresc cu ajutorul unei miraculoase perechi de ochelari că toate obiectele aruncate de pe ecran le cad... în cap, provocînd o spaimă explicabilă la început și apoi un haz nestrăit".

● O meritoasă lucrare — consemnează revista Cadran — este cartea lui I.C. Chițimia Cronica vremii lui Ștefan cel Mare al Moldovei, consacrată unei cronici descoperite de istoricul polonez Olgierd Gorka, în anul 1911, în Biblioteca de stat din München (vezi și Magazin istoric, nr. 10/1985).

● Tot Cadran notează: „Profesorul ieșean Andrei Otetea publică în Viața românească (nr. 1, 4, 6, 8) din anul acesta o serie de studii asupra Renașterii. Începînd cu Cauzele economice ale Renașterii, continuă prin Descoperirile geografice și începutul expansiunii europene, Lupte pentru supremația asupra Italiei și formarea sistemului politic european (1494-1559). Atragem atenția atît specialiștilor cît și tuturor celor preocupați de istoria socială asupra acestor cercetări. Pentru prima oară în România sînt analizate pe baza metodei dialecticii materialiste fenomene istorice de o însemnătate și ampioare deosebită. Pe lîngă intuiționismul scînteietor al prof. N. Iorga și meticulozitatea prof. C.C. Giurescu, tînărul profesor aduce o viziune nouă, progre-

etnică a poporului român din Ardeal și Banat era și rămînea în afară de orice controversă. Pentru noi, autodeterminarea nu însemna o noțiune cîtuși de puțin nouă. Se găsește înscrisă în actele Revoluției lui Horea de la 1784 și a dezlănțuit Revoluția de la 1848, în care toate faptele și ideile se întemeiază pe principiul independenței".

Temeiuri ale unității naționale sînt evidențiate de C.C. Giurescu în conferința *Dobrogea, vechi pămînt românesc*, rostită la radio la 24 noiembrie: „Cine privește harta țării noastre își dă seama numaidecît că pămîntul dintre Dunăre și Mare este împlinirea firească a cetății carpatice și a ținutului dimprejur. Din punct de vedere etnic — contimă autorul —, Dobrogea, locuită întîi de strămoșii noștri geți sau daci și romani, păstrează în cursul evului mediu, modern și contemporan o populație însemnată românească. Continuitatea noastră ca popor între Dunăre și Mare este un fapt incontestabil, ce se impune tuturor cercetătorilor obiectivi". Evocînd momente din istoria Dobrogei sub Burebista, apoi sub Mircea cel Mare, precum și revenirea ei la patria română în 1878 — după patru secole de dominație otomană — conferențiarul își încheie astfel însemnările: „Dobrogea, țara strămoșilor geți și romani, stăpînită de Burebista, apărată de Traian, împăratul care aici a ridicat trofeul său, țara în care se găsesc la tot pasul banii mărunți de argint ai Basarabilor și Mușatinilor și unde au stăpînit ostașii lui Mircea, țară pe care strămoșii noștri și noi înșine din vechi am locuit-o și întotdeauna am civilizat-o, este și rămîne de-a pururi pămînt românesc".

În decembrie 1939, omenirea intră în a patra lună a celui de-al doilea război mondial, declanșat de Germania hitleristă și care aduce calvarul unei tragedii fără precedent în istoria umanității. În aceste timpuri grele, România își reafirmă poziția ei de consecventă neutralitate — adoptată încă de la începutul ostilităților. Într-o cuvîntare ținută în Senat, în fața comisiilor de afaceri străine ale celor două corpuri legiuitoare, Grigore Gafencu, ministrul afacerilor străine, prezintă la 29 noiembrie o amplă expunere privind politica externă a guvernului și statului român: „Am intrat în aceste vremi crîncene, de a căror urmări sîngeroase am fi vrut să vedem feriți și pe alții, cu conștiința împăcată. Sîntem gata să ne facem datoria către țară. Armata noastră, străină de orice gînd de agresiune, stă de veghe la hotare.

Neutralitatea înseamnă măsură și rezervă. Ea cere o grijă statornică de a nu agrava prin atitudini sau fapte conflictul care bîntuie între popoare". Arătînd în continuare că neutralitatea „nu înseamnă însă nepăsare față de cele ce se întîmplă și care pot avea

Recepție la Legația Uniunii Sovietice din București cu ocazia celei de-a 22-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Printre participanți: Günther Mott[1], ministrul Statelor Unite, Grigore Gafencu[2], ministru de externe, P. Kukolev[3], însărcinatul cu afaceri al U.R.S.S., Constantin Argetoianu[4], președintele Consiliului de Miniștri și Wilhelm Fabricius[5], ministrul Germaniei

oricînd o înrîurire asupra noastră; nu înseamnă renunțare la credința în dreptatea cauzei noastre pe care o afirmăm azi în zile de furtună, cum o vom afirma mîine în ziua păcii; nu înseamnă abdicare de la menirea națională ce avem de împlinit", ministrul de externe român subliniază faptul că trebuie păstrate „încordate puterile noastre de veghe, de apărare, de rezistență morală".

Continuă acțiunile pentru colectarea de sume necesare înzestrării armatei[1], cercuri largi ale opiniei publice românești — de la membrii guvernului și pînă la elevii școlilor și liceelor, intelectuali, muncitori, funcționari, țărani, meseriași etc. — aducîndu-și obolul la fondurile pentru apărarea țării.

„România — scrie *Timpul* din 20 decembrie — vrea să trăiască în pace și nu are de revendicat nimic altceva decît să poată munci în liniște pentru împlinirea destinului ei. Pacea trebuie să fie apărată. De aceea, fără scopuri agresive, România ia măsurile necesare pentru a întări armata și a desăvîrși lucrările de fortificație, făcute în punctele de rezistență de la graniță. Emisiunea bonurilor pentru înzestrarea armatei are ca scop să dea guvernului posibilitatea de a grăbi împlinirea măsurilor și lucrărilor de apărare, la adăpostul cărora economia națională să poată progresa, adaptîndu-se, cu toată liniștea necesară, greutăților pe care le ridică starea de război.

E ceea ce a înțeles din primul moment întregul popor. În elanul cu care cetățenii subscriu la bonurile armatei se oglindește dorința fierbinte a acestei țări de a trăi în pace, dar și hotărîrea sa de a se apăra dacă va fi vreodată nevoie".

Sfîrșitul anului 1939 nu înregistrează fapte de arme mai importante. „Cele două armate, bine ascunse în dosul liniilor Maginot și Siegfried, se organizează și se întăresc pentru bătălia decisivă", consideră *Azi*. Deosebit de intens este însă războiul diplomatic. La fel și cel economic, care „s-a generalizat, el tinzînd să devină mondial. Urmările lui — scrie în continuare publicația amintită — pot să fie mult mai grave chiar decît un război propriu-zis. El poate duce la o stagnare totală a vieții economice și poate produce o criză mondială cu atît mai gravă, cu cît economia celor mai multe state, fiind adaptată necesităților de război, fără ca războiul să fie efectiv, merge spre dezastru".

La 24 noiembrie 1843, Mihail Kogălniceanu deschidea cursul de istorie națională la Academia Mihăileană din Iași. Evocînd evenimentul, ziarul *România* scrie în numărul său din 25 noiembrie 1939: „Kogălniceanu s-a afirmat ca întîiul dascăl modern de istorie, cu o metodă nouă, cu o cultură generală și o documen-

[1] *Magazin istoric*, nr. 4.5/1989.

Cronică mărunță

sistă și științifică. Problemele atacate cu atît curaj sînt dintre cele mai grele și literatura asupra lor este imensă. Acest lucru mărește cu atît mai mult meritele autorului".

● Un nou film românesc: O noapte de pomină, regizat de Ion Șahighian, pe un scenariu de Tudor Mușatescu, cu G. Timică, Dina Cocea, Costache Antoniu; participă Grigoraș Dinicu și orchestra sa; melodii de Ion Vasilescu; muzica filmului — Paul Constantinescu.

● Încetează din viață două glorii ale teatrului și operei române: Agatha Bîrsescu (n. 1857) și basul George Folescu (n. 1884).

● În cadrul unei ședințe a societății „Prietenii istoriei literare", prof. Mihail Cruceanu prezintă personalitatea filologului și scriitorului Ovid Densușianu (1873-1938).

● Revista Muncă și voie bună evocă figura lui Anton Bacalbașa (1865-1899), de la moartea căruia se împlinesc patru decenii. Familia Bacalbașa (Magazin istoric, nr. 2/1976) a dat presei trei ziariști de mare valoare: Constantin, amicul devotat al lui Gheorghe Panu și ziarist de mare autoritate; Ioan, care era și autor dramatic; cel mai tînăr dintre ei, Anton, a fost și critic literar, cronicar dramatic, poet satiric, excelent pamfletar, orator și conferențiar. „Cu aceste prețioase însușiri și cu agerimea sa ascuțită, tumultuos cuvîntător, muncitorimea de pe vremuri îl considera pe Anton Bacalbașa ca pe un adevărat Lassalle. A dus o luptă aprigă de idei, nu de persoane. A fost însă un judecător sever și rațional.

Maestrul satirei române — continuă revista —, Ion Luca Caragiale, l-a adorat, iar cînd a scos prima serie din faimoasa sa revistă satirică Moftul român (1893), Anton Bacalbașa a devenit «prim-redactor» al foii. Tot așa l-a admirat și apreciat și B. P. Hasdeu. Cînd,

DECEMBRIE 1939

Hermiona Asachi-Quinet, a cărei viață și activitate este evocată în presa acestei luni (fotografie aflată la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R.S. România)

Cronică măruntă

pe vremuri, marele luptător naționalist Iancu Flondor luase inițiativa apariției la Cernăuți a unui ziar românesc pentru apărarea intereselor naționale din Bucovina, el a venit la București hotărît să încredințeze conducerea gazetei lui Anton Bac Ibașa, despre care auzise că era un ziarist de mare talent. Necunoscîndu-l însă, Iancu Flondor l-a consultat pe Hasdeu, care l-a răspuns (după cum a relatat cîndva George Ranetti): — În țara noastră avem un singur mare gazetar și acela este Anton Bacalbașa. Dacă vrei să ni-l iei, atunci noi cu ce mai rămînem?"

● În fiecare duminică, Societatea română de radiodifuziune organizează în sala Ateneului român concerte simfonice populare. Orchestra radio, dirijată de Th. Rogalski, interpretează creații ale compozitorilor Ed. Caudella, Ciprian Porumbescu, Mihail Jora, Tiberiu Brediceanu, Sabin Drăgoi, Constantin Brăiloiu și George Enescu.

● La Institutul cultural feminin este sărbătorită scriitoarea Claudia Millian-Minulescu; participă, între alții: Celia Delavrancea, Marioara Voiculescu, Aura Buzescu, Riri Delavrancea, Cecilia Cuțescu-Storck, Natașa Alexandra, Elia Negruzzi, Henriette Yvonne-Stahl.

● Activitatea unei edituri (Fundația pentru literatură și artă) și personalitatea unui editor (Al. Rosetti) sînt prezentate pe o pagină a revistei Azi din 24 decembrie. După ce sînt amintite cîteva dintre colecțiile lansate de editură (Scriitori români contemporani, Scriitori vechi și moderni, Biblioteca de filosofie, Biblioteca „Energia", Biblioteca enciclopedică, Biblioteca teatrală etc.), este prezentat directorul, prof. Al. Rosetti, „cunoscut deopotrivă ca animator și om de știință. Prezent în toate domeniile de activitate spirituală de la noi, participînd sau susținînd manifestări din care cultura românească a

tare istorică vastă, cu o rîvnă nepotolită de a înfățișa trecutul țării în lumina cea adevărată". În prelegerea sa inaugurală, „el face apologia nației sale, scoate în evidență epopeea poporului român în decursul veacurilor de zbucium și împilări, ridicîndu-se necruțător împotriva tuturor acelora care i-au stăvilit firească dezvoltare și afirmare".

Subliniind necesitatea cunoașterii și studierii istoriei naționale, Kogălniceanu spunea: „Începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-a prefăcut, pămîntul ni s-a sfîșiat, drepturile ni s-au călcat în picioare, numai pentru că n-am avut pe ce să ne întemeiem și să ne apărăm dreptățile". Istoria, continuă Kogălniceanu, contribuie la păstrarea și apărarea ființei naționale, „căci ce poate mai mult să ne-o păstreze decît această istorie, care ne arată ce am fost, de unde am venit, ce sîntem și, ca regula de trei, ne descoperă și numărul necunoscut: ce avem să fim!"

Să mai consemnăm și alte cîteva fapte cu semnificație culturală din decembrie 1939, reflectate în paginile ziarelor vremii. Astfel, are loc inaugurarea Institutului de istorie universală, condus de N. Iorga, inițiatorul și organizatorul acestui așezămînt cultural. Dispunînd de un frumos edificiu (actualul sediu al Institutului de istorie „N. Iorga", din București, b-dul Aviatorilor nr. 1), noua instituție de cultură este înzestrată — după cum subliniază Petre Andrei, ministrul educației naționale, la festivitatea inaugurală — „cu una dintre cele mai bogate și mai bine alese biblioteci, biblioteca profesorului N. Iorga, pe care d-sa a donat-o institutului".

În cuvîntul inaugural, N. Iorga face o succintă prezentare a viziunii sale asupra istoriei universale. Aceasta, arată savantul, „este înfățișarea procesului organic prin care s-a dezvoltat viața omenirii, începînd din cele mai vechi și mai întunecate timpuri, pînă în momentul de față, și îngăduind, tocmai prin această înlănțuire, în care este un caracter logic, judecata asupra prezentului și prevederea asupra unui viitor pe care, fără conștiința acestei dezvoltări, nu-l putem vedea decît neîndestulător și fals".

Revista *România literară* evocă viața și activitatea Hermionei Asachi-Quinet (1821-1900), de la a cărei moarte se împlinesc 39 ani. Fiică a lui Gheorghe Asachi[1], neobosit militant pentru emanciparea națională și culturală a românilor, ea și-a format o strălucită pregătire culturală, sub directa îndrumare a tatălui ei. Căsătorită cu prințul Moruzi, a avut cu acesta un fiu, Gheorghe, de a cărui educație s-a ocupat îndeaproape. Rămasă văduvă, a plecat la Paris spre a supraveghea studiile fiului ei. Aici, pasionată ea însăși de cunoaștere, s-a înscris la Collège de France, insu-

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1980.

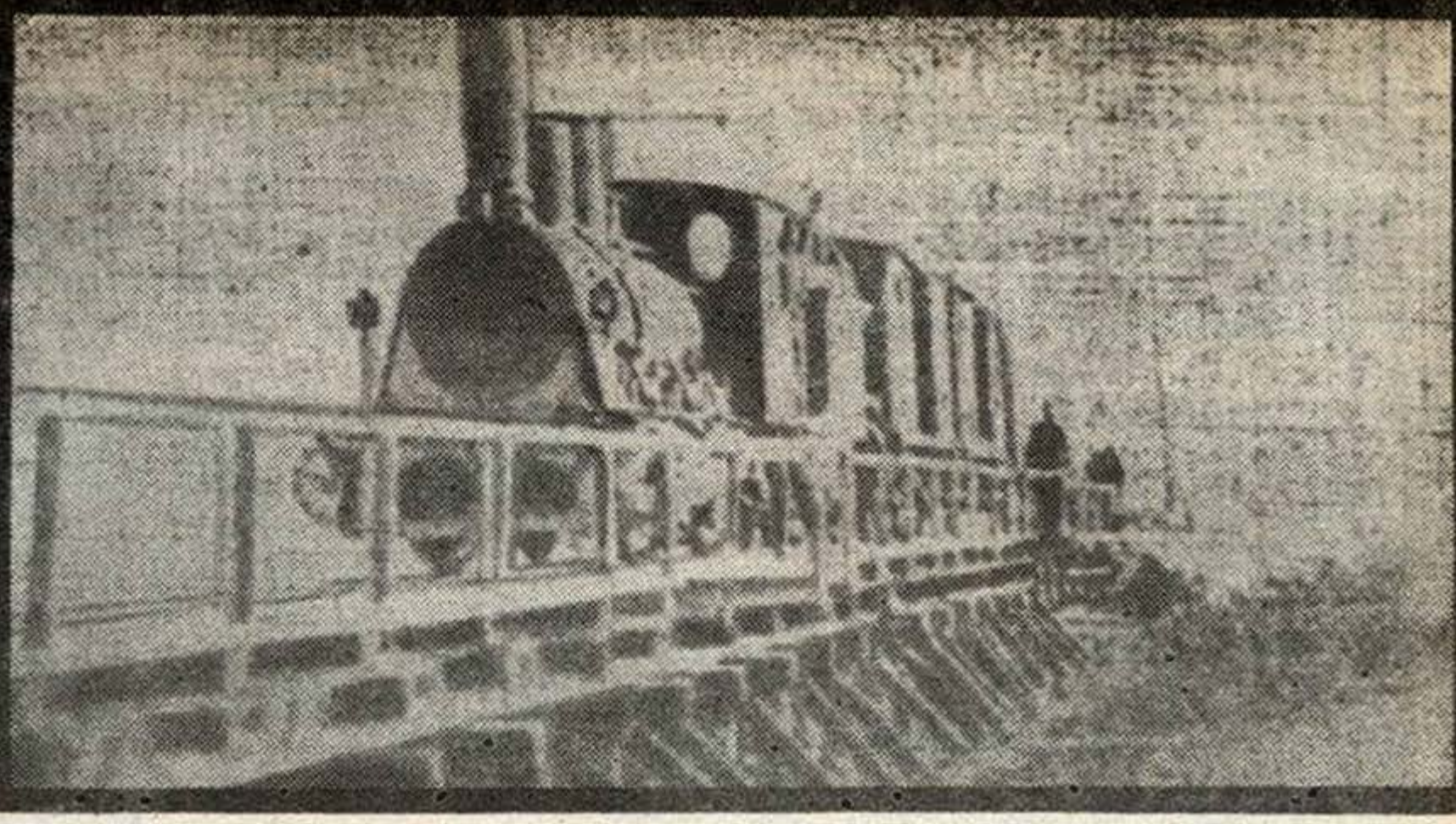

La 70 ani de la inaugurarea primei linii de cale ferată, București—Giurgiu, presa publică și această fotografie reprezentînd un pod de lemn de la 1877

fleţindu-se de ideile înaintate promovate de Jules Michelet, Edgar Quinet, A. Mickiewicz, „profesori de o strălucită erudiţie, dar şi cetăţeni ai umanităţii, slujitori cu toate riscurile ai dreptăţii desconsiderate şi ai independenţei popoarelor apăsate".

În 1852, s-a căsătorit cu Ed. Quinet, căruia îi va dedica întreaga sa viaţă, susţinîndu-l în activitatea sa ştiinţifică şi cetăţenească, fiindu-i colaboratoare harnică şi pricepută. Cu ajutorul materialului documentar pus la dispoziţie de Gh. Asachi, Ed. Quinet a publicat în 1856 *Lès Roumains*, „o caldă şi convingătoare pledoarie pentru cauza naţiunii române" (tradusă şi la noi în acelaşi an). După stingerea din viaţă a lui Quinet (1875), Hermiona s-a îngrijit de tipărirea operelor soţului său, în 30 tomuri. A scris ea însăşi mai multe lucrări istorico-literare, printre care volume de amintiri, de corespondenţă.

O lucrare istorică primită cu interes de cititori şi de critica de specialitate este studiul, în patru volume, *Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti. Boierii Goleşti*, de George Fotino (1896-1969). Lucrarea prezintă — pe baza unei bogate documentaţii, între care şi 643 scrisori, în majoritate inedite — personalitatea şi activitatea membrilor unei „familii româneşti a cărei viaţă şi al cărei rost s-au împletit aşa de strîns cu viaţa şi rosturile societăţii româneşti în curs de aproape jumătate de veac".

Sînt evocate pagini din lupta generaţiei paşoptiste pentru înalte idealuri de libertate, unitate naţională şi dreptate socială. Revoluţia a constituit — după cum scrie revista *Azi*, din 10 decembrie, într-o cronică închinată acestei lucrări — „un moment însemnat al trezirii conştiinţei naţionale, iar unitatea pe care au visat-o boierii Goleşti avea să devină peste cîteva decenii o realitate. Roadele revoluţiei paşoptiste trebuie căutate doar în spiritul acestei conştiinţe şi al unităţii naţionale".

Goleştii[1], consemnează în continuare *Azi*, „au înscris una din cele mai frumoase pagini în cartea renaşterii naţionale, prin patriotismul lor înflăcărat, prin credinţa nestrămutată în idealurile româneşti, prin cinstea şi dezinteresarea luptei lor. Ei sînt poate printre puţinii boieri care critică cu o asprime nemiloasă favorurile de care pe nedrept se bucurau cei dintr-o categorie socială cu ei, arătînd însemnătatea pentru crearea unităţii naţionale ca ţăranul român să se bucure de libertate şi stăpînire a pămîntului. Ei înţeleg că o libertate naţională fără una socială e cu neputinţă". ■

[1] *Magazin istoric*, nr. 5, 6/1971.

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecţia fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică mărunţă

cîştigat un prestigiu necontestat şi valori noi, prof. Al. Rosetti — scrie Azi — s-a identificat în aşa măsură cu viaţa noastră culturală, încît a devenit unul dintre promovatorii acestei culturi, unul dintre factorii cei mai de seamă ai progresului ei".

● Tot revista Azi, din 24 decembrie, publică articolul inedit (datat 30 martie 1930) Artele şi umanitatea de azi de Panait Istrati (traducere din limba franceză de Alexandru Talex), pledoarie pentru arta revoluţionară şi pentru artiştii „nrialşei opere de ridicare revoluţionară, de care depinde viitorul omenirii care munceşte şi suferă".

● Maria, fata cîntecului se intitulează articolul publicat de Azi la 31 decembrie, din care reţinem: „Cîntecele neamului acesta românesc, în mijlocul căruia trăim de mult de tot, le cîntă în ţara aceasta binecuvîntată şi frumoasă o fată: Maria Tănase. Felul cîntecului ei unic îşi trage cea mai sănătoasă sevă din însăşi esenţa sa aleătuitoare: pămîntul, omul, dorul, bucuria, tristeţea şi cerul românesc".

● Recital Dinu Lipatti, la 18 decembrie 1939, sub cupola Ateneului român. În program — sonate, studii şi nocturne de Enescu, Chopin, Poulenc şi Dinu Lipatti. „Majoritatea pieselor de concert fiind executate în primă audiţie — scrie Semnalul — au adus şi acea primenire de program ce se simţea de mult dorită şi care a fost posibilă graţie puternicei personalităţi a tînărului artist, personalitate pe care o defineşte nu numai o tehnică pianistică superioară pusă în slujba unei interpretări de cea mai poetică factură, dar şi calitatea-i manifestă de subtil compozitor".

● Lucreţia D. Pătrăşcanu, văduva prozatorului D.D. Pătrăşcanu (1872-1937), donează bibliotecii şi muzeului liceului „Matei Basarab", din Capitală — unde acesta a fost mult timp profesor — mai multe cărţi şi obiecte istorice (medalii, monede, piese arheologice), care au aparţinut scriitorului.

În toamna anului 1941, cînd trupele fasciste ajunseseră sub zidurile Moscovei, pentru Uniunea Sovietică devenise extrem de importantă extinderea relaţiilor ei economice, politice şi diplomatice cu lumea occidentală, în general, şi cu Statele Unite ale Americii, în special. În aceste condiţii, cum am urmărit în numărul trecut al revistei noastre, guvernul a apelat la o personalitate de marcă a diplomaţiei sovietice: Maksim Maksimovici Litvinov.

Continuăm să reproducem — cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre — alte fragmente din articolul consacrat de Z. S. Şeinis, în Novaia i noveişaia istoriia, nr. 4/1988, demersurilor ambasadorului sovietic la Washington, pentru deschiderea celui de-al doilea front.

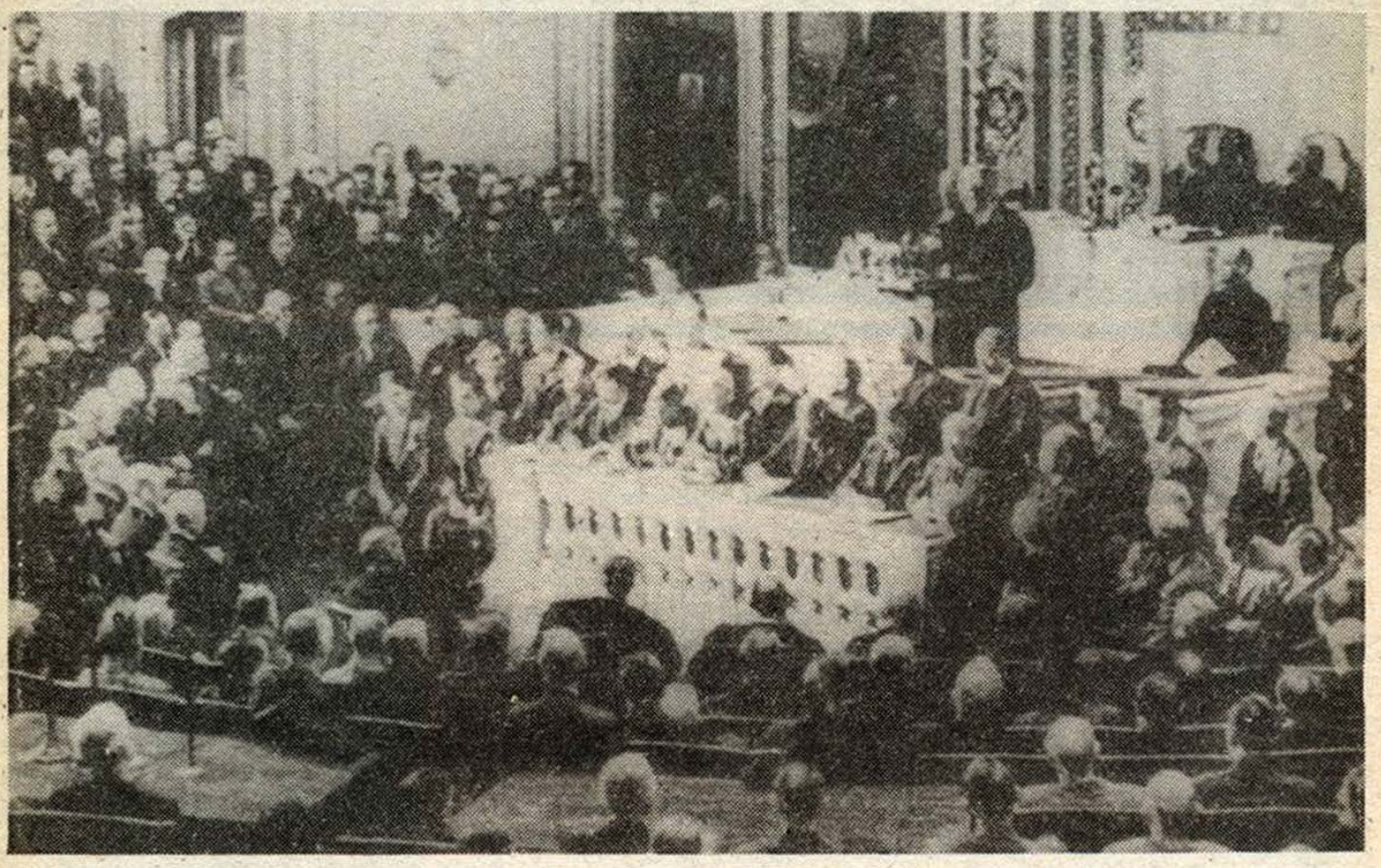

1941-1943. SINUOZITĂŢILE UNEI MISIUNI DIPLOMATICE

Z. S. ŞEINIS

La începutul lui aprilie 1942, Roosevelt i-a propus lui Stalin să trimită reprezentanţi la Washington pentru tratative privind folosirea forţelor armate americane în aşa fel, încît să se uşureze situaţia pe frontul sovieto-german. Moscova a desemnat pentru aceste tratative pe comisarul poporului pentru afaceri externe V. Molotov şi pe M.M. Litvinov.

Molotov a sosit la Washington în 29 mai 1942. Americanii şi-au respectat promisiunea de a păstra secretul asupra misiunii sovietice; în ziare nu a apărut nici un rînd.. Numai cînd Molotov a plecat, la 11 iunie, au fost publicate fotografii: la scara avionului, Molotov, alături de Litvinov, iar de cealaltă parte şeful Statului major general american, generalul George Marshall, secretarul de stat Cordell Hull şi comandantul flotei militare, amiralul Ernest King.

„Nu invitați, ci convocați"

Tratativele la Casa Albă au început chiar în ziua sosirii. Roosevelt a intrat în scaunul său cu rotile, împins de un servitor negru, apoi s-a așezat în fotoliu. Din partea americană au participat militari, între care deosebit de activ a fost amiralul William Leahy, un bărbat uscățiv, nu prea înalt. În jurul președintelui stăteau cei ce încercau să zădărnicească reglementarea alianței cu U.R.S.S.

Biograful lui Roosevelt, R. Sherwood, descrie astfel începerea tratativelor: „Molotov a sosit la Casa Albă vineri, 29 mai, în jurul orei 16. În aceeași zi a avut o întîlnire cu președintele, la care au participat Hull, Hopkins, ambasadorul Litvinov și doi translatori, Pavlov și Samuel Cross, profesor de limbi și literaturi slave la Universitatea Harvard. Procesul-verbal al acestei prime întîlniri, alcătuit de Cross, menționează:

«După ceremonialul obișnuit de prezentare și saluturi, Molotov a transmis urări de bine din partea lui Stalin, la care președintele a răspuns reciproc, cu cordialitate. La întrebarea președintelui despre sănătatea lui Stalin, Molotov a răspuns că, deși șeful său are în general o sănătate de fier, evenimentele din ultima iarnă și din primăvară i-au cerut o deosebită încordare a forțelor...

Molotov și-a exprimat intenția de a dezbate multilateral situația militară. El discutase amănunțit în acest sens cu Churchill, care nu dăduse însă un răspuns cît de cît concret la întrebările adresate de Molotov, și propusese ca el, Molotov, după tratativele cu președintele, să treacă prin Londra, urmînd ca atunci să dea un răspuns mai concret»".

Fără îndoială, lui Roosevelt nu i-a fost ușor să trateze cu Molotov. El știa că omul politic sovietic era un executant zelos al voinței lui Stalin. În timpul tratativelor cu diplomații străini, Molotov nu depășea niciodată cadrul strict oficial. Era sec, mai mult tăcea.

Aceasta s-a confirmat și în timpul tratativelor dintre Roosevelt și Molotov. Sherwood scrie: „Roosevelt nu mai întîlnise niciodată un om ca Molotov. Din 1933 pînă în 1939, Roosevelt ținuse legătura cu Kremlinul prin intermediul lui Litvinov care — deși își spunea vechi bolșevic — înțelegea lumea familiară lui Roosevelt".

Imediat după sosire, Molotov a adoptat față de Litvinov un ton tăios și neprietenos. La unele probleme în discuție, ambasadorul a considerat necesar să invite și cîțiva colaboratori ai Ambasadei sovietice. În prezența lui Molotov, el s-a adresat lui Anton Nikolaevici Fedotov: „Invitați-i pe colaboratori la dezbatere". Molotov i-a retezat-o: „Nu invitați-i, ci convocați-i". Litvinov a tăcut și a zîmbit.

Translatorul lui Stalin și Molotov, V.N. Pavlov, mi-a relatat că următoarele tratative cu Roosevelt au decurs într-o atmosferă destul de încordată: „Rapoartele au fost seci, laconice. Roosevelt s-a arătat foarte politicos. Se vedea că era presat de forțe reacționare, că n-are libertate de mișcare. Extrem de ferm pe poziții s-a dovedit Leahy. La întîlnirile următoare el nu a mai venit. Ceea ce proba influența lui Hopkins. Spre sfîrșitul tratativelor, Roosevelt l-a împuternicit pe Molotov să-l înștiințeze pe Stalin că el spera să creeze cel de al doilea front în acel an".

În ciuda intenției lui Molotov de a purta tratative fără Litvinov, planul lui a trebuit schimbat. Litvinov a participat la tratative. Translatorul președintelui, S. Cross, a notat: „Molotov a fost mult mai aspru și mai insistent decît la convorbirile anterioare, poate pentru că a vrut să arate în prezența lui Litvinov importanța persoanei sale". Aceste relații încordate nu au scăpat privirii lui Roosevelt.

După dejun, Roosevelt s-a întors în cabinetul său, unde a primit persoanele ce îl însoțeau pe Molotov și echipajul bombardierului cu care sosise comisarul poporului. Toți i-au fost prezentați președintelui de către Litvinov. În timpul dejunului de la ambasadă, Molotov și Litvinov i-au înmînat lui Roosevelt și Hopkins o notă, în care insistau asupra organizării unui convoi american direct la Arhanghelsk, sub paza navelor militare americane; lunar trebuiau livrate Uniunii Sovietice 50 bombardiere „B-25", 150 bombardiere „Boston-3", iar în porturile Golfului Persic — trei mii de camioane.

Peste cîteva zile, Molotov s-a întors la Moscova. După mărturia lui Sherwood, Roosevelt și Hopkins au apreciat tratativele ca pozitive. Era o recunoaștere a meritelor Țării Sovietice, ale eroicei armate roșii, un prinos de considerație față de Rusia luptătoare.

M. Litvinov

În p. 54: *Președintele Roosevelt își expune în Congres propunerile de sprijinire a Uniunii Sovietice*

Fără consilieri, fără translatori

Acordul stabilit pentru deschiderea celui de al doilea front în anul 1942 nu însemna însă și rezolvarea acestei chestiuni deosebit de importante. Guvernul sovietic aprecia lucid posibilitățile lui Roosevelt, lua în calcul nu numai împotrivirea cercurilor politice, de afaceri și militare din S.U.A. Ci chiar maniera de abordare a problemei de către președinte însuși, Roosevelt urmărind în primul rînd interesele Americii, interesele clasei sale. Litvinov credea în deschiderea frontului, dar, în același timp, înțelegea că aceasta se va produce numai după ce S.U.A. și Anglia se vor convinge definitiv că Uniunea Sovietică este capabilă să învingă de una singură Germania hitleristă și pe aliații ei.

Or, S.U.A. și Anglia nu se puseseră de acord în această chestiune. După înfrîngerea germanilor lîngă Moscova, Roosevelt i-a expus lui Litvinov, în linii generale, planurile războiului contra Germaniei. Președintele i-a vorbit despre creșterea eforturilor militare în industrie și despre sporirea efectivelor armatei. Consilieri militari ai lui Roosevelt au elaborat de îndată proiectul unei debarcări limitate în Franța, în anul 1942, urmînd ca ulterior, în 1943, să se deschidă cel de-al doilea front. Dar aceasta se putea realiza numai cu ajutorul unui atac frontal prin Franța.

Curînd Litvinov a înțeles că Roosevelt a refuzat acest plan. A fost înaintat proiectul unei debarcări în Africa de Nord, așa-numitul plan „Torch"[1]. Trebuie presupus că la baza acestei reorientări a stat intenția de a nu încorda relațiile cu Anglia și, în special, cu Churchill, care cocheta cu ideea atacării Germaniei prin Balcani, „pîntecul moale al Europei". Zdrobirea germanilor în Africa anunța succesul acestor planuri, îi permitea Angliei să-și realizeze în viitor politica tradițională de consolidare în Balcani și Orientul Apropiat. Roosevelt a fost de acord cu planul „Torch", sperînd că aplicarea lui va apropia momentul deschiderii celui de-al doilea front în Europa.

În aceste condiții, Litvinov a socotit că sarcina lui consta în aceea ca, în limita posibilităților, să-l orienteze pe președinte spre deschiderea celui de al doilea front în Europa și să forțeze la maximum expedierea de armament, alimente și medicamente către U.R.S.S. De asemenea, el și-a sporit eforturile pentru mobilizarea opiniei publice din S.U.A. în favoarea deschiderii, în cel mai scurt timp, a celui de al doilea front.

În vara anului 1942, contactele lui Litvinov cu Roosevelt, și așa foarte dese, au devenit și mai strînse. Au discutat despre livrările de armament, echipament militar, alimente, medicamente, livrări care, odată cu înaintarea germanilor pe frontul sovieto-german, erau și mai importante.

Și de data aceasta au intrat în joc experiența diplomatică și autoritatea lui Litvinov. Ambasadorul sovietic putea telefona în orice moment la Casa Albă, și președintele îl primea imediat. Aceste întîlniri nu reprezentau simple convorbiri dintre președinte și ambasadorul unei puteri aliate. Erau convorbiri între doi mari oameni politici.

Deseori, Roosevelt îl invita pe diplomatul sovietic să treacă seara pe la el. Litvinov se ducea și stăteau de vorbă în doi, în cabinetul lui Roosevelt. Fără nimeni altcineva. Fără consilieri. Fără translatori. La picioarele președintelui se tolănea cîinele lui preferat, Falla.

La șase luni după sosirea lui Litvinov la Washington, politica elaborată de guvernul sovietic, tratativele de la Moscova și Washington au dus la rezultate importante. Roosevelt s-a decis să facă pasul atît de necesar: S.U.A. au extins ajutorul acordat Uniunii Sovietice pe baza Lend-lease-ului, adică livrări gratuite. Iată mărturia lui A.I. Mikoian: „În vremea Războiului pentru apărarea patriei un rol important l-a jucat Litvinov, care era pe atunci ambasador în Statele Unite ale Americii. Eu purtam tratative cu America pe tema Lend-lease-ului. Din partea americană la tratative participa Averell Harriman, iar din partea engleză lordul Beaverbroock. Trebuie să spun că nu era deloc ușor să ne înțelegem cu englezii în această problemă. Tratativele s-au prelungit. Într-o zi, Beaverbroock m-a întrebat de ce sînt atît de posomorît. I-am răspuns că nu mă poate bucura lipsa rezultatelor concrete ale tratativelor. Partenerii recurgeau la subterfugii, puneau mereu noi și noi condiții. Iar eu nu aveam mandatul guvernului sovietic pentru a schimba datele elaborate inițial. În aceste condiții, Litvinov a reușit să găsească o cale de acces spre americani. A tratat acolo cu succes și a obținut livrarea de armament și alte mărfuri. Succesul tratativelor a fost asigurat de personalitatea lui Litvinov, care a jucat un foarte mare rol. În Statele Unite ale Americii se ținea seama de ce spunea el. Avea influență asupra americanilor, asupra oamenilor de stat din Statele Unite".

La 11 iunie 1942, ambasadorul sovietic Maksim Litvinov[2] și secretarul de stat Cordell Hull au semnat la Washington un acord „Cu privire la principiile ajutorului reciproc în războiul împotriva agresiunii". Guvernul S.U.A. confirma că, și pe viitor, va acorda Uniunii Sovietice sprijin în lupta contra dușmanului comun, acesta constînd din armament și alte materiale de război. ■

În românește de
Valentina POPOVICI

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1974.

[2] Anul acesta Z.S. Șeinis a publicat în Editura politică din Moscova cartea *Maksim Maksimovici Litvinov. revoluționarul, diplomatul, omul* (432 pp.), „prima lucrare temeinică din literatura sovietică consacrată lui M.M. Litvinov, o cercetare convingătoare, originală atît prin felul cum este concepută, cît și prin forma publicistică" (*Novaia i noveișaia istoria*, nr. 5/1989, p. 206).

Misiunea lui Litvinov la Washington, „cîntecul său de lebădă", avea să se încheie de fapt în aprilie 1943, cînd diplomatul a fost chemat la Moscova, deși abia la sfîrșitul acelui an, 1943, s-a luat hotărîrea definitivă ca el să rămînă în centrala Ministerului de externe, în postul de locțiitor al comisarului poporului pentru afaceri externe.

telex...telex...

● Valoros tezaur monetar de argint descoperit cu ocazia săpăturilor arheologice executate în această vară în castrul roman de la Feldioara. După operația de curățire a monedelor, va putea fi precizată mai bine încadrarea lor cronologică ● Au fost reluate — sub egida Muzeului de istorie al Republicii Socialiste România și a instituțiilor muzeale locale — cercetările din castrele romane de la Hoghiz și Cingșor (jud. Brașov), campania încheiată de curînd oferind remarcabile rezultate privind continuitatea de viețuire autohtonă pe aceste meleaguri ● Investigațiile recente efectuate în valea Indusului au arătat că așezarea de la Mohenjo-Daro constituia, în jurul anului 4500 î.e.n., cea mai mare aglomerație urbană de pe glob. Originile civilizației dezvoltate aici au putut fi coborîte pînă pe la anul 8000 î.e.n., deci cu mult înaintea celor din Mesopotamia și Egiptul antic ● Piesă neolitică-unicat la Muzeul Olteniei din Craiova: un vas cioplit în lemn (material, cum se știe, perisabil), descoperit cu prilejul săpăturilor arheologice din localitatea Grădinile, jud. Olt ● Investigații desfășurate pe parcursul mai multor ani la Hunedoara (în punctul numit Grădina Castelului) au permis identificarea unei așezări de la sfîrșitul epocii bronzului, ilustrativă pentru unitatea culturii materiale din zonă cu ansamblul de dezvoltare și evoluție a civilizației traco-geto-dacice pe pămîntul patriei noastre. ● Organizată la Casa Sticlarilor din Capitală, cu prilejul Decadei Muzeului de istorie și artă al municipiului București, Expoziția de piese de sticlă, faianță și porțelan a cuprins obiecte de mare valoare aparținînd unor personalități de seamă ale istoriei românești (printre care Al.I. Cuza, G. Bibescu ș.a.) ● O enciclopedie budistă în 225 volume se păstrează în fondurile Bibliotecii Naționale din Ulan Bator (R.P. Mongolă) ● Recente investigații arheologice la Constanța au dat la lumină o nouă poartă a vechiului Tomis (a treia cunoscută pînă în prezent), ridicată în nordul anticei cetăți, pe drumul ce porneá spre Histria ● Universitatea din Philadelphia (S.U.A.) a început să editeze o enciclopedie a limbii sumeriene în 18 volume, lucrare cu un conținut foarte divers: legende, însemnări istorice, rețete medicale și chiar... scrisori de dragoste ● O așezare cu mai multe nivele de locuire, cuprinse între secolele IV-III î.e.n. și VI e.n. — deci aproape un mileniu de viețuire — a fost identificată la Cernele, în județul Dolj, pe terasa inferioară a Jiului. Ilustrativă pentru continuitatea de viețuire în epoca etnogenezei românești, așezarea se înscrie între localitățile din arealul cetății dacice Pelendava ● Legiunile împăratului roman Marc Aureliu, care au cucerit Anglia în sec. II e.n., cuprindeau și cohorte din nordul Africii. La Welles au fost de curînd descoperite mormintele unor oameni de rasă neagră și, între obiecte, o lingură de lemn cu mînerul în forma unui cap de african ● Amplele lucrări edilitare efectuate în zona gării municipiului Sibiu au îngăduit identificarea urmelor zidului de incintă a cetății medievale, demantelat cu prilejul lucrărilor urbanistice din veacul trecut. Se poate reconstitui, astfel, traseul exact al cetății de odinioară. Cu prilejul cercetărilor, au fost identificate și „catacombele" cetății vechi, tunele subterane (în prezent astupate) ce asigurau locuitorilor retragerea în cazul unor asedii îndelungate ● Octavian Goga profesor de istorie latină, conform certificatului din 1903, necunoscut, recent depistat în Arhiva Universității din Budapesta, în baza căruia poetul era autorizat să predea respectiva disciplină.

CLIO ANUNȚA

DIN NOU PE DRUMUL MĂTĂSII

— „Studierea complexă a Drumului mătăsii — un drum al dialogului". Este un program internațional U.N.E.S.C.O., calculat pentru cel puțin patru ani și cuprinzînd trei mari expediții pe trei trasee diferite: prin stepă, prin deșert și pe mare.

După cum se știe, Drumul mătăsii (*Magazin istoric*, nr. 10/1983), sintagmă creată abia în sec. XIX de geograful german baron Ferdinand von Richthofen, un drum al schimburilor economice între China și alte țări, se întindea de la Chang'an (Xi'an) pînă pe coasta estică a Mediteranei. Trecînd prin provinciile chineze Shaanxi, Gansu și Xinjiang, traversînd apoi Pamirul, el străbătea Asia Centrală și de Vest. Începînd din sec. II î.e.n. și pînă în veacurile XIII-XIV e.n., ruta mătăsii — tăind cîmpii întinse și podișuri necultivate, pustiuri nemărginite și munți înzăpeziți — a legat leagănele celor mai vechi civilizații din lume: China, India, văile Tigrului și Eufratului, Egiptul, Grecia, Roma antică, Bizanțul.

La actualul proiect U.N.E.S.C.O. participă geografi, istorici, etnografi, arheologi din numeroase țări ale lumii. Între ele se distinge Japonia, care și-a adus contribuția cea mai mare la finanțarea lui: a plătit firmei „Mercedes-Benz" contravaloarea mașinilor speciale necesare expediției — jeepuri (care vor traversa vechea cale transcontinentală), suportînd, de asemenea, și alte cheltuieli de organizare.

Pe „noul" Drum al mătăsii se vor face numeroase popasuri, constînd în seminarii științifice, organizate în cele mai mari centre istorice ale traseului. O reuniune U.N.E.S.C.O. a avut loc la Așhabad (U.R.S.S.), în vara acestui an, unde reprezentanți din 20 țări și-au împărtășit impresiile privind starea, accesibilitatea și valoarea științifică a monumentelor de cultură de-a lungul segmentului de drum străbătut pînă la acel punct, precum și perspectivele conservării lor.

F. D.

Fotografia — document istoric

„Cît de rău îmi pare că o astfel de invenţie minunată a venit atît de tîrziu", declara marele pictor, desenator, gravor şi litograf francez Eugène Delacroix (1798-1863), în momentul descoperirii fotografiei. Noutatea acesteia şi posibilităţile pe care le lăsa să se întrevadă îi zdruncinaseră pe mulţi. „De azi înainte pictura a murit!", exclamase un alt pictor, Paul Delaroche.

Revenind însă la cuvintele lui Delacroix, trebuie să spu em că o astfel de invenţie nu putea să se producă mai devreme, chiar dacă istoricii au depistat în scrierile lui Aristotel şi, mai tîrziu, în cele ale lui Leonardo da Vinci, unele indicii trădînd interesul şi preocuparea acestora pentru „camera obscură". Istoricii ignoră însă faptul că apariţia fotografiei a fost condiţionată de progresele chimiei, ştiinţă mult frînată de iluziile alchimiştilor. „Camera obscură" — perfecţionată de napolitanul Giambatista de la Porta, încă pe la jumătatea secolului XVI — a fost utilizată de către artişti timp de trei veacuri, fără ca aceştia să întrevadă posibilitatea reţinerii imaginii.

Cel dintîi care a îmbinat optica cu chimia a fost fizicianul francez Josephe Nicéphore Niepce (1765-1833). El a introdus o placă de zinc acoperită cu un strat de bitum de Iudeea într-o „cameră obscură" şi a expus-o razelor de lumină, obţinînd, în 1826, cea dintîi imagine fotografică. Era însă suficient de grosolană spre a nu trezi invidia nimănui. Dar Niepce n-a dezarmat şi, din 1829, cînd s-a asociat cu Louis Daguerre — inventatorul dioramei — a continuat împreună cu acesta cercetările pînă în 1833, cînd a murit. Patru ani mai tîrziu, în 1837, Daguerre a găsit un nou procedeu care reducea timpul de expunere de la opt ore la circa 20 minute, iar imaginea era obţinută pe o placă de cupru argintată şi trecută printr-o baie de vapori de mercur. Un procedeu complex şi pernicios, dar care permitea obţinerea unei imagini de o fidelitate excepţională. În plus, aceasta nu era reproductibilă. Subliniem acest fapt, deoarece necunoscătorii confundă adesea dagherotipia cu fotografia pe metal, în vogă la finele secolului trecut!

Dar nici invenţia lui Daguerre nu poate fi considerată data de naştere a fotografiei, căci, prezentînd neajunsurile amintite şi avînd un concurent redutabil în calotipie (creaţie a englezului William Talbot, care obţinea imaginea prin utilizarea clorurii de argint pentru sensibilizare şi a clorurii de sodiu sau a iodurii de potasiu pentru fixare), a avut o viaţă scurtă.

Data de naştere a fotografiei este considerată 19 august 1839. În acea zi a avut loc şedinţa comună a Academiei de Ştiinte şi a Academiei de Arte Frumoase, în cadrul căreia fizicianul François Arago (1786-1853) a lansat un procedeu de „obţinere a imaginii cu ajutorul luminii prin intermediul camerei obscure". Soluţia s-a impus şi în scurt timp a dobîndit o carieră cu totul remarcabilă.

În ceea ce priveşte ţara noastră, precizăm că prima fotografie românească semnată de Carol Popp de Szathmári este de fapt o calotipie şi datează din anul 1848. Aşadar, la 9 ani după comunicarea academică a lui François Arago. Ar putea însemna tîrziu? Mai degrabă destul de devreme, căci este vorba de *prima fotografie românească păstrată şi semnată* de autorul ei. Presa română *(Albina românească, Cantor de avis)* comentase însă pe larg descoperirea fizicianului francez, iar în 1840 Colegiul „Sf. Sava" din Bucureşti îşi şi cumpărase un aparat de fotografiat. Nu există date despre faptul dacă Szathmári l-a folosit, dar ce l-ar fi putut împiedica s-o facă?

Aşadar, la un secol şi jumătate de la descoperirea ei, fotografia are şi o istorie românească, şi una din cele mai vechi din lume. Şi odată cu trecerea timpului, ca peste tot, şi la noi fotografia şi-a însuşit, pe lîngă virtuţi artistice, şi valoarea de document istoric, cum o ilustrează şi imaginile din coperţele şi planşele acestui număr.

Emanuel BĂDESCU

STATORNICĂ PREŢUIRE

Am scris în paginile Poştei Magazin istoric, şi cu alte prilejuri, despre faptul că tot mai mulţi cititori ai revistei din toate colţurile ţării se străduiesc să-şi completeze colecţiile Magazin istoric. Una dintre modalităţi o constituie şi urmărirea anunţurilor publicate în cadrul rubricii Cereri şi oferte.

Iată, acum, şi gîndurile trimise de GH. VOLOC, din Brăila, veteran din cel de-al doilea război mondial, posesorul colecţiei complete şi participant la toate concursurile Magazin istoric. **În urma anunţului meu publicat de dv. în nr. 1/1989, am primit numeroase scrisori din ţară, cu oferte pentru numerele ce-mi lipseau, sau pentru altele pe care le aveam disponibile. Cu deosebită bucurie am ajutat astfel pe mulţi cititori să-şi completeze colecţiile. M-am simţit onorat cînd, în nr. 7/1989, cititorul Gh. Goga, din com. Bărcăneşti, jud. Ialomiţa, mulţumind prin intermediul revistei celor ce l-au ajutat să-şi alcătuiască o colecţie completă, m-a amintit şi pe mine.**

Corespondînd cu cititori din toate colţurile ţării, am putut constata cît de mari sînt interesul şi ataşamentul cu care este întîmpinată revista Magazin istoric de cele mai felurite categorii de cititori. Între cei care doreau să-şi completeze colecţia se află, astfel, şi Teodor Covaterlu, din Tîrgu Mureş, în vîrstă de 93 ani, veteran din ambele războaie mondiale şi statornic cititor al revistei.

ÎNTÎLNIREA CU MAGAZIN ISTORIC

Primim constant din partea cititorilor noştri scrisori prin care oameni ai muncii de cele mai diferite vîrste şi profesiuni ne comunică marea lor pasiune pentru istoria patriei şi a poporului nostru, atenţia şi interesul cu care urmăresc revista Magazin istoric. **Iată fragmente din două astfel de scrisori.**

ION BOLDAŞU, din com. Dorneşti, jud. Suceava, evocă prima sa întîlnire cu Magazin istoric: Eram de serviciu (fiind şef de tren) şi am zărit revista în mîna unui profesor navetist pe care îl cunoşteam. I-am cerut permisiunea s-o văd mai îndeaproape şi nu mică mi-a fost bucuria cînd am constatat că este o revistă de istorie recent apărută. Am căutat imediat să mi-o procur, apoi m-am abonat, reînnoind abonamentul an de an, astfel că în prezent am întreaga colecţie, la care ţin foarte mult. Am participat, de asemenea, la toate concursurile organizate, avînd satisfacţia de a găsi mereu răspunsuri exacte.

La rîndul său, IOAN BOBOŞ, din Cluj-Napoca, ne scrie: Am aproape întreaga colecţie a revistei pe care o citesc cu mult interes şi pasiune. Din zecile de mii de pagini tipărite de la primul număr apărut în aprilie 1967 şi pînă în prezent, mi-am îmbogăţit considerabil cunoştinţele privind atît istoria poporului nostru, cît şi a altor popoare.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

Cu prilejul Anului Nou 1990, adresăm tuturor cititorilor și colaboratorilor noștri un cald-duros La mulți ani, *împreună cu urări de multă sănătate, bucurii și fericire, noi împliniri în viață și activitate.*

Felicitări și urări de multă sănătate, fericire și noi realizări adresăm colectivului de oameni ai muncii din cadrul Combinatului poligrafic „Casa Scînteii", colaboratorii noștri apropiați în tipărirea revistei.

Prietenești urări transmitem colegilor din muzee, arhive, biblioteci, precum și prietenilor și difuzorilor revistei din întreprinderi, instituții, școli și facultăți, de la orașe și sate, tuturor celor care popularizează revista noastră.

POȘTA CONCURSULUI

Deși la ora cînd închidem acest număr al revistei încă nu s-a încheiat trierea răspunsurilor sosite pe adresa ediției 1989 a concursului Magazin istoric, dedicat glorioasei aniversări a actului istoric de la 23 August 1944, am selectat din corespondența primită în cadrul actualei ediții cîteva fragmente de scrisori.

Astfel, în numele Cercului de istorie al veteranilor din războiul antihitlerist, din Baia Mare, maiorul în rezervă GHEORGHE NICA ne scrie: În cadrul activității desfășurate de veteranii noștri ne-am propus și participarea la concursul organizat în cinstea marii aniversări a actului istoric de la 23 August 1944. Cu sprijinul acelora dintre noi care posedă colecția completă a revistei, am reușit să răspundem la toate cele 30 de întrebări. În continuare, corespondentul nostru relatează despre unele acțiuni organizate de veteranii maramureșeni, printre care o excursie pe drumul de jertfe și glorie străbătut de ostașii români în războiul antihitlerist pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei, prilej cu care au fost depuse coroane de flori la morminte ale eroilor români. În imagine corul veteranilor din Baia Mare.

Din Timișoara, în numele unui grup de participanți din cadrul Stațiunii didactice experimentale a Institutului agronomic, distins cu ordinul „Meritul agricol" clasa I și cu înaltul titlu de „Erou al noii revoluții agrare", ne scrie VASILE SĂLCUDEAN.

Tot din Timișoara, ne scriu surorile DANA și CARMEN MĂRGINEANU, elevе la Școala generală nr. 26: Concursul a fost foarte interesant, oglindind lupta eroică a poporului nostru, sub conducerea Partidului Comunist Român, care a dus la victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, la libertatea și independența patriei noastre, pe care o dorim tot mai frumoasă și înfloritoare, în care noi copiii să creștem și să trăim în pace.

VIRGIL AUREL RĂDULESCU, din com. Coșoveni, jud. Dolj, profesor pensionar: După ce soția mea s-a molipsit de la mine de pasiunea de a participa la concursurile Magazin istoric, iată că acum și fiul nostru, Mihail Rădulescu, inginer la I.U.G. Craiova, este atras de soluționarea problemelor din cadrul interesantelor concursuri organizate de revistă. Personal, intenționez să atrag noi cititori și abonați ai revistei, astfel ca în curînd și în comuna noastră să funcționeze un cerc al prietenilor Magazinului istoric. Felicitări pentru această frumoasă inițiativă.

Din București, doi pasionați și statornici cititori ai revistei, ARMIN SCHEIN și TEOFAN FERARU, ne comunică faptul că sînt posesorii colecțiilor complete Magazin istoric și participanți constanți la toate edițiile concursurilor, aflîndu-se chiar și pe lista cîștigătorilor. Îi felicităm și le dorim, în continuare, mult succes în dezlegarea întrebărilor de la edițiile viitoare.

Precizăm că la întrebarea nr. 1 din seria întîi (nr. 7/1989) sînt luate în considerare ca exacte și acele răspunsuri care au indicat numărul de 8 zile.

16 000 000 VOLUME SUB ACELAȘI ACOPERIȘ

VASILE PETRESCU, din Arad, ne scrie că apreciază foarte mult rubricile Telex și Clio anunță și ne comunică, la rîndul său, cîteva date privind noul sediu al lui British Library (vezi Magazin istoric, nr. 7-8/1968, 9/1974) ce se construiește la Londra. Complexul de clădiri urmează să fie gata în 1991 și va adăposti 16 000 000 volume. Vor fi astfel reunite sub același acoperiș colecții răspîndite azi în nouă puncte ale orașului de pe Tamisa. Sălile de lectură vor fi legate de depozite — ale căror rafturi vor totaliza 29 kilometri — printr-un sistem complet automatizat. Pentru vitrinele din sălile de expoziții se va folosi un sistem de iluminat prin fibre optice, pentru a proteja obiectele expuse. Dar noul proiect nu a primit adeziunea tuturor celor interesați. Între cei ce declară că preferă actuala rotondă de la British Library se numără și personaje celebre, precum scriitorii Iris Murdoch și John Le Carré.

DESCOPERIRE

ION PREDESCU, din București: Cele 50 de așezări neolitice, despre care informam la rubrica Telex din nr. 8/1989, au fost descoperite pe Valea pîrîului Nănov de pe raza comunei cu același nume din jud. Teleorman și sînt dispuse pe o distanță de cca. 12 km. Autorul descoperirii — cititorul și colaboratorul nostru Ioan Spiru, din Alexandria.

NU LA NOI

IONELIA GRASU, din Zimnicea; IONIȚĂ N. BARBU, din com. Plenița, jud. Dolj: Pentru procurarea lucrărilor prezentate de noi în cadrul rubricii Cărți sosite la redacție, vă sugerăm să vă adresați librăriei Cartea prin poștă, Calea Moșilor, nr. 62-64, sectorul 3, București, cod 70 043.

SUMARUL SUMARELOR 1989

Istoria României

Contemporană

		Nr.	Pag.
Strălucit ctitor şi interpret al istoriei	— Antip C.	1(262)	16—21
23 August 1944. Presa în liniile de foc ale revoluţiei	— Antip C.	8(269)	18—22,24
Epocă de istorice împliniri	— Ardeleanu I.	7(268)	2—3
Repere istorice în epopeea socialistă a patriei	— Ardeleanu I.	11(272)	12—15
Ştefan Procopiu; Traian Lalescu; Elie Radu	— Cajal N.	2(263)	26
	— Ştefan I.M.	6(267)	30
		11(272)	32
Armata şi naţiunea ca un singur om	— Ilie Ceauşescu	6(267)	4—7
		7(268)	4—7
		8(269)	7—11
25 octombrie 1944 — libertatea patriei române	— Ion Coman	10(271)	6—8
Repere în timp: De la Vîlcele la Mălnaş-Băi; Păltiniş; Valea Teleajenului	— David Gh.	4(265)	57—58
		8(269)	54—55
		10(271)	60—61
În slujba propăşirii patriei	— Suzana Gădea	1(262)	9—15
Semnificaţia istorică a democraţiei muncitoreşti-revoluţionare	— Ghişe D.	9(270)	2—3
România socialistă în plină dezvoltare. Noua revoluţie agrară	— Nicolae Glosan	3(264)	2—3
Eroismul ostaşului român	— Ionaşcu C.	10(271)	9—11
1939. În anticamera agresiunii hitleriste	— Ionescu M.E.	9(270)	27—32
Istoria românilor în Brazilia	—	12(273)	13
S-a întîmplat atunci, sub ocupaţia horthystă	— Micu I.	10(271)	4:3
România la orizontul anului 2000	— Mitran I.	12(273)	2—5
Republica în gîndul şi fapta poporului român	— Mureşanu C.	12(273)	27—29
Deplina independenţă	— Muşat M.	6(267)	2—3
Marele act al demnităţii naţionale	— Muşat M.	8(269)	2—8
Congresul XIV al P.C.R. — congres al demnităţii şi independenţei naţionale	— Muşat M.	11(272)	8—11,15
Politica de forţă şi dictat în ajunul celui de-al doilea război mondial	— Muşat M.	12(273)	23—32
Omagiul ţării şi al poporului	— Pascu Şt.	1(262)	2—3
Permanenţe istorice româneşti. Unitatea şi independenţa	— Platon Gh.	2(263)	2—4,8
		8(264)	4—6
1 Mai 1939: Poporul român spune nu fascismului şi războiului	— Ion Popescu-Puţuri	4(265)	2—6
		5(266)	2—9,24
Partidul Comunist Român — partid al istoriei şi viitorului României	— Ion Popescu-Puţuri	10(271)	2—5
		11(272)	2—7
Presa suedeză despre 23 August 1944	— Popişteanu C.	8(269)	23—24
Radu R. Rosetti: alte pagini de jurnal	— Popişteanu C.	10(271)	27—32
	— Greceanu M.	11(272)	33—37
	— Ursu I.	12(273)	36—40
Victor Slăvescu. Note zilnice (1939-1940)	— Preda E.	1(262)	40—45
		2(263)	27—32
		3(264)	26—32,37
		4(265)	33—39
		5(266)	33—37
		6(267)	24—28
		7(268)	22—26,32
		9(270)	20—25
23 August 1944. Radio Bucureşti transmite un comunicat important pentru ţară	— Preda E.	8(269)	12—17,27
Una dintre primele jertfe ale dictatului de la Viena	— Săvoiu A.	8(269)	32
	— Bădicu N.		
Repere în timp: De la Lacul Roşu la Cheile Bicazului; Băile Oglinzi: Drumuri şi popasuri eminesciene; Singeorz-Băi	— Smărăndescu V.	3(264)	44—45
		5(266)	49—50
		6(267)	20—21
		7(268)	60—61
		9(270)	44—45
1941-1944. P.C.R. iniţiatorul şi făuritorul politicii consensului naţional	— Stănescu M.C.	4(265)	7—11
		5(266)	10—13
		6(267)	8—11
Raport elveţian	— Şipeeo A.	8(269)	28
Priorităţi româneşti în istoria tehnicii universale	— Ştefan I.M.	1(262)	32
11-13 martie 1938: Anschlussul — încă un pas spre „vinerea neagră" de la München	— Talpeş I.	3(264)	21—25

		Nr.	Pag.
Septembrie 1939. Ajutor și ospitalitate victimelor agresiunii naziste	— Tuțu D.	9(270)	16—19
Anularea dictatului fascist de la Viena	— Tutui Gh.	9(270)	10—18
în București, acum 50 ani	— Urcu I.	2(268)	42—45
	— Lăcustă I.	3(264)	50—53
	— Popescu I.R.	4(265)	44—47
		6(267)	48—51
		7(268)	48—51
		8(269)	46—49
		9(270)	46—49
		10(271)	44—47
		12(273)	46—50

Modernă

Campania română din 1917 în memoriile generalului H.M. Berthelot	— Antip C.	12(273)	7—13
Țările române și Revoluția franceză	— Berindei D.	7(268)	39—43
R.W. Seton-Watson — pentru cauza dreaptă a românilor	— Bodea C.	11(272)	20—26
	— Seton-Watson H.	12(273)	14—19
Paris, 1856. Principatele române în atenția Conferinței de pace	— Boicu L.	1(262)	36—38
„Plevna a căzut" [Olga Gigurtu, însemnări din 1877]	— Cernovodeanu P.	5(266)	25—28
Revoluțiile moderne ale românilor	— Constantiniu F.	7(268)	8—12
Cine a compus *Cîntecul lancului?*	— Cosma V.	5(266)	22—28
Eminescu și istoria	— Dumitrescu-Bușulenga Z.	6(267)	17—19
Însemnările de călătorie ale lui A.T. Laurian în Europa [1855]	— Lăcustă I.	2(268)	19—22
George Bengescu. Amintiri despre V. Alecsandri diplomat la Paris	— Lăcustă I.	4(265)	23—26
		5(266)	29—31
A. Ubicini: Din zilele revoluției de la 1848	— Lăcustă I.	5(266)	19—24
		6(267)	12—16
Convingerea neclintită în marile idealuri [B.P. Hasdeu]		7(268)	13—17
Constantin Stere	— Onea O.	1(262)	30—31,39
	— Ornea Z.	7(268)	27—31
		8(269)	42—45
		9(270)	39—43
		10(271)	53—58
		11(272)	46—49
Sigiliul lui M. Eminescu	— Rînziș F.	12(273)	40
Chr. și Al. Flechtenmacher	— Schuster-Stein P.	5(266)	38—39
Tezaurul manuscriselor eminesciene	— Strempel G.	6(267)	22—28
Gînduri despre istorie în manuscrise eminesciene	— Ștefan M.I.	2(263)	5—8
„Țările acestea ale vechii Dacii" (o scriere istorică inedită a lui Al. Sterca-Șuluțiu)	— Timariu V.	10(271)	18—19
„Ținta noastră — unitatea națională"	— Voinea R.P.	1(262)	25—29
Nicolae Bălcescu: „Dintr-o unire strînsă între toți românii"	— Zane Gh.	11(272)	16—19
E scris pe tricolor Unire! Triumful căuzei comune (24 ianuarie 1859)	—	1(262)	22—24,29

Medie

Mihai Viteazul — un simbol al unității naționale	— Aimaș D.	(270)	6—9
Un confident al lui Grigorașcu vodă Ghica [Gh. Braneovici]	— Anuichi S.	2(268)	16—17
1720. Harta Constantinopolului alcătuită de D. Cantemir	— Cernovodeanu P.	2(268)	23—26
Gheorghe Brancovici	— Chiper M.	2(268)	15—18,26
Naum Rîmniceanu	— Chițimia I.C.	10(271)	15—17
Radu cel Mare	— Ciobanu R.Șt.	3(264)	11—14
Tezaurul monetar de la Medgidia	— Custurea G.	11(272)	31—32
Alexandru II Mircea	— David Gh.	2(268)	—12,22
Carpații în istoria românească	— David Gh.	11(272)	27—30,49
Gh. Șincai — un raport școlar inedit	— Dumitriu-Snagov I.	3(264)	18—19
Procesul lui Gheorghe Șincai	— Economu R.	3(264)	15—20
1437-1438. Bobîlna — un autentic război țărănesc	— Jinga V.	4(265)	15—18
Eroica rezistență antiotomană a țărilor române în timpul lui Vlad Țepeș	— McNally R.	4(265)	19—22
Cultura populară — mărturie de vechime și civilizație românească	— Pascu Șt.	9(270)	4—5,18
Continuitate și unitate românească în voievodatul Transilvaniei	— Pascu Șt.	10(271)	12—14,17
Pămîntul acestei țări — pămîntul muncii noastre	— Prodan D.	3(264)	7—10
Ștefan cel Mare — adînca iubire a pămîntului strămoșesc	— Rosetti R.R.	7(268)	18—21
		8(269)	29—31
Însemne heraldice românești	— Rînziș F.	2(268)	41
Laonic Chalcocondil: Dacia lui Vlad Țepeș	— Stoicu C.R.	4(265)	20—21
Comoara manuscriselor românești	— Strempel G.	4(265)	27—31
1703-1744. Mihai Racoviță, voievod român la Iași și la București	— Vlad M.D.	5(266)	14—18

Veche

		Nr.	Pag.
Unicat al artei neolitice. „Îndrăgostiții" din Sultana	— Alexandrescu E. — Șimon M.	4(265)	12—14
Ce ne dezvăluie sanctuarul neolitic de la Parța?	— Lazarovici Gh.	2(263)	13—14
Statueta neolitică de la Liubcova-Orniță	— Luca S.A.	9(270)	36
Pe urmele strămoșilor	— Ion Popescu-Puțuri	1(262)	33—35
		2(263)	33—35
		3(264)	33—35
		6(267)	33—35
		7(268)	33—35
		8(269)	33—35
		9(270)	33—35
		12(273)	33—35
O lucrare olandeză dedicată Columnei	— Popovici I.V.	3(264)	28

Istorie universală

Contemporană

Septembrie 1943. Generalul de Lattre de Tassigny evadează	— Aron R.	12(273)	45—47
1941-1942. Comandourile deșertului	— Bourdier J.	9(270)	50—54
		10(271)	48—52
		11(272)	50—54
Pearl Harbor 1941. Yamamoto nu a fost original...	— Crăciunoiu C.	9(270)	61
Malacea	— Conrad M.	8(269)	51—53
Octombrie 1944 — Belgradul este eliberat	— Dapčević P. — Dolghin F.	10(271)	84—89
Decembrie 1944. Operația „Strajă pe Rin" (bătălia din Ardeni)	— Géoris M.	8(269)	36—41
1944. Albania își redobîndește independența	— Makautovici G.	11(272)	38—41
Gibraltar	— Manea M.	4(265)	48—50
Aisberguri contra hitleriștilor	— Marchant C.	7(268)	52—54
Cum am salvat tezaurul Muzeului Prado	— Marin A.M.	6(267)	55—58
În octombrie 1941, la Moscova	— Mikolan A.I.	5(266)	40—44
Ludwig Quidde sau istoricul antinazist	— Mureșanu C.	10(271)	24—26
1941-1943. Maksim Litvinov în misiune diplomatică în S.U.A.	— Șoinia Z.S.	11(272)	42—45
		12(273)	54—56
1944. Un parașutist pe Frontul de vest	— Taylor M.D.	2(263)	49—54
		3(264)	39—42,61
		4(265)	51—56
1939-1945. Din cronica luptei antihitleriste [Polonia]	— Wróbel P.	7(268)	36—38

Modernă

„Nici un popor nu este supus altui popor" [presa Revoluției franceze]	— Antip C.	6(267)	37—42
Un continent însingurat, dar accesibil — Africa Neagră	— Braudel F.	1(262)	46—48
Varennes, iunie 1791: „Ne trebuie regele sau capul dumneavoastră"	— Castelot A.	3(264)	46—49
		4(265)	40—43
28 iunie 1914. Sarajevo — un mic pretext pentru un mare război	— Decaux A.	6(267)	43—47
1914. Degringolada marilor imperii	— Erlanger Ph.	1(262)	50—54
Zimbabwe — istorie și legendă	— Garcia Font J.	2(263)	46—48
1789. Deputații Stărilor Generale la Versailles	— Hindle Lemay E.	7(268)	44—47
O cronologie a Revoluției franceze	— Manea M.	6(267)	40—42
		7(268)	40—47
Thomas Babington Macaulay sau istoria în competiție cu literatura	— Mureșanu C.	2(263)	37—40
Avutiile Bengalului la Londra	— Nehru J.	11(272)	60—63
Bernardino Rivadavia, luptător pentru independența Argentinei	— Pinheiro A.A.	12(273)	41—44
La Paris, în ajunul Revoluției din 1789	— Roche D.	5(266)	45—48
„Madame Tussaud", o istorie turnată ... în ceară	— Sărățeanu L.	9(270)	55—56

Medie

Ambasadorii Serenissimei raportează...	— Antoniade C. — Șandru V.	2(263)	55—60
		3(264)	56—60
		4(265)	59—62
Anglia 1588. Dacă ducele de Parma ar fi debarcat [Invincibila Armada]	— Barker F.	4(265)	56—61

		Nr.	Pag.
Cele 14 000 insule indoneziene și începuturile istoriei lor	— Bruhat J.	6(267)	29—32
În Dubrovnik la jumătatea celui de-al XV-lea veac	— Dolghin F.	11(272)	55—56
Tahert (Algeria, sec. VII-IX)	— Kaddache M.	11(272)	57—59
Pe cînd Sahara era locuită	— Ki-Zerbo J.	9(270)	57—60
Vikingii în America	— Logan F.D.	5(266)	51—55
Islanda, Saga continuă	— Wenrick R.	6(267)	52—54

Veche

Tezaurul din Golful Lunii (China, sec. XVI-XI î.e.n.)	— Budura A.	7(268)	55—56
Savantul chinez Zhang Heng (sec. I e.n.)	— Budura A.	10(271)	20—23,59
Reconstituirea omului din Lindow	— Dolghin F.	2(264)	54—55
A avut loc războiul Troiei?	— Mossé C.	8(269)	57—61

Interviurile noastre

Prof. Francisco Pividal Padrón: „Trecutul în slujba prezentului"	— Dolghin F.	1(262)	57
Prof. Randolph L. Braham: „România — o adevărată oază pentru evrei în cel de-al doilea război mondial"	— Dolghin F.	2(264)	36—37
Roger Gheysens (Belgia): „Statornică prețuire istoriei românilor"	— Dolghin F.	10(271)	59,62
Interviu cu istoricii italieni Arturo Colombo, Paolo Virginio Gastaldi, Alfonso Scirocco	— Matei D.	8(269)	50
Moshe Carmilly-Weinberger: „1940-1944. În acele vremuri grele, poporul român și-a păstrat demnitatea și omenia"	— Matei D.	10(271)	40—43
Edith Lehrer: „Ardealul pămînt omănesc — o carte document de conștiință"	— Ștefan M.	8(269)	28
Stephen Fischer-Galați: „Mi-a făcut o deosebită plăcere să revăd România"	— Ursu I.	7(269)	62
Prof. dr. Virgil Cândea despre cel de-al VI-lea Congres internațional de studii sud-est europene	— Ursu I.	9(270)	14—15

Curier școlar

PROFESORI, ELEVI, COLECȚII COMPLETE

Mă numesc **MARIANA PRECUP** și sînt elevă a Liceului industrial nr. 2 din Toplița. Urmăresc de ani de zile număr de număr revista dv. dar nu am îndrăznit să vă scriu. Datorită în mare măsură și Magazinului istoric, am reușit pînă acum să ajung de trei ori pînă în faza finală a Olimpiadei naționale de istorie, obținînd rezultate bune, printre care și un premiu special. Magazin istoric a fost și este pentru mine un al doilea profesor de istorie.

După aceste frumoase cuvinte de prețuire pentru istorie și pentru revista noastră, Mariana ne împărtășește o mare dorință a ei: să se dedice cercetărilor arheologice, întrebîndu-ne ce cursuri ar trebui să urmeze. Pe cele ale unei facultăți de istorie.

Felicitînd-o pe prietena noastră din Toplița pentru frumoasele ei rezultate în studierea istoriei, să mai reproducem și alte fragmente din scrisorile sosite în ultimul timp pe adresa acestei rubrici, deschise dialogului epistolar cu cititorii și colaboratorii noștri din școlile și licee le patriei.

ALEXANDRU FLAVIUS PARASCHIVA, din Craiova, elev la Grupul școlar Coiibași, jud. Argeș, după ce ne împărtășește și el marea sa dragoste pentru studierea istoriei, ne scrie că aceasta i-a fost insuflată de profesorul său, Ștefan Ion, pe cînd învăța pe băncile Liceului industrial nr. 6 din Craiova.

Din Turnu Măgurele, **MIHAEL E. STANCIU**, elev al Liceului de matematică-fizică „Unirea", ne relatează că în septembrie 1989 liceul în care învață a sărbătorit 100 ani de la înființare. Deși pasionat de fizică și matematică, Mihaei ne mărturisește că este un îndrăgostit de istorie.

Elevă în clasa a VI-a la Școala generală nr. 19 din București, **ELLY ANA MOGA**, ne scrie la rîndul său: Am descoperit cît de frumoasă este istoria acum doi ani, prin intermediul revistei dv. a cărei colecție completă am primit-o în dar de la bunica mea, învățătoare pensionară. Iubesc și admir istoria, pentru că ea ne înfățișează pagini nepieritoare din trecutul glorios al patriei noastre, precum și din cel al altor țări și popoare.

În fine, reținem și cele scrise de **OVIDIU TENTEA**, elev la Liceul agro-industrial din Dumbrăveni, jud. Sibiu: Lectura Magazinului istoric îmi face o plăcere deosebită. Deși urmez o secție economică din cadrul liceului nostru, sînt pasionat și de istorie. Din luna mai 1988 am început să-mi fac și eu o colecție a revistei, pe care doresc să mi-o completez de la primul număr, pentru a putea participa la atît de atractivele concursuri pe care le organizați. În acest scop, vă rog, publicați cererea mea.

Ceea ce și facem. Deci, prietenul nostru Ovidiu solicită colecția 1967 — nr. 4/1989, pe adresa: str. Horea nr. 47, Dumbrăveni, jud. Sibiu, Cod 3 130.

Încheind aici dialogul nostru epistolar din acest an, vă dorim dragi prieteni și colaboratori din școli, licee și institute de învățămînt superior multă sănătate, bucurii și noi succese la învățătură, împreună cu un călduros La mulți ani!

Așteptăm, și în noul an 1990, scrisorile voastre, cu vești despre activitatea cercurilor de istorie din care faceți parte, despre prietenii și abonații revistei, precum și despre colegii care se evidențiază în popularizarea Magazinului istoric.

CONTENTS (Romanian History) I. Mitran Romania at the Level of 21-st Century ● C. Antip 1916-1918. General Henri Berthelot and the Romanians ● R. W. Seton-Watson and the Romanian's National Unity (II) ● C. Mureşanu The Republic in the Romanian's Tradition ● M. Muşat The Policy of Strongarm and Dictate on the Eve of Second World War ● I. Popescu-Puţuri Confluences of Ancient Civilizations (XXXVII) ● C. Popişteanu R.R. Rosetti 1939. Diary (III) ● F. Rinziş Mihai Eminescu's Seal ● In Bucharest. 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. Mitran La Roumanie à l'horizon de l'an 2000 ● C. Antip 1916-1918. Le général Henri Berthelot et les Roumains ● R. W. Seton-Watson et l'unité nationale des Roumains (II) ● C. Mureşanu La République dans les traditions du peuple roumain ● M. Muşat La politique de force et de diktat à la veille de la Seconde Guerre mondiale ● I. Popescu-Puţuri Confluences de civilisations anciennes (XXXVII) ● C. Popişteanu R. R. Rosetti 1939. Journal politique (III) ● F. Rinziş Le sceau de Mihai Eminescu ● A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. Митран Румыния на пороге 2000 года ● К. Антип 1916-1918. Генерал Анри Бертло и румыны ● Р.В. Сетон-Ватсон и национальное единство румын (II) ● К. Мурешяну Республика в традициях румынского народа ● М. Мушат Политика силы и диктата, накануне второй мировой войны ● И. Попеску-Пуцури. Слияния древних цивилизаций (XXXVII) ● К. Попиштяну Р.Р. Росетти 1939. Дневник (III) ● Ф. Ринзиш Печать Михая Эминеску ● В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) I. Mitran Rumänien in der Perspektive des Jahres 2000 ● C. Antip 1916-1918. Der General Henri Berthelot und die Rumänen ● R.W. Seton-Watson und die nationale Einheit der Rumänen (II) ● C. Mureşanu Die Republik in den Tradition des rumänischen Volkes ● M. Muşat Die Gewalt-und-Diktat Politik vor dem zweiten Weltkrieg ● I. Popescu-Puţuri Konfluenzen der antiker Zivilisationen (XXXVII) ● C. Popişteanu R.R. Rosetti 1939. Tagebuch (III) ● F. Rinziş Das Siegel von Mihai Eminescu ● In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) I. Mitran Rumania al horizonte del aiio 2000 ● C. Antip 1916-1918. El general Henri Berthelot y los rumanos ● R.W. Seton-Watson y la unidad nacional de los rumanos (II) ● C. Mureşanu La Republica en la tradición del pueblo rumano ● M. Muşat La política de fuerza y dictado en vísperas de la segunda guerra mundial ● I. Popescu-Puţuri Confluencias de civilizaciones antiguas (XXXVII) ● C. Popişteanu R.R. Rosetti 1939. Diario (III) ● F. Rinzis El sigillo de Mihai Eminescu ● En Bucarest, hace 50 años

COPERTELE NOASTRE

⑭ Marea Unire — încununarea aspiraţiei multiseculare a poporului român spre unitate şi libertate naţională, idee ilustrată şi de pictorul V. Negreşteanu în tabloul 1918 de la Casa Centrală a Armatei din Bucureşti **(1 Decembrie 1918: din cronica luptei pentru unitate naţională, p. 6)**

㉓ Fotografia, de la ale cărei începuturi au trecut 150 ani, şi-a dobîndit cu timpul şi o mare valoare ca document istoric, fapt ilustrat şi de această suită de raritäţi fotografice reprezentînd: 2 Trupele române întoarse victorioase din Războiul pentru independenţă defilează în Capitală, în ziua de 8 octombrie 1878, pe sub Arcul de Triumf (sus); 1 Mai 1911, sărbătorit la Bucureşti (jos); 3 Aurel Vlaicu într-un zbor din 1911 (sus); Bricul „Mircea" la Constanţa, în 1912 (jos) **(Fotografia — document istoric, p. 58)**

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2 parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Marian Ştefan

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu

ABONAMENTE : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 prsfir.

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427

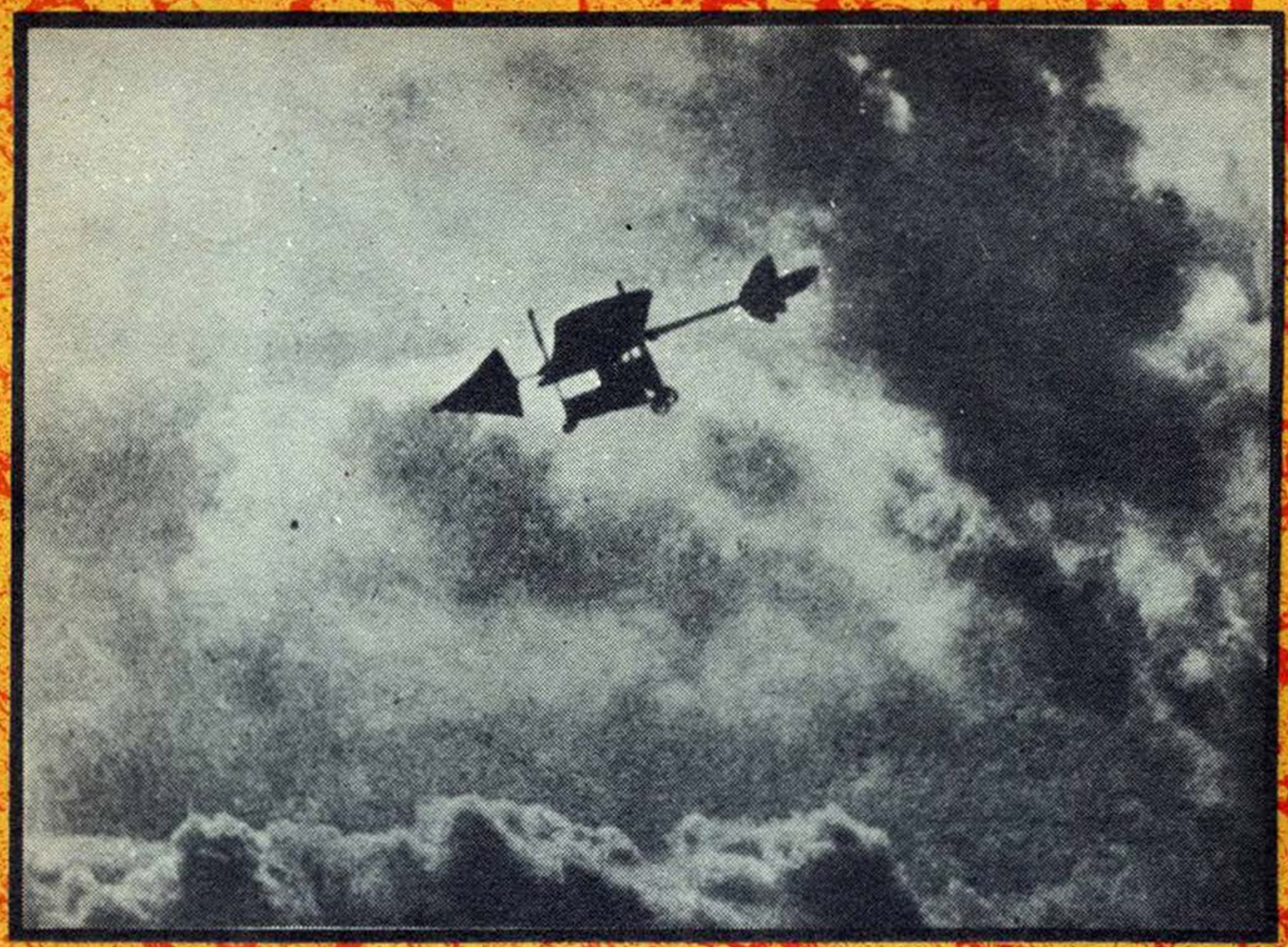

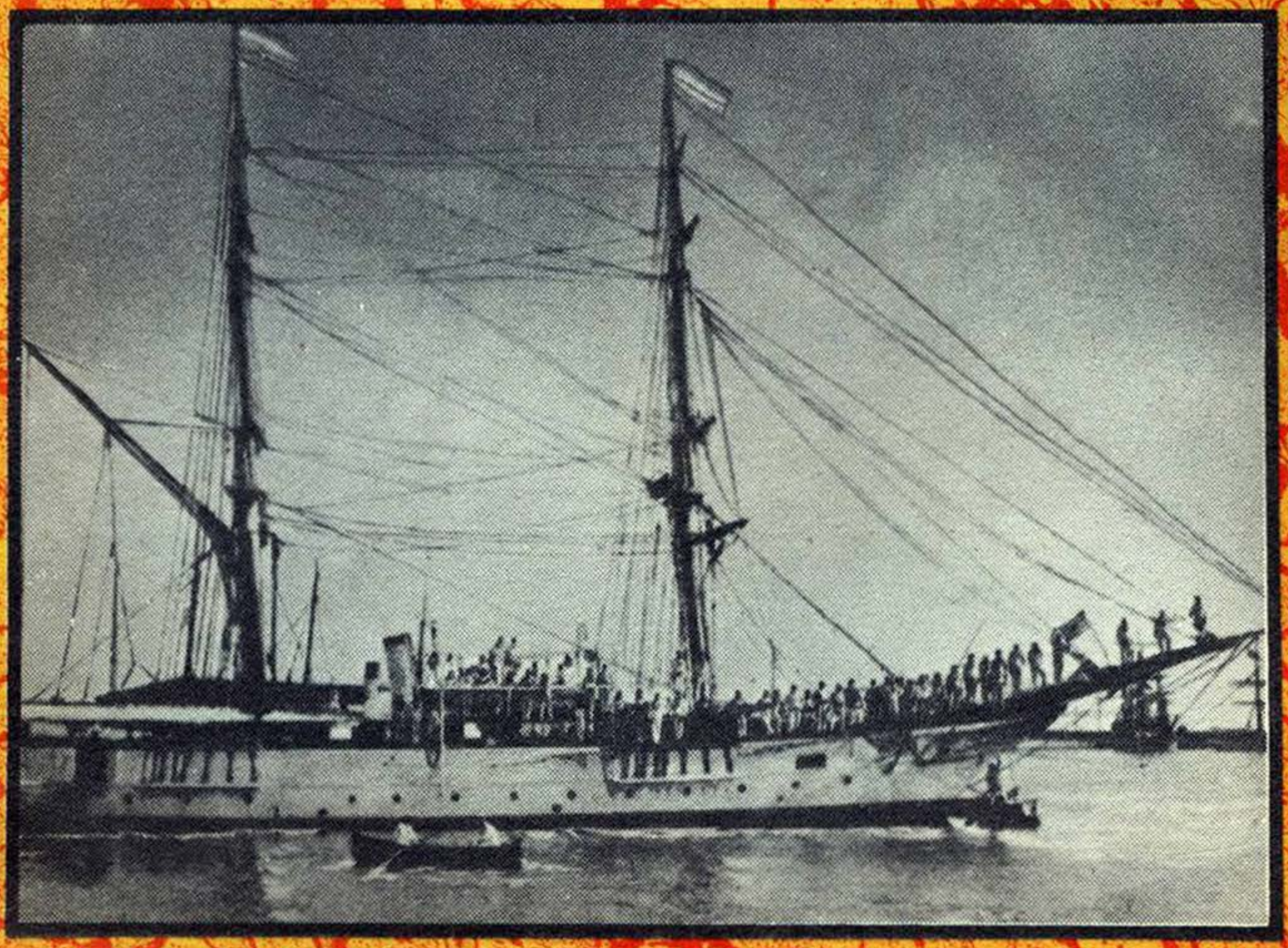

magazin istoric